

Mellom forståelse og ansvar

Terapeuters perspektiver på voldtekt som kjønnet, sosial handling

Anja Emilie Kruse

Masteroppgave i kriminologi
Institutt for kriminologi og rettssosiologi

UNIVERSITETET I OSLO

Mai 2013

Sammendrag

Denne masteroppgaven handler om overgriperperspektiver på voldtekt. Gjennom kvalitative dybdeintervjuer med 8 terapeuter, som alle har erfaring med behandling av personer som har begått seksuell vold, belyser jeg ulike sider ved voldtekt som sosial og kjønnnet handling. Terapeutenes perspektiver drøftes opp mot eldre og nyere feministisk og kjønnskritisk teori, og forskning om maskulinitet(er), seksualitet, vold, voldtekt, avvik og handlingsbetingelser. Et formål har vært å 'teste' feministiske hypoteser om kjønn og voldtekt opp mot den 'voldtektsvirkeligheten' mine informanter møter i sin hverdag i terapirommet. Sentrale problemstillinger er: Hva er kjønnskomponenten i voldtekt? Hvordan kan voldtekt forstås som kjønnnet handling, hva som utgjør det kjønne innholdet i voldtekten? Hva kan gjenfinnes av forestillinger om og forventninger til kjønn i klientenes fortellinger om voldtektene de har begått? Hvordan spiller voldtekten inn på og påvirkes av mannens opplevelse av seg selv som mann, og finnes det paralleller til hvordan han ser på sitt offer som kvinne?

Kjønn som analytisk kategori tematiseres først og fremst som sosialt kjønn – kjønn som relasjonell praksis, som læring, og som et sett av forventninger og normer. Kjønn gjøres i samspill med andre, og kjønn konstituerer identitet gjennom kjønne praksiser. Handlinger kan bekrefte eller springe ut av kjønnsidentitet, men de kan også utfordre den samme kjønnsidentiteten. Slik sett står handlinger og identitet i et dialektisk forhold til hverandre. Disse perspektivene utforskes i oppgaven. Mitt teoretiske utgangspunkt er sosialkonstruktivistisk. Seksuell vold er noe som forekommer i en sosial virkelighet som skapes, gjenskapes og forsterkes kontinuerlig gjennom sosiale prosesser og utvekslinger mellom aktører i den sosiale virkeligheten. Sosial handling, inkludert vold, har utgangspunkt i handlingsbetingelser, og disse handlingsbetingelsene skapes delvis av det sosiale rommet handlingen utspilles i, som aktøren selv også er del av.

Feministisk voldtektforskning har vært opptatt av hvordan kjønnsmaktordningen mellom kvinner og menn skaper voldtekt, og hvordan voldtekten i sin tur gjenskaper denne dominansrelasjonen. I denne oppgaven viser jeg hvordan feministisk voldtektforskning opererer etter noen underliggende premisser som tegner voldtekt i et spesifikt kjønnnet bilde. Ut fra dette har jeg formulert tre spørsmål som min analyse er sentrert rundt. Premissene er gjenstand for debatt, forhandling og kunnskapskamp også innenfor det feministiske voldsforskningsfeltet, og utgjør slik ikke etablerte 'sannheter'. Derfor har jeg formulert

premissene som spørsmål, og ikke som påstander. Spørsmålene lyder: Handler voldtekt om vold, makt og kontroll – eller om sex? Kan «dårlige holdninger» føre til voldtekt? Og til slutt: Er voldtekt et valg? Ved hjelp av en deduktiv og semantisk variant av tematisk analyse (Braun & Clarke 2006) drøftes de tre spørsmålene i lys av terapeutenes refleksjoner om dem og om beslektede temaer, og i lys av teori og annen forskning.

Dersom voldtekt skal underlegges en helhetlig analyse som sosial, kjønnnet handling må også perspektiver med utgangspunkt i menns livsverden inkluderes. Ut fra Per Isdals begrep «meningen med volden» (2000) synliggjør jeg hvordan voldtekt kan forstås som en sosial handling med betydning utover handlingen i seg selv – den peker både *bakover*, mot forhold i overgriperens liv før handlingen, *innover*, mot psykologiske forhold, og *utover*, mot den sosiale, kulturelle og historiske konteksten han orienterer seg i. Terapeutenes refleksjoner tyder på at det kjønnede innholdet i voldtektshandlingen for deres klienter handler vel så mye om holdninger til og forestillinger om menn og mannlighet som det handler om «kvinnesynt». I tillegg drøftes ulike former for rettfærdiggjøring av voldtektshandlingen fra overgriperens side, i relasjon til holdningsspørsmålet. Makt, vold og kontroll er viktige momenter i en utøverorientert voldtektforståelse, mener terapeutene, men vold og makt får ulike uttrykk og har ulike opphav, og lar seg derfor ikke reduseres til ett enkelt perspektiv – for eksempel et rasjonelt kost/nytte-perspektiv. Mine informanter mener at seksualitet har betydning for å forstå voldtektshandlingen, men også her er flere perspektiver på det seksuelle innholdet nødvendig for å ivareta kompleksiteten. Seksualiteten kan brukes som voldsverktøy, men den kan også være hensikten med handlingen i seg selv. I det siste tilfellet setter flere av terapeutene seksualiteten i sammenheng med psykologiske behov hos overgriperen, og seksualiteten peker slik langt ut over seksuell eller kroppslig tilfredsstillelse. I drøftingen av det siste spørsmålet tar jeg for meg ulike sider ved det bevisste, rasjonelle eller intensjonelle handlingsvalget i forhold til voldtekt. Jeg diskuterer terapeutenes oppfatninger om sine klienters handlingsvalg opp mot ulike forståelser av det kriminologiske subjektet.

I min avsluttende drøfting argumenterer jeg for en form for *psykososial mykdeterminisme* i møtet med overgriperperspektivet. Psykososiale forklaringer av voldtekt anerkjenner at årsaker til handling må analyseres med utgangspunkt i den individuelle og motsetningsfylte *biografien*, inkludert men ikke avgrenset til psykologiske faktorer, og samtidig med et fast blikk på den sosiale verden biografien både skapes gjennom og gjenskaper.

Forord

Voldtekt er et samfunnsproblem av betydelig omfang i Norge. Det regjeringsoppnevnte Voldtektsutvalget, ledet av Venstre-politiker Rita Sletner, anslo i 2008 at det forekommer mellom 8.000 og 16.000 voldtekter og voldtektsforsøk i Norge i året.¹ Samtidig er voldtekt et sosialt fenomen med klar kjønnsretning, i betydningen at flesteparten av de utsatte er kvinner og flesteparten av de som begår voldtekt er menn.²

Voldtekt er også et sosialt fenomen som vi vet relativt lite om i en norsk kontekst. En viktig årsak til det er den sterke mørketallsproblematikken. Det politianmeldes ca. 1.200 voldtekter og -forsøk i Norge i året.³ I tillegg kommer et antall voldtektssaker inn til overgrepsmottak, krisesentre og andre hjelpeinstanser. Det er forholdsvis stor avstand mellom Voldtektsutvalgets anslag over årlig voldtektsforekomst, og de voldtektssakene politiet, hjelpeinstanser og dermed resten av samfunnet får kjennskap til. I likhet med anmeldelsestilbøyeligheten er også tiltaleprosenten og domfellelsesraten i voldtektssaker lav, og henleggelses- og frifinnelsesratene er korresponderende høye.⁴ Til sammen betyr dette at den andelen av voldtektssaker som vi har kunnskap om (enten gjennom data over voldtektssaker fra justissektoren, informasjon om innrapporterte voldtektssaker fra hjelpeapparatet, gjennom forskning på voldtektsutsatte eller på overgripere som er dømt eller identifisert gjennom hjelpeapparatet) er begrenset og av ukjent størrelse.⁵

Dette er bakgrunnen for at jeg har ønsket å skrive denne masteroppgaven. Det er etter mitt syn et sterkt behov for mer, bedre og bredere kunnskap om mange sider ved voldtektsproblemet. Et av flere underfokuserede områder er forskning på de som begår voldtekter. Til grunn for dette ønsket om ny kunnskap om voldtekt ligger for min egen del også en erkjennelse av at vi trenger bedre verktøy for forebygging av voldtekter og andre seksuelle overgrep. Jeg mener at overgriperperspektiver på voldtekt og seksuelle overgrep (særlig når disse overgrepene begås mot voksne eller jevnaldrende ofre) i Norge har blitt forbigått i nærmest påfallende stillhet –

---

¹ Voldtektsutvalgets rapport, NOU 2008:4 *Fra ord til handling*

² NOU 2008:4, Pape & Stefansen 2004

³ Kripos 2013

⁴ NOU 2008:4, Pape & Stefansen 2004, Hennum 2004, Riksadvokaten 2007, Sætre & Grytdal 2011

⁵ For mer om mørketall og generaliseringsproblemer, se Kruse, Strandmoen & Skjørten 2013

til relativ forskjell fra utøverperspektiver på andre former for vold mot kvinner, for eksempel partnervold.

Forebygging av kriminalitet er slett ingen enkel oppgave, og løsningen på forebyggingsproblemet når det gjelder voldtekt og seksuelle overgrep er langt fra ukomplisert eller fri fra motsetninger og vanskelige avveininger. Men det er like fullt mitt syn at arbeidet med voldtektsforebygging ikke kan forventes å være særlig effektivt uten mer kunnskap. Særlig gjelder dette kunnskap om de voldtektene vi vet det forekommer flest av – de som skjer mellom folk som kjenner hverandre i større eller mindre grad, som er kjærester, samboere, ektefeller, tidligere samlivspartnere, venner, bekjente eller tilfeldige bekjentskaper.⁶

Arbeidet med denne masteroppgaven har tatt fire år, og det er mange som skal takkes for følget. Først og fremst vil jeg rette den største, hjerteligste og varmeste takk til min veileder Kristin Skjørten, som ganske med en gang takket ja til å være min veileder, etter å ha lyttet høflig og uten å avbryte på en ganske lang tale fra undertegnede, om hvorfor jeg mente det var helt avgjørende at nettopp hun tok oppdraget. Kristin har vært en godt over gjennomsnittet tilstedeværende og engasjert veileder. Hennes perspektiver, kunnskap, kompetanse, kravstorhet og kritikk har vært like uunnværlige i min prosess som hennes velvillighet, spørrende holdning, vilje til å forstå, og evne til å se og tro på mitt potensial. Hun har også gitt meg to store muligheter til å arbeide med voldtekt og seksuelle overgrep i forskningssammenheng, og har vært en svært god prosjektleder og støttespiller også i disse prosjektene.

Mine informanter, 8 menn med mange års erfaring med behandling av personer som har begått voldtekt og andre seksuelle overgrep, har vært uunnværlige for dette prosjektet. Hvis ikke det hadde vært for dere, hadde ikke denne oppgaven eksistert. Dere fikk meg til å tenke, undres og stille vanskelige spørsmål. Og dere bekreftet at opplagte ting slett ikke er opplagte. Jeg er dypt takknemlig for at dere ville ta dere tid til å snakke med meg, og jeg håper mer enn noe at dere kan være fornøyd med å ha bidratt til dette produktet. Jeg har stor respekt for det viktige arbeidet dere gjør i volds- og voldtektsfeltet.

---

⁶ Bitsch & Kruse 2012, Kruse et al. 2013, NOU 2008:4, Pape & Stefansen 2004, Henum 2004, Riksadvokaten 2007, Sætre & Grytdal 2011

Anne Bitsch fortjener også en stor takk ved veis ende i denne prosessen. Sammen har vi skrevet boken *Bak lukkede dører. En bok om voldtekt*, og vårt felles bokprosjekt har vært en ypperlig anledning til å undersøke voldtektsproblemet fra flere ulike synsvinkler, parallelt med arbeidet med denne oppgaven. Annes faglige arbeid og perspektiver har vært svært inspirerende for meg, i likhet med alle våre endeløse og tallrike samtaler om dette ganske dystre temaet i løpet av de siste tre årene.

Hedda Haakestad, Ingvil Thallaug Øverli, Kathrine Rogstad, Åsmund Fjermeros Bakkevig, Arild Egeland, Helga Feiring, Kalle Håheller Jensen, Hanne Lindbæk, Kim Edgar Karlsen, Nicolay Borchgrevink Johansen, Anette Bringedal Houge, Gjermund Baklien Skaar, Robin Håset Drager, Helle Stensbak, Fredrik Kullberg, Rob Marshall, John-Filip Strandmoen, Rannveig Svendby, Grete Støver og Finn Skre Fjordholm – dere har alle bidratt med spørsmål, tanker, innsikter, refleksjoner eller ideer som jeg har brakt inn i dette prosjektet. Tusen takk!

Både mamma, pappa og hele resten av familiene Lindbæk/Solum og Kruse vil jeg også takke – for å ha gjort sitt til å utvikle min kritiske sans, min evne til å gå opp i ting som interesserer meg og min tro på at jeg kan lykkes. En spesiell takk til Merethe for en viktig påminnelse i grevens tid.

Kjære Arild og Johanna – takk, takk og takk igjen for at dere er dere, for at dere er der, utgjør min trygge base, elsker meg og holder ut med meg. Jeg elsker dere.

INNHOLDSFORTEGNELSE

Sammendrag	i
Forord	iii
1. Innledning	3
1.1 Hvorfor? En introduksjon	3
1.2 Teoretisk utgangsposisjon og problemstillinger	5
1.3 Oppgavens struktur	11
2. Metode	13
2.1 I begynnelsen...	13
2.2 Plan B	14
2.3 Om intervjuene	15
2.4 Rammer for intervjuet	18
2.5 Tematisk analyse	21
2.6 Problemer med mine metodiske valg	23
2.7 Forskningsetikk	25
2.8 Å 'forklare' voldtekt	27
3. Om mine informanter	28
3.1 Kjønn	28
3.2 Nasjonal kontekst	28
3.3 Erfaring	29
3.4 Fagbakgrunn og ulike behandlingsperspektiver	31
4. Empiri, teori og analyse	34
4.1 Handler voldtekt om makt, vold og kontroll – eller om sex?	34
4.1.1 Seksualitet	39
4.1.1.1 Seksualiteten som hensikt	42
4.1.1.2 Seksualiteten som voldsverktøy	46
4.1.1.3 Sammenblanding av seksualitet og vold: sadisme	49
4.1.2 Seksuell og psykologisk avvisning – seksuelle selvbilder	50
4.1.2.1 Motstridende forventningssystemer	51
4.1.2.2 Den som ikke er noen...	55
4.1.2.3 Voldtektskultur?	57

4.1.3 Vold, makt og kontroll	59
4.1.3.1 De ser det ikke som vold	61
4.1.3.2 Vold som omgangsform	63
4.1.3.3 Voldtekt som kontroll, makt – og reaksjon på avmakt	65
4.1.4 Noen teoretiske perspektiver på voldtekt som sex eller vold	67
4.1.4.1 Maskulinitet og seksuell vold	69
4.1.4.2 Kreativ, sentripetal og peripetal vold	71
4.1.4.3 Avmakt, skam, sårbarhet og manglende kjærlighet	75
4.2 Kan «dårlige holdninger» føre til voldtekt?	79
4.2.1 Hva er egentlig kognitive forvrengninger?	81
4.2.1.1 Holdninger som noe «før-bevisst»	86
4.2.1.2 «Kvinnesynt» og mannssynt	88
4.2.2 Rettferdiggjøring	92
4.2.2.1 Bilder av rettferdiggjøring	93
4.2.2.2 Hvorfor rettferdiggjør overgriperen?	95
4.2.3 Kognitive forvrengninger og nøytraliseringsteknikker	100
4.4 Er voldtekt et (bevisst) valg? Voldtekt som «vold med retning»	104
4.4.1 Voldtekt: bevisst, kalkulert, planlagt, rasjonelt – eller ingen av delene?	105
4.4.2 De vet det var galt – men det var ikke voldtekt	110
4.4.3 Seksuell berettigelse – rett til å voldta?	112
4.4.4 Synliggjøring av handlingens mening	115
4.4.5 Mannen som voldtar – sosial marionette eller rasjonell aktør?	116
5. Avsluttende drøfting	122
5.1 Sex eller vold?	122
5.2 Holdninger og handlinger	124
5.3 Valget	125
5.4 Voldtekt og kjønnskomponenten	128
Litteratur	130

1. Innledning

1.1 Hvorfor? En introduksjon

Denne masteroppgaven er skrevet med ett overordnet formål: Å bedre forståelsen av hvorfor en voldtekt finner sted. For mange er voldtekt utelukkende en uforståelig og ondskapsfull handling – og det kan man godt forstå. Voldtektsutsattes lidelser og traumer er store, og gjennom å utsettes for voldtekt krenkes på det groveste offerets rett til selv å definere og bestemme over et av de mest intime, private og identitetsskapende aspektene i livet – seksualiteten. Etter å ha jobbet med voldtekt i flere år, har stadig flere av spørsmålene jeg stiller meg selv handlet om hvorfor. Jeg har hatt et ønske om å komme bakenfor og forbi det uforståelige og det ondskapsfulle, og heller forsøke å fortelle historien om voldtekten. I alle fall en del av den.

Feminister, både aktivister og forskere, arbeidet på 1970-tallet og i tiårene som fulgte for oppkriminalisering av vold mot kvinner og barn. Slik vold, voldtekt inkludert, hadde lenge og av mange blitt ansett å være en privatsak, og ikke noe resten av samfunnet og langt mindre politiet eller staten hadde noe med å legge seg opp i. Under oppkriminaliseringen og arbeidet for anerkjennelsen av den urett menns vold mot kvinner og barn faktisk var, lå et ønske om å plassere *ansvar*. Menns vold mot kvinner hadde altfor lenge blitt møtt med skuldertrekk eller symbolsk fordømmelse, men lite handling i form av bred og opplyst debatt, tiltak, anerkjennelse av og hjelp til de utsatte, god politietterforskning, rettssaker, dommer og fengslinger. Mange kvinner, og feministene med dem, opplevde at den volden menn begikk mot dem var mindreverdige og lite alvorlig i samfunnets øyne, mange brant etter å plassere ansvaret der det hørte hjemme. Denne situasjonen utgjør bakteppet for de siste 30 årenes forskning på voldtekt og seksuell vold, som er mitt grunnlag for utarbeidelse av idé, projektskisse, forskningsdesign og analyse i dette masterprosjektet.

Denne voldtektsforskningen har for en stor del, og med gode grunner, vært offerorientert og opptatt av å synliggjøre erfaringer med og konsekvenser av vold sett fra de utsattes side. Mye innsats, tid og arbeid har de siste 30 årene vært lagt ned i å beskrive og analysere voldtektsproblemet sett fra de utsattes side. Det er rett og rimelig, og det er bra. Men jeg mener at vi *også* må undersøke problemet sett fra 'den andre siden'. Dersom formålet er en helhetlig forståelse av voldtekt som sosialt fenomen, vil utelukkende offerorienterte

perspektiver være utilstrekkelige. Jeg har hatt et ønske om å utfylle slike perspektiver med mannsforskning, kunnskap forankret i menns egne liv. Samtidig ønsket jeg å beholde fokus på det voldtektsforskningen har frembrakt av kunnskap om nettopp kjønn og makt, og sammenhengen mellom disse. Den viktigste begrunnelsen for et ønske om å forstå voldtekt som sosialt fenomen, er at en slik forståelse er en helt nødvendig forutsetning for å kunne forebygge mot voldtekt i framtiden. Jeg skal likevel ikke *forklare voldtekt* i denne oppgaven. Menneskelig lidelse, slik det kommer til uttrykk i voldtektshandlingen, er komplekst, sammensatt og forvirrende. Jeg erkjenner det, og derfor forstår jeg også at jeg bare vil kunne bidra med en delvis forklaring om noen aspekter ved voldtekt. Jeg ønsker altså å bidra med nye forståelser av voldtektshandlingen sett fra *gjerningsmennenes* side.

Jeg kunne beskrevet deres livsbelastninger, deres egen utsatthet for seksuelle overgrep, vold og traumer. Jeg kunne skrevet om hvordan det oppleves å være dømt for voldtekt, sitte i fengsel for det. Menn som er voldtektsdømt lever ofte vanskelige liv, det gjorde de kanskje også før de ble dømt. Men jeg har valgt å fortelle historien om disse mennene sett fra perspektivet til terapeutene deres. Terapeutene har lang erfaring med å snakke med menn om overgrepene de har begått. Jeg var særlig interessert i deres beskrivelser av sine klienter og deres handlinger ut fra et kjønns- og maktperspektiv. Det gjør de ovennevnte alternative problemstillingene mindre relevante som analytiske utgangspunkt.

Prosessen med denne masteroppgaven har vart i fire år. Jeg har blitt svært engasjert i voldtektsproblemet i løpet av de fire årene, og har også fått mulighet til å arbeide med seksuell voldsproblematikk ved siden av masterstudiene. Jeg har skrevet to kunnskapsstater for Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) i løpet av de siste tre årene – en om unge som har begått seksuelle overgrep⁷ og en om voksne menn som har begått voldtekt.⁸ Jeg har også skrevet en populærvitenskapelig bok⁹ om voldtekt sammen med Anne Bitsch, som er samfunnsgeograf og doktorgradsstipendiat på Senter for tverrfaglig kjønnsforskning. Disse tre arbeidene og masterprosjektet har trukket fruktbare veksler på hverandre, og jeg er sikker på at den faglige utviklingen jeg har gjennomgått har gjort denne masteroppgaven bedre.

---

⁷ Kruse 2011

⁸ Kruse, Strandmoen & Skjørten 2013

⁹ Bitsch & Kruse 2012

I denne oppgaven forsøker jeg å komme nærmere noen svar på hva som er sammenhengen mellom kulturelle forestillinger om kjønn, da særlig maskulinitetsforståelser, og det å begå voldtekt eller annen grov, seksuell vold. Det er imidlertid viktig for meg, som det har vært for flere andre som har undersøkt voldtektsproblemet fra gjerningsmannens perspektiv (se f. eks. Houge 2008), å understreke at denne oppgavens formål *ikke* er å unnskyldte, legitimere eller rettferdiggjøre mennenes handlinger. Houge, som skriver om motivasjoner og rasjonaliseringer hos menn som har begått voldtekt i krig, formulerer det slik: «To understand the perpetrators, is *not* the equivalent of legitimizing their actions» (2008, s. 6). Hun siterer Hannah Arendts refleksjoner om *comprehension*, som innebærer at vi må bevisstgjøres om og undersøke den byrden som historiske hendelser har plassert på våre skuldre; «neither denying their existence nor submitting meekly to their weight as though everything that in fact happened could not have happened otherwise. Comprehension, in short, means the unpremeditated, attentive facing up to, and resisting of, reality – whatever it may be or might have been» (Arendt 1979, s. 14, i Houge 2008, s. 6). Skal vi følge Hougues og Arendts *resonnement*, trenger det ikke være noen motsetning mellom å *forstå* handlinger som skaper store lidelser for andre og å arbeide for *endring* som kan bidra til å innsnevre rommet for slike handlinger i fremtiden. I tillegg er det viktig å understreke at *forståelse* av en voldtektsovergriperes handlinger etter mitt syn ikke fritar ham for *ansvar* for handlingene og for konsekvensene de får.

1.2 Teoretisk utgangsposisjon og problemstillinger

Mitt formål med å skrive denne masteroppgaven er å bedre forståelsen av voldtekt som handling og voldtekt som sosialt fenomen. Jeg har valgt å anlegge et kjønnsperspektiv på denne forståelsen. Årsaken til det er at en stor del av de siste tiårenes voldtektsforskning har hatt sitt utspring i, eller blitt inspirert av og forholdt seg aktivt til, feministiske og kjønnsteoretiske perspektiver på voldtekt. Et sentralt moment i den feministiske forståelsen av voldtekt er at voldtekt er en *kjønnnet handling* – det er en handling som påvirkes og springer ut av maktforhold mellom menn og kvinner, og sosiale konstruksjoner av 'mannlighet' og 'kvinnelighet'. Voldtektshandlingen har blitt ansett å være en manifestasjon av menns individuelle og strukturelle makt over kvinner. Voldtektshandlingen har også ut fra en slik tilnærming blitt ansett å være en bekreftelse og videreføring av menns makt over kvinner. Slik sett har voldtekt blitt fortolket som en patriarkalsk 'strategi', på en og samme tid en

individuell og kollektiv makthandling som har sprunget ut av og videreført skjeve maktforhold i disfavør av kvinner.

Som jeg kommer tilbake til ved flere anledninger, er det imidlertid flere problemer knyttet til kjønnsmaktsordningen som organiserende prinsipp for forklaring av voldtekt og seksuell vold. Jeg skal kun kort ta opp noen hovedtrekk ved disse problemene her, og diskutere dem i større bredde senere. For det første kan kjønnsmaktsforklaringer på seksuell og annen vold føre til essensialisering både av kjønn og av makt. Essensialisering av kjønn og sterke teoretiske koblinger mellom menn, mannlighet og makt forårsaker to problemer: at kvinner blir «evige ofre» og at menn blir «evige overgripere». Dette kan bidra til betydelige blindflekker – for eksempel har tradisjonelle kjønnsmaktsforståelser av vold problemer med å forklare den volden menn blir utsatt for, og den volden kvinner begår. For det andre levner tradisjonelle kjønnsmaktsforståelser lite rom for endring, fordi kjønnskategoriene i slike forståelser fremstår som fastlåste og «evige» og fordi forståelsen i seg selv står i fare for å reproducere maktforholdet den forsøker å kritisere. For det tredje forklarer kjønnsmaktsforståelser i liten grad hvorfor det er slik at de aller fleste menn *ikke* utøver vold mot de kvinner eller barn han har rundt seg. Den sosiale tvangen som ligger i bunnen av kjønnsmaktsanalyse av vold må problematiseres – dersom den ikke gjør det, kan det lett ende med determinisme.

I mitt prosjekt har en drivkraft likevel vært å undersøke om, hvordan og i tilfelle på hvilke måter voldtekt er en kjønnnet handling, en handling som springer ut av eller bekrefter sosiale konstruksjoner av kjønn. Slik sett har jeg i denne oppgaven anlagt et sosialkonstruktivistisk perspektiv på voldtektsfenomenet. Burr (1995, i Jørgensen & Phillips 1999, s. 13-14) oppsummerer sosialkonstruktivistiske forståelser i fire premisser: at man inntar en kritisk innstilling til selvfølgelig viten, at man anerkjenner historisk og kulturell spesifisitet, at det er sammenheng mellom viten og sosiale prosesser og at det er sammenheng mellom viten og sosial handling. Sosialkonstruktivistiske forståelser forutsetter at meningen med og årsakene til sosial handling ikke (kun) kan finnes *inne i* mennesket som handler – og innebærer derfor en avvisning av essensialistiske og deterministiske forståelser av handling. Den sosiale verden skaper våre kategorier, og påvirker dermed både betingelser for handling og handling i seg selv. «I et bestemt verdensbillede bliver nogle former for handlinger naturlige, andre utænkelige. Forskellige sociale verdensbilleder fører således til forskellige handlinger», skriver Jørgensen og Phillips (1999, s. 14). For forståelsen av voldtekt som sosialt fenomen betyr det at jeg mener at de betingelser som fører til at noen begår voldtekt i alle fall delvis er

skapt av den sosiale verden aktøren befinner seg innenfor.¹⁰ I den sosiale verden der voldtekt finner sted anser jeg også at kjønn er et sentralt organiserende prinsipp, og det er denne forståelsen av voldtekt jeg har ønsket å sette på prøve gjennom intervjuene med mine informanter. Samtidig er mitt teoretiske utgangspunkt også preget av en oppfatning om at verken rene strukturforklaringer eller rene individforklaringer er tilstrekkelige for å forstå voldtektsfenomenet. Slik sett slutter jeg meg til en form for «myk determinisme», hvor det er rom for både sammenhengen mellom subjektive opplevelser og handlinger og analyser av sosiale strukturers begrensninger for menneskers handlingsbetingelser (Skjørten 1994, s. 16). Dette «dobbelte» blikket på voldtektshandlingen som mykdeterminisme medfører har vært med meg under store deler av prosessen med denne masteroppgaven, og har slik sett også påvirket de metodiske og analytiske valgene jeg har gjort.

Jeg ville undersøke hvordan forestillinger om kjønn henger sammen med seksuell vold og voldtekt, og hvilke kjønnsperspektiver på seksuell vold som finnes innenfor faglitteraturen og hos terapeuter som behandler menn som har begått seksuell vold. I forlengelsen av dette ville jeg også undersøke hvordan kjønnete erfaringer kommer til uttrykk og tematiseres i behandling av menn som har voldtatt. Altså er hovedproblemstillingen for denne masteroppgaven:

Med erfarne terapeuters øyne; hvilken betydning har kjønn i forståelsen av seksuell vold? Hvilke forbindelseslinjer finnes ifølge terapeutene mellom seksuell vold og forestillinger om kjønn?

Sammen med hovedproblemstillingen hører følgende underproblemstilling:

Hvordan kan vi forstå voldtekt i lys av teorier om kjønn, maskulinitet(er) og maskulinitetsutøvelse, ut fra perspektiver i faglitteraturen og fra terapeuter som arbeider med menn som har begått seksuell vold?

Disse spørsmålene sentrerer rundt hva som er *meningen med seksuell vold*, meningen med selve handlingen. Ifølge terapeuter som jobber med utøvere av seksuell vold; hva går handlingen ut på, for den som gjør den? Og hvordan kan vi forstå handlingen?

---

¹⁰ Houge (2008) oppsummerer et sosialkonstruktivistisk perspektiv på voldtektsovergriperen slik: «a perpetrator of sexual violence is not born a rapist or perpetrator, he *becomes* one, and the social constructivist wants to know what social processes made him a rapist or perpetrator» (s. 14).

I hele prosessen med dette masterprosjektet har jeg vært inspirert av fenomenologi. Fenomenologiens utgangspunkt er den subjektive opplevelsen av verden, og man ønsker å oppnå innsikt i «den dypere meningen i enkeltpersoners erfaringer» (Thagaard 2002, s. 36). Kvale (1997, i Thagaard 2002) skriver at et sentralt prinsipp innen fenomenologien «er å forstå fenomener på grunnlag av de studeredes perspektiv, og å beskrive omverdenen slik den erfares av dem» (s. 36). For dette prosjektet innebærer det å formidle mine informanternes forståelser av voldtekt som sosialt fenomen, og drøfte disse opp mot mine egne forståelser og de forståelser som fremkommer i voldtektsforskningen.

Hovedproblemstilling for denne oppgaven kan oppsummeres slik: Hva er kjønnskomponenten i voldtekt? Til grunn for et slikt spørsmål ligger en erkjennelse av at kjønn er et sosialt fenomen, og noe mer enn biologiske og kroppslige manifestasjoner av ulikhet mellom kvinne- og mannekroppen. Som i de Beauvoirs berømte formulering; kjønn er noe vi *blir*, ikke noe vi *er*.¹¹ Men dersom kjønn er noe vi *blir*, hva er det da i tilfelle i dette kjønn, denne sosiale konstruksjonen, som skaper betingelser for menns voldtekt av kvinner? Dette har vært sentrale spørsmål som har ledet mitt arbeid med oppgaven.

En popularisert (og ganske tabloid) versjon av spørsmålet om kjønnskomponenten i voldtekt kan oppsummeres slik: «Voldtekt handler om kvinnesyn». Denne påstanden dukker ofte opp når voldtekt blir gjenstand for offentlig debatt, og de siste tiårenes voldtektsforskning har langt på vei bekreftet at sosiale konstruksjoner av kjønn, blant annet «kvinnesyn», spiller en rolle i forståelsen av voldtektshandlingen (se f. eks. Adams-Curtis & Forbes 2004). Jeg har imidlertid ønsket å drøfte denne påstanden i lys av mine informanternes erfaring og deres møter med menn som har begått voldtekt. For å kunne gjøre det, har jeg formulert tre spørsmål som jeg mener er sentrale i forståelsen av voldtekt som et kjønn fenomen. Jeg valgte disse tre spørsmålene som omdreiningspunkter i løpet av prosessen med analyse av datamaterialet. Spørsmålene utgjør de tre temaene som har vært sentrale i min tematiske analyse av intervjuene. Jeg redegjør nærmere for tematisk analyse i neste kapittel om metode.

De tre spørsmålene er:

- Handler voldtekt om makt/vold eller om sex?
- Kan «dårlige holdninger» føre til voldtekt?

---

¹¹ Det originale sitatet lyder «One is not born, but rather becomes, a woman», og stammer fra Simone de Beauvoirs bok *The Second Sex* (New York: Vintage Books, 1973).

- Er voldtekt et valg?

Det første spørsmålet har sitt opphav i flere tiår med debatter om hva som er voldtektshandlingens primære motivasjon. Fra feministisk hold blir det gjerne hevdet at voldtekt er en patriarkalsk makthandling, der volden, ydmykelsen og fornedrelsen er et sentralt element i undertrykkelsen av både den enkelte og all verdens kvinner. Slik sett kan en fortolkning av feministiske forståelser av voldtekt være at voldtekt primært handler om vold og makt. Eventuelle seksuelle motivasjoner har for en stor del blitt utelatt fra feministiske forklaringsmodeller, med noen viktige unntak, som jeg kommer tilbake til i analysekapitlet. En sentral årsak til at forklaringer basert på seksuelle motivasjoner har blitt møtt med skepsis er antakelig tradisjonelle, psykopatologiske forklaringer på voldtekt som vektlegger overgriperens seksuelle avvik og sterke seksualdrift (se f. eks. Scully 1990). Slike forklaringer har en tendens til å tåkelegge ansvaret og isolere avviket hos den enkelte voldtektsovergriper, og er derfor lite egnet til å sette søkelyset på strukturelle og sosiale årsaker til voldtektsproblemet.

Det andre spørsmålet er mer direkte knyttet til påstanden om at «voldtekt handler om kvinnesyn». Gjennom noen tiår med utvikling av behandlingsmetoder for voldtektsovergripere har fornektelse, bagatellisering og såkalte 'kognitive forvrengninger' vært viktige omdreiningspunkter for diskusjonen om overgriperne i behandlingsfeltet. Det er et faktum at mange personer som har begått både voldtekt og andre former for seksuell vold fornekter, bagatelliserer eller rettferdiggjør handlinger de har begått. Fornektelse, rettferdiggjøring, bagatellisering og usynliggjøring har i denne konteksten fått samlebetegnelsen *kognitive forvrengninger*. Tilstedeværelsen av slike forvrengninger har fått både behandlere og forskere til å undre seg over hvor denne ansvarsfraskrivelsen, dersom det er slik forvrengninger skal forstås, kommer fra. Et spørsmål som har blitt stilt er for eksempel om forvrengningene kan forstås som uttrykk for underliggende hat, forakt eller manglende respekt for kvinner, og at hatet eller forakten fører til at noen typer kvinner av overgriperen (og av samfunnet rundt ham) anses å være mer «voldtagbare»¹² enn andre. I noen feministiske

---

¹² I arbeidet med både denne masteroppgaven og med boken *Bak lukkede dører. En bok om voldtekt* (2012) har Tove Stang Dahls refleksjoner om mer eller mindre voldtagbare kvinner vært en viktig del av bakgrunnsforståelsen. Begrepet «voldtagbare kvinner» stammer fra artikkelen «Voldtekt – en sammensatt forbrytelse» i Dahls essaysamling *Pene piker haiker ikke* (1994, s. 199-225) og problematiserer særlig historiske, juridiske føringer for hvilke grupper av kvinner som til ulike tider har blitt ansett å være 'verdige' og 'uverdige' voldtekts ofre. Dahl kritiserer voldtektslovgivningen for å relativisere voldtektsbegrepet ut fra kjennetegn ved voldtektsituasjonen, offeret og/eller gjerningsmannen. Slik relativisering oppretter problematiske og dårlig

og feministisk inspirerte forståelser av voldtektsovergriperen har antakelsen vært at overgriperens holdninger, syn på kjønn, seksualitet og kjønnsroller og hans syn på voldtekt og sine egne handlinger har sammenheng med selve voldsutøvelsen. Satt litt på spissen kan en si at feministiske forståelser av voldtekt fordrer at holdninger, tanker og oppfatninger under gitte omstendigheter kan føre til eller bidra til at noen begår voldtekt.

Det tredje spørsmålet har å gjøre med *intensjonaliteten* i voldtektshandlingen. Som Skjørten (2004) skriver har deler av den feministisk orienterte voldsforskningen tegnet et bilde av voldsutøveren som en rasjonelt handlende aktør, som utøver vold med en hensikt og med et formål. Hensikten har ofte blitt fortolket som undertrykkelse, maktutøvelse og dominans. Også i voldtektforskningen har voldtektshandlingen til tider blitt fortolket som formålsrasjonell, som et ledd i en undertrykkelsesstrategi eller som opportunistisk, uempatisk og egennyttig selvtilfredsstillelse. Et sentralt tema for den feministisk inspirerte volds- og voldtektforskningen har vært å plassere ansvaret «der det hører hjemme»; hos den som begår volden framfor hos den som blir utsatt for den. Som Scully (1990) redegjør for var formålet å opponere mot det som ble oppfattet som 'victim blaming' i den tradisjonelle forskningen på voldtekt, som blant annet sprang ut av medisinske, psykiatriske og psykoanalytiske forståelser av voldtekt og seksualitet. Slik sett kan man si at en del feministisk inspirert volds- og voldtektforskning har vært opptatt av å synliggjøre de rasjonelle og intensjonelle aspektene ved voldsutøvelse, og dermed har ønsket å synliggjøre volden som et valg.

Mitt utgangspunkt for analysen har vært en oppfatning om at disse tre spørsmålene har vært sentrale teser i både feministisk forskning og annen voldtektforskning som forholder seg aktivt til feministiske forståelser av voldtekt. Årsaken til at tesene er formulert som spørsmål og ikke som påstander er at det også innenfor feministiske voldtektsforståelser har vært en viss uenighet om spørsmålene. Tesene skal derfor ikke forstås som bastante konklusjoner som all feministisk eller feministisk orientert voldtektsforskning slutter opp om. De skal heller forstås som sentrale problemstillinger som har vært gjenstand for diskusjon, eller som underliggende premisser for voldtektsforskning som orienterer seg mot feministiske forståelser av voldtekt. Jeg har ønsket å 'teste' disse tesene opp mot mine informanters virkelighet på praksisfeltet, og undersøke hvordan terapeutenes opplevelser av sine klienter

---

begrunnede skiller mellom mer eller mindre alvorlige voldtektshandlinger, fritar i noen tilfeller gjerningsmannen for ansvar, og legitimerer ulikestilling på kjønnsfrihetens og handlefrihetens område, mener Dahl (s. 206).

stemmer overens med tesene. Opplever de at tesene har gyldighet for deres oppfatning av sine klienter, og klientenes egen opplevelse av handlingene de har begått?

Sentralt i min teoretiske utgangsposisjon ligger også Isdals (2000) refleksjoner om *meningen med volden*. Ifølge Isdal er all sosial handling meningsfylt – og voldshandlinger er også sosiale handlinger, i den betydningen at de skjer i en gitt sosial kontekst og ikke i et vakuum, og voldshandlingen fyller en funksjon for den som begår den. Isdal mener det er imperativt å forstå nettopp hva som er meningen med volden for utøveren – hvilken funksjon har den, hva fører den til, hva kan man oppnå ved å begå vold? Isdal mener at vi kan ha lite håp om å forebygge vold dersom vår holdning til volden er at den er meningsløs – da vil vi ikke forstå voldens innhold og dermed heller ikke forstå hvilke behov voldsutøvelsen dekker for den som begår den. Gjennom intervjuer med mine informanter ønsket jeg å få tilgang til deres refleksjoner om hvilken mening voldtektshandlingen kan ha for overgriperen.

1.3 Oppgavens struktur

Min masteroppgave er delt i fem kapitler, med dette innledende kapitlet som det første. Her har jeg forsøkt å ‘sette scenen’ for oppgaven, gjennom å redegjøre kort for den teoretiske bakgrunnen for mitt prosjekt og gjennom det posisjonere meg selv som forsker i feltet. Mine problemstillinger ble også presentert.

I neste kapittel redegjør jeg for prosessen dette prosjektet har gjennomgått, mine metodiske valg og fremgangsmåter, intervjuundersøkelsen med mine åtte informanter og forskningsetikk. Jeg gir også en grundig presentasjon av mitt viktigste metodiske verktøy, som er tematisk analyse.

I kapittel 3 presenterer jeg viktige bakgrunnsopplysninger om mine informanter, og drøfter kort to sentrale retninger innenfor behandling av seksualovergripere – psykodynamisk psykoterapi og kognitiv atferdsterapi.

Kapittel 4 er denne masteroppgavens hovedkapittel. Dette er et kombinert teori- og analysekapittel, der jeg også presenterer mine funn fra intervjuundersøkelsen. Kapitlet er delt i tre, etter analysens tre hovedtemaer slik de er formulert tidligere i denne innledningen. Hver enkelt del i dette kapitlet er bygget opp over samme lest: først begrunner jeg hvorfor jeg har

valgt å belyse det enkelte spørsmål, dernest presenteres grundig mine informanternes refleksjoner omkring temaet, og til slutt diskuteres funnene i lys av relevant teori.

Siste og femte kapittel er en kort oppsummering og drøfting av informantenes synspunkter og refleksjoner om oppgavens overordnede tema; hva som utgjør kjønnskomponenten i voldtekt.

2. Metode

2.1 I begynnelsen...

Arbeidet med denne masteroppgaven startet høsten 2009. Jeg hadde nettopp skrevet bacheloroppgave i kriminologi, der jeg utforsket perspektiver på voldtektsovergripere i faglitteraturen fra tre forskningsfelt; feministisk jus og voldtektforskning, forskning på maskulinitet og vold, og psykologisk orientert voldsforskning.¹³ Arbeidet med bacheloroppgaven var inspirerende og faglig svært interessant, så jeg besluttet meg for at voldtekt og overgriperperspektiver skulle være tema også for masteroppgaven min. Det gjorde at jeg kunne starte arbeidet med rekruttering av informanter allerede i begynnelsen av første semester.

I bacheloroppgaven foretok jeg en litteraturanalyse, i masteroppgaven har jeg valgt å bruke kvalitativ, intervjubasert metode. Johannessen, Tufte og Kristoffersen skriver at kvalitative metoders formål er «å få økt forståelse og innsikt i andres livsverden. For å forstå verden må vi forstå mennesket. Det er mennesket som konstituerer virkeligheten, ikke omvendt» (2005, side 81). Valget av kvalitativ metode innebærer slik jeg ser det en forpliktelse til å forstå det sosiale fenomenet voldtekt gjennom et menneske som har tett kontakt med det og forholder seg til det på andre måter enn rent teoretisk. Jeg valgte kvalitativ metode først og fremst fordi jeg ønsket å ivareta en nærhet til voldtekt som sosialt fenomen, og jeg ville ha tak i fenomenets motsetninger, paradokser og uregelmessigheter, slik de fremstår i fortellingene til mine informanter.

I utgangspunktet ønsket jeg å intervju menn som selv hadde voldtatt. Jeg kontaktet flere ulike instanser som kunne tenkes å hjelpe meg med dette, alle innenfor hjelpeapparatet. Jeg fikk nei fra de fleste behandlingsinstitusjonene.¹⁴ En institusjon meldte interesse og var innstilt på å videreformidle min intervjuforespørsel til sine klienter, men måtte til slutt si nei

---

¹³ Kruse 2009

¹⁴ Avslagene var i hovedsak begrunnet med at de ikke ønsket å utsette sine klienter for belastningen det kunne medføre å stille opp til mitt prosjekt. En av institusjonene forklarte også at de kategorisk svarte nei til å la sine terapeuter videreformidle forespørsler som min, fordi de aldri kunne være sikre på at klienten kunne gi et fritt og informert samtykke, på grunn av den tette og ofte skjøre relasjonen mellom behandler og klient. Denne institusjonens klienter sliter ofte med så store problemer, og er så takknemlige når de endelig får behandling, at institusjonen ser for seg at de av den grunn kan tenkes å si ja til noe de egentlig ikke ønsker å være med på.

fordi institusjonen samtidig holdt på med et annet stort prosjekt, og de ønsket ikke å involvere sine klienter i flere forskningsprosjekter på en gang.

2.2 Plan B

Det sto etter hvert klart for meg at jeg måtte oppgi forsøket på å komme i kontakt med menn som selv hadde begått voldtekt, så jeg begynte å tenke på alternative løsninger. Min veileder var den som satte meg på ideen om å intervjuere terapeuter som en alternativ måte å komme nærmere selve fenomenet voldtekt i masteroppgaven. Det var denne løsningen jeg landet på etter en ny vurdering, da tiden gikk og jeg ikke lyktes med å komme i kontakt med mennene selv.

En klar fordel ved å intervjuere terapeuter framfor mennene selv ville være at terapeutenes kunnskap og erfaring med voldtekt er en type kondensert, filtrert kunnskap, som resultat av mange års møter med menn som har begått seksuell vold. Sånn sett ville jeg gjennom terapeutintervjuer få tilgang til en større del av feltet enn tilfellet hadde vært om jeg hadde klart å få kontakt med et tilsvarende antall overgripere. På den annen side er en mulig ulempe med å intervjuere terapeuter at det ikke er til å unngå at deres faglige fortolkning av overgripernes egne fortellinger er et ekstra trinn på den analytiske stigen, mellom meg som forsker og voldtektsfenomenet. Temaene i intervjuene med terapeutene tok utgangspunkt i deres «samlede erfaring» med voldtekt. Derfor kan det ikke utelukkes at noen dimensjoner ved mennene de har hatt i behandling kan ha kommet i bakgrunnen til fordel for andre dimensjoner, som resultat av terapeutenes faglige interesse, ulike typer behandlingsmetoder eller andre for meg ukjente faktorer. Dette har jeg forsøkt å bøte på gjennom å først i intervjuet gjøre meg kjent med hva slags klienter terapeuten har jobbet med, og forsøkt å skape meg et bilde av terapeutens profesjonelle virke over tid på det seksuelle voldsfeltet.

Uansett er det klart at på grunn av mitt metodevalg kan mine resultater ikke på noen måte generaliseres utover mitt eget utvalg. Jeg tar ansvar for at mine funn presenteres på en måte som sikrer intern validitet i mitt materiale, men må samtidig påpeke at andre terapeuter kan ha hatt andre svar og refleksjoner, som i sin tur kunne påvirket resultatet av denne studien. Min studie kan heller ikke brukes til å generalisere når det gjelder hvordan voldtekt oppleves, forklares og snakkes om av de som har begått overgrepet. Jeg har, gjennom samtalene med

terapeutene, fått et uhyre interessant innblikk i deres klienters egne fortellinger. Men selv om mine intervjupersoner har gjort sitt ytterste for å gi meg et balansert og representativt bilde av mennene de har hatt i behandling, og selv om verken de eller jeg har underspilt motsetninger, paradokser og uklartheter, er fortsatt deres kunnskap basert først og fremst på erfaring med *sine* klienter, en avgrenset gruppe innenfor den totale overgriperbefolkningen.

Jeg kontaktet et titalls terapeuter fra både Norge og Sverige med en formell forespørsel om å delta som intervjuperson i mitt prosjekt. Noen av disse personene visste jeg om fra før, fordi jeg hadde lest artikler, bøker eller annet fagstoff de hadde skrevet, andre fikk jeg vite om gjennom personene og behandlingsinstitusjonene jeg hadde vært i kontakt med i det første rekrutteringsforsøket. Mitt utvalg er altså *strategisk* (Thagaard 2002), på den måten at informanter er valgt ut og forespurt med bakgrunn i at de har noe spesifikt å tilføre mitt masterprosjekt, i kraft av sin posisjon som terapeut for personer med seksuell voldsproblematikk. I og med at jeg fikk tips fra fagpersoner jeg kontaktet om terapeuter som kunne være relevante informanter for mitt prosjekt, foregikk deler av rekrutteringen ved hjelp av snøballmetoden. Faren med å benytte en slik metode er ifølge Thagaard (2002) at man risikerer å bare komme i kontakt med personer innenfor samme nettverk – og i min sammenheng kunne det bety at fagpersoner sendte meg videre til andre fagpersoner som delte deres egen vitenskapelige og faglige tilnærming til feltet. Slik kunne jeg risikere å ‘gå glipp av’ viktige faglige uenigheter i feltet. Dette har jeg forsøkt å bøte på gjennom å ha et aktivt forhold til feltets faglige motsetninger (for eksempel i forhold til synet på kognitiv terapi versus psykodynamiske tilnærminger) og aktivt rekruttert terapeuter som jeg vet representerer feltets ulike perspektiver.

2.3 Om intervjuene

I alt 8 terapeuter takket ja til å la seg intervju. ¹⁵ Intervjuene ble foretatt i løpet av en ti måneders periode. Det første intervjuet foretok jeg i april 2011, det siste intervjuet gjorde jeg i januar 2012. Flesteparten av intervjuene ble foretatt i perioden april-juni 2011.

---

¹⁵ Ytterligere en informant var villig til å la seg intervju, men han dukket ikke opp på intervjuavtalen vår sommeren 2011. Jeg har ikke lyktes med å komme i kontakt med ham siden det.

Hovedtemaene i intervjuene ble skissert slik, både i min egen prosjektbeskrivelse og i informasjonsskrivet¹⁶ som jeg sendte terapeutene:

- Terapeutens syn på betydningen av kjønn i voldelige seksuelle relasjoner, med utgangspunkt i ett eller flere case
- Ulikheter i betydningen av kjønn i ulike typer seksuelle voldsovergrep
- Kjønn som samtaletema – for mennene som blir behandlet og for terapeutene i behandlingen
- Makt og avmakt som bakgrunn for seksuelle voldshandlinger
- Forståelser av og oppfatninger om mannlig og kvinnelig seksualitet hos menn som har begått seksuell vold

Disse temaene er utledet fra det jeg mener er viktige faglige og teoretiske diskusjoner i voldtektfeltet de siste tiårene. I intervjuene benyttet jeg en semi-strukturert intervjuguide. Jeg ønsket så langt det lot seg gjøre å få tilgang til (muntlige) casebeskrivelser knyttet til spørsmålene i intervjuet, for å undersøke hvordan terapeutene relaterte relativt abstrakte og teoriorienterte spørsmål til den konkrete terapeutgjerningen slik den foregår i deres hverdag. Jeg opplyste informantene om dette, og ba dem være forberedt på at jeg kom til å spørre om konkrete eksempler, i form av *cases*, i intervjuet.

Thagaard (2002) skriver at et problem i intervjuundersøkelser ofte er at forskerens spørsmål til informantene er for abstrakte og generelle, og ofte kan dette ha å gjøre med at forskeren ikke har lagt tilstrekkelig energi ned i å formulere klart og tydelig hva det egentlig er hun vil ha svar på. En annen årsak kan være at forskeren egentlig ønsker at informanten skal svare på forskningsspørsmålet, fordi hun ikke har reflektert nok over at analysen av materialet (og derfor å besvare forskningsspørsmålet) er forskerens ansvar, og ikke informantens. I mine intervjuer visste jeg at jeg ville komme inn på mange tunge, faglige begreper (for eksempel *sense of entitlement*, kognitive forvrengninger), og jeg var klar over at voldtektfeltet, også innenfor behandlingsmiljøet, er et til dels politisert felt med en del sterke faglige motsetninger. Derfor var det viktig for meg å formulere klare og tydelige spørsmål, slik at jeg unngikk misforståelser og å gi inntrykk av at jeg var plassert i den ene eller andre fagpolitiske tradisjonen.

---

¹⁶ Se vedlegg 2.

Jeg foretok semi-strukturerte intervjuer med mine åtte informanter. Et semi-strukturert intervju i kvalitativ sammenheng kalles ofte «det kvalitative forskningsintervju» (Thagaard 2002). I et kvalitativt forskningsintervju har forskeren bestemt seg på forhånd for hvilke temaer hun ønsker at intervjuet skal dekke, men ønsker samtidig å være fleksibel med tanke på hvilket tema som behandles når i løpet av intervjuet. Forskeren må være åpen for at informanten kan ta opp temaer utenfor intervjuguiden, og tilpasse intervjusituasjonen deretter (Thagaard 2002, s. 85). Det var viktig for meg å være sikker på at jeg fikk dekket temaene jeg var interessert i, og det var årsaken til at jeg valgte semi-strukturert intervju framfor ustrukturert, der intervjupersonen i større grad får styre retningen på samtalen. Samtidig la jeg også vekt på at intervjupersonene skulle ha mulighet til å påvirke samtalens temaer, særlig i og med at de er faglige autoriteter på et praksisfelt som jeg kun har teoretisk kunnskap om. Derfor ønsket jeg at de skulle få trekke inn relevante synspunkter og erfaringer som har betydning for temaene for min oppgave, men som jeg kanskje ikke hadde tenkt på. I ettertid er jeg glad for at jeg valgte semi-strukturert intervjuguide. Flere av intervjuene hadde en tendens til å spore litt av, og da var det godt å ha et fast holdepunkt med temaer vi skulle gjennom, så jeg kunne få samtalen tilbake på sporet igjen.¹⁷

Intervjuene hadde en varighet på mellom 1 og 2 timer, og de ble alle sammen foretatt på terapeutenes arbeidsplass. Terapeutene er travle menn, så jeg tilbød meg å komme til deres arbeidsplass for å gjennomføre intervjuet. En fordel ved å gjøre intervjuene der de jobber var helt klart at det gjorde det lettere for dem å si ja til å bli intervjuet. En ulempe ved dette kan ha vært at jeg forholdt meg for ukritisk til intervjupersonenes faglige autoritet, fordi jeg befant meg på det som symbolsk og psykologisk er deres 'territorium'. I tilfelle kunne det gjøre det vanskeligere for meg å bevare fokus på temaet *jeg* ville snakke om, stille kritiske spørsmål og oppfølgingsspørsmål og utfordre faglige 'sannheter'. Jeg tenkte mye på dette på forhånd, og forsøkte å forholde meg nøytralt til faglig uenighet dersom terapeutene tok det opp. Jeg var

---

¹⁷ Flere metodebøker anbefaler at forskeren gjør et prøveintervju før man setter i gang med de «ordentlige» intervjuene. Det rådet fulgte jeg, og prøvde ut intervjuguiden min på en bekjent, som selv er psykolog og har erfaring med behandling av personer som har begått vold. Det var svært nyttig, både for å få gjennomgått spørsmålene med en som hadde god greie på feltet og som dermed kunne komme med faglig begrunnede innspill til intervjuguiden, og for å få prøvd ut om jeg gjennom spørsmålene og svarene virkelig fikk dekket inn det jeg ville undersøke. Etter prøveintervjuet redigerte jeg intervjuguiden min en del, men endringene var for det meste klargjøringer av spørsmål og rokket ikke ved temaene jeg hadde valgt. Jeg opplevde altså at grunnstrukturen i guiden var god og at den dekket inn det jeg ønsket å snakke med terapeutene om. Prøveintervjuet og samtalen med intervjupersonen i etterkant gjorde meg trygg på at intervjuguiden inneholdt spørsmål og temaer som var egnet til å belyse min hovedproblemstilling.

påpasselig med å ikke flagge tilslutning til det ene eller det andre synet, men forholdt meg åpent og nysgjerrig til det jeg på forhånd visste var faglige kontroverser innenfor fagfeltet.

Alle de åtte intervjuene ble tatt opp på en lydopptaker, etter samtykke fra informantene, og alle intervjuene er deretter fulltranskribert av meg selv. Jeg valgte fulltranskribering framfor delvis transkribering for å være sikker på å få med meg alt som kunne tenkes å være relevant for problemstillingen min – i og med at mine informanter er fagpersoner og samtalen oss imellom foregikk på et høyt faglig nivå, var jeg noen ganger usikker på om jeg hadde forstått terapeuten riktig. Da var det betryggende å enkelt kunne finne tilbake i teksten. I tillegg var jeg oppmerksom på at en fare ved delvis transkribering, dersom man hører gjennom materialet bare én gang, er å la egne faglige interesser styre utvelgelsen av data for mye, og slik risikere å sette en bred og inkluderende representasjon av datamaterialet på spill.

2.4 Rammer for intervjuet

Selve voldtektsbegrepet kan, som vi vil se, være forbundet med usikkerhet, tvil og ambivalens, også blant profesjonelle som forholder seg til seksuelle overgrep som en del av hverdagen. Definisjoner av voldtekt varierer i ulike kontekster – i rettssalen gjelder juridiske definisjoner, hos den feministiske filosofen gjelder kanskje definisjoner basert på voldtektsutsattes kroppslige og psykologiske erfaringer (se f. eks. Cahill 2000), i skolegården på ungdomsskolen defineres voldtekt på atter andre måter, i forlengelsen av mer flytende seksualitetsnormer (se f. eks. Jeffner 1997). Voldtekt er også en del av det større og mer vidtfavnende begrepet seksuell vold, som kan inkludere flere andre former for seksuelle overgrep, for eksempel beføling, blotting og alvorlige former for seksuell trakassering. Begrepet seksuell vold, som iblant benevnes som seksualisert vold, kan i noen tilfeller også innbefatte prostitusjon og produksjon av pornografi.

I møte med terapeutene avklarte jeg helt i begynnelsen av intervjuet at jeg forholdt meg til den norske definisjonen av voldtekt slik den fremgår i straffeloven § 192:

Den som

- a. skaffer seg seksuell omgang ved vold eller ved truende atferd, eller
- b. har seksuell omgang med noen som er bevisstløs eller av andre grunner ute av stand til å motsette seg handlingen, eller
- c. ved vold eller ved truende atferd får noen til å ha seksuell omgang med en annen, eller til å utføre tilsvarende handlinger med seg selv, straffes for voldtekt med fengsel inntil 10 år.

Både av rettspraksis og i forarbeidene til loven fremgår det tydelig at volds- og trusselbegrepet skal defineres vidt og relativt.¹⁸ Vold skal forstås som ”enhver maktanvendelse mot fornærmedes legeme som utføres med det forsett å overvinne en alvorlig motstand” (s. 25, Ot. prp. nr. 28, 1999-2000). Relasjonen mellom offer og overgriper skal også vurderes når volden defineres, slik at hva som utgjør en voldshandling med det formål å oppnå seksuell omgang avhenger av relasjonen mellom de involverte. Er den utsatte for eksempel svært mye yngre enn overgriperen, eller de står i et maktskjævt forhold til hverandre i den utsattes disfavør, skal hendelsesforløpet vurderes i lys av dette. Oppsummert betyr dette at vold, trusler og utnyttelse til seksuell omgang kan forekomme i mange og varierte former.¹⁹ Det betyr også at personer som har begått det som i lovens forstand er en voldtekt er en heterogen gruppe, i og med at voldtektsparagrafen dekker et relativt bredt spekter av handlinger, voldstyper og situasjoner. Som vi skal se, kom denne heterogeniteten tydelig til uttrykk i intervjuene med informantene.

Fokus for denne masteroppgaven er først og fremst overgripere som har begått voldtekt i ulike typer nære relasjoner. I faglitteraturen kalles denne voldtektstypen ofte for bekjentskaps-, partner- eller relasjonsvoldtekt, og inkluderer alle former for voldtekt der offer og overgriper kjenner hverandre fra før. Ofre og overgripere kan være venner, bekjente, samlivspartnere, gift, kjærester, kolleger eller over/underordnet i en profesjonell relasjon. Jeg forklarte mitt utgangspunkt for intervjupersonene i begynnelsen av hvert intervju, og ba dem eksplisitt om å forsøke å tenke på de klientene som hadde begått denne typen voldtekt når de reflekterte over spørsmålene mine. For noen av terapeutene var dette enkelt – de hadde stort sett bare hatt klienter som hadde begått voldtekt mot kjæreste eller partner. For andre var det vanskeligere – de hadde for eksempel behandlet ulike typer overgripere og hadde vanskelig for å skille dem fra hverandre, eller de hadde behandlet ungdommer som grovt kan deles inn i to grupper; de som begår overgrep mot barn og de som begår overgrep mot jevnaldrende ofre.

I alle tilfellene der terapeutene hadde behandlet ulike typer overgripere, problematiserte terapeutene selv dette i løpet av intervjuet, og forklarte hvordan de så på likheter og ulikheter

---

¹⁸ NOU 2008:4, Ot. prp. nr. 28 (1999-2000), Ot. prp. nr. 22 (2008-2009)

¹⁹ I skrivende stund vurderer høringsinstanser et forslag fra Justis- og beredskapsdepartementet om å endre norsk voldtektslovgivning til å inkludere flere former for seksuell omgang uten samtykke enn de som allerede er inkludert i § 192. Departementets forslag går ut på å føye til en bokstav (d) til paragrafen, som skal ramme den som «på annen måte har seksuell omgang med noen som ikke har samtykket i det». Høringsfristen går ut 1. juni 2013.

mellom de ulike overgriper-typene. Med andre ord var det klart for meg at samtlige intervjupersoner aktivt forholdt seg til likheter/ulikheter overgripere imellom, både i og utenfor deres egne klientgrupper. Flere av terapeutene problematiserte også sine egne synspunkter på egen klientgruppe, og uttrykte usikkerhet omkring overførbarheten av sin kliniske erfaring til andre overgripertyper. Der terapeutene har uttrykt synspunkter som de har knyttet spesifikt til sin egen klientgruppe, har jeg sørget for å presisere dette i teksten. Denne problematikken må likevel nevnes her, for det kan tenkes at terapeutenes erfaring med en eller flere spesifikke typer overgripere har påvirket deres svar til meg også når de ikke selv har presisert det. Det vil i tilfelle medføre at noen av erfaringene terapeutene formidler har større relevans for deres egne klientgrupper, og kanskje mindre relevans for andre grupper av overgripere. Det at terapeutene har jobbet med overgripere som har begått også andre typer voldtekter enn ulike typer relasjonsvoldtekt, kan også medføre at kunnskap og erfaring om andre typer overgripere (f. eks. overfallsvoldtektsmenn) 'smitter over' på deres refleksjoner omkring mine spørsmål.

Jeg presiserte også ovenfor terapeutene at jeg først og fremst var interessert i deres erfaring med behandling av klienter som hadde begått voldtekt mot jevnaldrende/voksne ofre. Altså ba jeg dem om å vende fokus vekk fra de klientene de eventuelt måtte ha hatt som hadde begått overgrep mot barn.

I innledningen til intervjuet fortalte jeg også terapeutene at jeg først og fremst var interessert i deres erfaring med behandling av *mannlige* overgripere, men jeg ønsket eksplisitt velkommen eventuelle refleksjoner de måtte ha om kvinnelige overgripere de hadde møtt, dersom de mente det var relevant. Kun noen ganske få av terapeutene hadde selv erfaring med behandling av kvinnelige overgripere, men flere tok likevel opp temaet kvinners seksuelle overgrep underveis i intervjuet. Det var viktig for meg å presisere at jeg ikke var uinteressert i kvinnelige overgripere. Deler av den feministiske voldtektsforskningen har fått det som etter mitt syn er fortjent kritikk for å ikke i noen særlig grad forholde seg til kvinners seksuelle vold, og gitt mine problemstillinger feministisk inspirerte retning ville jeg gjøre det klart at jeg erkjenner at også kvinner begår seksuelle overgrep og noen ganger voldtekt.

2.5 Tematisk analyse

Ifølge Braun og Clarke (2006) er tematisk analyse en metode for å identifisere, analysere og formidle mønstre eller temaer innenfor et datamateriale (s. 79). Tematisk analyse er imidlertid ikke en metode der funnene antas å «dukke opp» eller «oppdages» av forskeren som et mønster i materialet. Braun og Clarke (2006) understreker at forskerens teoretiske rammeverk påvirker forskningsprosessen i alle stadier, fra formulering av problemstilling, via valg av metoder og kilder, til tilnærmingen til data i ulike faser av analysen og formidling av funnene. Jeg har derfor redegjort for mitt teoretiske utgangspunkt i innledningen til denne masteroppgaven. Forskeren spiller en aktiv rolle i hele analyseprosessen, påpeker Braun og Clarke; i identifiseringen av mønstre og temaer, når hun velger hvilke temaer som er interessante for problemstillingen, og når hun formidler funnene sine til leseren (2006, s. 80). De tre temaene jeg endte opp med å strukturere min analyse rundt hadde jeg med meg fra begynnelsen av prosjektet, sammen med en rekke andre temaer innenfor voldtektsforskning. Det var imidlertid først i løpet av analyseprosessen at jeg besluttet å bruke nettopp disse tre temaene som utgangspunkt for å belyse kjønnskomponenten i voldtekt. Som beskrevet i innledningen er de tre temaene formulert som spørsmål, og lyder slik:

- Handler voldtekt om makt/vold eller om sex?
- Kan ”dårlige holdninger” føre til voldtekt?
- Er voldtekt et valg?

Det er viktig å påpeke at temaene skal anses som 'overskrifter' eller startpunkter for diskusjoner om ulike sider ved kjønnskomponenten i voldtekt, og at jeg har inkludert terapeutenes refleksjoner om mange ulike undertemaer (koder) som jeg mener er relevant for de tre hovedtemaene. Min fortolkning av informantenes refleksjoner kommer til syne gjennom min systematisering av deres utsagn i mange ulike koder under hvert av temaene. Det innebærer at det er min fortolkning av informantenes refleksjoner som avgjør i hvilken grad hvert enkelt utsagn er relevant for å belyse ett eller flere av de tre temaene.

Tematisk analyse handler om å identifisere temaer i et materiale og analysere mønstre og sammenhenger som disse temaene inngår i. Jeg valgte en deduktiv, semantisk tilnærming til mitt datamateriale, ifølge Braun og Clarkes kategoriseringer (2006). Med deduktiv tilnærming mener jeg at jeg brakte med meg den interessen for og kunnskapen jeg hadde om feministisk og kjønnskritisk voldtektsforskning, og at dette utgangspunktet var en viktig drivkraft i

formulering av forskningsspørsmål, utvalg av informanter og opplegg for analyse. Samtidig hadde jeg en kritisk utgangsposisjon til mitt teoretiske rammeverk, i og med at jeg ville forsøke å grave i, komme bakenfor og 'teste' det jeg oppfatter som sterke teser innenfor voldtektforskningen opp mot mine informanters praksisvirkelighet. Slik sett har det vært viktig for meg å anlegge en *perspektivisk subjektivitet* (Kvale 2001, i Johannessen, Tufte og Kristoffersen 2005), der hensikten er å «stille ulike spørsmål til den samme teksten» (s. 170) og slik skape rom for tolkningsmangfold.

Med semantisk tilnærming menes det at innholdet i utdrag fra intervjuene behandles som utsagn med 'face value', der fortolkningen av materialet foregår på et annet nivå enn å lete etter mening *bakenfor* selve enkeltutdragets innhold. Fortolkningsprosessen skjer heller i analysen av sammenhengen mellom mønstrene i datamaterialet, i dialog med annen litteratur på feltet som forskningsspørsmålet problematiserer (Braun & Clarke 2006, s. 84). Som nevnt er jeg inspirert av fenomenologi. Ifølge Johannessen, Tufte og Kristoffersen (2005) er fenomenologisk filosofi «læren om «det som viser seg», det vil si tingene eller begivenhetene slik de «viser seg» eller «framtoner» seg for oss, slik de umiddelbart oppfattes av sansene» (s. 80). Fenomenologi handler om fortolkning av fenomener slik de framstår for aktører som har erfaring med dem. Fenomenet må forstås innenfor handlingens sosiale rammer, den må fortolkes «i lys av sammenhengen den forekommer innenfor» (ibid.).

Fordi jeg har valgt en deduktiv og teoretisk orientert tilnærming, har jeg i mitt analysekapittel valgt å formidle en detaljert og nyansert beskrivelse av visse deler av datasettet; de delene som er mest relevante for å belyse min problemstilling. Det medfører også at andre deler av datasettet ikke blir formidlet i like stor grad, som ofte er tilfellet med semantiske tilnærminger (Braun & Clarke, 2006, s. 84).

I mitt analysekapittel presenteres informantenes synspunkter i stor grad gjennom sitater. Enkelte av sitatene brukes flere ganger. Årsaken til det er at jeg i noen tilfeller har ønsket å belyse forskjellige temaer med samme sitat. Da vil det være noen dimensjoner i sitatet som drøftes på et sted i teksten, og andre dimensjoner som drøftes andre steder.

En prosess med tematisk analyse innebærer en gjentatt veksling mellom datasettet (hele datamaterialet), de kodede utdragene fra datasettet og selve analysen (Braun & Clarke 2006). Jeg identifiserte 41 ulike tematiske koder i mitt materiale ved første gjennomlesning. Deretter fulgte en prosess der to eller flere koder ble slått sammen til en, enkelte koder ble droppet

fordi de ikke hadde relevans for problemstillingen, og temaene begynte å ta form. På dette tidlige stadiet i analyseprosessen identifiserte jeg tre hovedakser som kodene etter hvert ble sortert under; Kjønn, Makt og Seksualitet. Litt lenger ut i prosessen laget jeg en akse til, som fikk samlebetegnelsen Psykologi. Aksene viser til temaer som informantene stadig var innom, og la også grunnlaget for den endelige tematiske oppdelingen. De fire aksene var imidlertid for generelle til å kunne utgjøre temaer. Ifølge Braun og Clarke (2006, s. 91) kjennetegnes gode temaer av at ulike deler av data innenfor et tema skal henge meningsfylt sammen, mens det samtidig skal være fullt mulig å skille temaer meningsfylt fra hverandre. De tre spørsmålene som utgjør mine tre temaer formulerte jeg etter en periode med veksling mellom datasettet, datautdragene, oversikten over tematiske koder og en nyorientering i voldtektslitteraturen jeg ønsket å bruke. De tre spørsmålene ble også tematisert i ulike varianter i intervjuguiden, men utdragene jeg har brukt fra intervjuene til å belyse de tre temaene er hentet fra flere ulike steder i intervjuforløpet. Utdragene viser altså at informantene reflekterte over de tre hovedtemaene i mange forskjellige sammenhenger, og ikke bare der temaene aktivt ble brakt opp av meg i form av direkte spørsmål. Jeg mener derfor at temaene er viktige omdreiningspunkter i terapeutenes refleksjoner omkring kjønnsaspektet i forståelsen av voldtekt.

2.6 Problemer med mine metodiske valg

Ved å velge tematisk analyse som metode er analysen fastlagt i bestemte temaer straks disse temaene er identifisert og definert. Det medfører at andre aspekter eller dimensjoner i datamaterialet ikke blir inkludert i analysen.

I min oppgave har jeg forsøkt å komme nærmere noen svar på hva som er årsakene til at voldtekt finner sted, sett gjennom blikket til terapeuter med lang erfaring med behandling av overgripere. Men jeg har samtidig valgt å fokusere på kjønnsdimensjonen ved slike forklaringer. Det innebærer at det kan være andre dimensjoner som er vel så relevante for å forklare voldtekt som sosialt fenomen, og som faller utenfor min analytiske horisont. Eksempler på forklaringer som kan være viktige, men som jeg ikke har behandlet i min analyse, er rus som risikofaktor for overgrepshandling og alvorlige psykiske lidelser som utgangspunkt for forståelse av voldtektshandlingen. Jeg kommer innom begge disse temaene i

min analyse, men de er ikke viet mye plass. Det er fordi jeg mener at andre forklaringsmodeller er mer egnet til å belyse voldtektsfenomenet fra et kjønnsperspektiv.

En ulempe med å velge deduktiv tematisk analyse er at mine egne forforståelser blir en viktig drivkraft i identifisering av temaer, utvikling av problemstillinger og bruk av teori og litteratur. For å bøte på dette har jeg forholdt meg åpen til informantenes egne forståelser av voldtektsfenomenet, og forsøkt å presentere og diskutere alle deres ulike meninger og oppfatninger om sentrale spørsmål i fortolkningen av voldtekt. Jeg har opplevd at denne åpenheten har styrket min egen kritiske tilnærming til mer eller mindre etablerte 'sannheter' innenfor voldtektsforskningen, og jeg mener at deres praksisperspektiv har tilført slike 'sannheter' viktige innsikter og korreksjoner. Samtidig er det klart at jeg ved å velge en induktiv tilnærming til analysen av datamaterialet kunne ha endt med å velge andre temaer, og dermed ville jeg også brukt andre deler av materialet til å belyse kjønnskomponenten i voldtekt.

Det er min oppfatning at en del feministisk voldtektsforskning i for liten grad har vært villig til å utforske voldtektsproblemet med utgangspunkt i overgripernes virkelighet, erfaringer og perspektiv. En fare med en slik 'overgriperorientert' tilnærming kan imidlertid være at man 'glemmer' eller overser ofrenes perspektiv på overgrepet og dets konsekvenser, og slik setter en etisk problematisk parentes rundt *deres* erfaringer. Dette har jeg forsøkt å ha en høy grad av bevissthet om gjennom hele arbeidsprosessen. Det har vært utfordrende for meg å ivareta åpenhet og nysgjerrighet i møte med klientenes virkelighet slik de kommer til uttrykk i terapeutenes fortellinger, og samtidig forholde meg kritisk til denne virkeligheten, hvordan klientene setter ord på den og forsøker å skape mening ut av den, i møte med terapeutene. I så måte har terapeutenes egen kritiske, men også omsorgsfulle innstilling til sine klienter, og deres vilje til å sette ord på, grave i, undersøke og forstå mennenes handlinger, vært noe jeg har latt meg inspirere av. De viser stor vilje til å forstå, men samtidig krever de også at klientene tar ansvar og forholder seg aktivt til sine handlinger, slik jeg fortolker dem. Å orientere seg i faglitteraturen om voldtekt og overgripere, og slik sette enkeltpersoners historier inn i en større sammenheng, har også vært et nyttig verktøy når jeg har forsøkt å ivareta denne vanskelige balansegangen.

Jeg kunne også ha valgt en mer kritisk tilnærming til både behandlingsfeltet og til faglige uenigheter informantene imellom. I neste kapittel redegjør jeg for informantenes ulike faglige

bakgrunn. Der kommer det fram at de alle sammen forholder seg til to ulike behandlingsmetoder. Forskjeller i behandlingsmetodikk kan gi seg utslag i hvordan terapeutene fortolker sine klienter og deres individuelle problemer, og dermed også hva de formidler til meg om sine klienters liv. For å yte dette problemet rettferdighet, ville jeg i mye større grad måttet anlegge et behandlingsspektiv på mitt masterprosjekt, der både ulike behandlingsformer og problemer med behandlingssideologien i seg selv skulle drøftes. Det ville imidlertid stå i motstrid til mitt ønske om å nyttiggjøre meg behandlernes «filtrerte kunnskap» om voldtektsproblemet. Derfor har jeg valgt en innholdsanalytisk tilnærming, der innholdet i informantenes utsagn står i sentrum, framfor for eksempel en diskursanalytisk tilnærming, der selve språket og måten informantene forteller om klientene på ville vært gjenstand for fortolkning. Måten jeg har brukt mitt datamateriale på, der informantenes utsagn først og fremst drøftes opp mot eksisterende teorier og forskning om voldtekt gir mye plass, rom og anerkjennelse til deres unike erfaring med voldtektsproblemet fra 'innsiden'. Det mener jeg er en styrke med denne oppgaven. På den annen side kan en slik tilnærming til datamaterialet kritiseres for i for liten grad å gjøre terapeutene og deres behandlingsevne i seg selv til gjenstand for kritisk drøfting og fortolkning. Jeg mener fordelene ved å la terapeutenes erfaring med voldtektsproblemet stå i hovedfokus er større enn ulempene med å velge å ikke sentrere denne oppgaven om behandlingssideologier og kritikk av disse.

2.7 Forskningsetikk

De delene av mitt datamateriale som oppbevares elektronisk er anonymisert.

Personopplysninger om terapeutene (navn, institusjonstilknytning, utdanningsforløp, antall år med erfaring, tidligere arbeidserfaring o.l.) er ikke oppbevart elektronisk. Alle mine informanter underskrevet samtykkeerklæringer etter å ha mottatt skriftlig og muntlig informasjon om mitt prosjekt.²⁰ Jeg ønsket at informantene skulle være anonyme.

Anonymisering ble gjort for å sikre informantenes mulighet til å snakke fritt og ubundet, og kanskje tillate seg å undres sammen med meg over spørsmålene jeg reiste i større grad enn dersom de hele tiden var klar over at uttalelsene deres kunne tilbakeføres direkte til dem.

Personfokus har heller ikke vært viktig for analysen, derfor er sitatene ikke angitt med

---

²⁰ Se vedlegg 2.

pseudonymer, som ville gjort leseren i stand til å sammenstille sitater fra hver enkelt informant. De aller fleste av terapeutene uttrykte at anonymisering ikke var viktig for dem, men ingen hadde noen problemer med at jeg ønsket å anonymisere dem heller.

Anonymisering i fremstillingen av mine funn er gjort gjennom at informantene ikke siteres med verken reelle eller fiktive navn, og ved at jeg ikke har opplyst om institusjonstilknytning, alder, yrkestittel, nasjonalitet eller andre identifiserende opplysninger når jeg gjengir informantenes utsagn.²¹

I og med at jeg ba informantene om å eksemplifisere med *case*'r når de besvarte spørsmålene i intervjuet, var det en viss fare for at de kunne bryte sin taushetsplikt overfor sine klienter. Derfor gjorde jeg det klart i begynnelsen av intervjuet at jeg var klar over denne taushetsplikten, og at jeg ikke ønsket at de fortalte om *case*'r på en slik måte at de involverte kunne identifiseres. Enkelte av terapeutene ønsket ikke å eksemplifisere med *case*'r nettopp med henvisning til taushetsplikten, og blant de som gjorde det passet både terapeuten selv og jeg på at taushetsplikten ble overholdt. I ett tilfelle ba informanten om å få tilsendt det jeg hadde skrevet om hans *case*'r, så han kunne forsikre seg om at anonymiteten til hans klienter var tilstrekkelig ivaretatt. Dette ble gjort mot slutten av prosjektperioden. I løpet av prosessen ble det klart for meg at *case*'ne ikke ville få en fremtredende plass i fremstillingen av mine funn. Jeg har uansett vært svært påpasselig med at framstillingen av terapeutenes eksempler ikke under noen omstendigheter skulle inneholde identifiserende opplysninger.

Prosjektet er godkjent av Personvernombudet ved Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste.²²

---

²¹ Et av intervjuene er brukt i en annen publikasjon. I prosessen med boken *Bak lukkede dører. En bok om voldtekt* (Bitsch & Kruse 2012) ønsket jeg å bruke noen av uttalelsene til en av informantene i et kapittel i boken. Jeg forespurte ham, og han sa ja, under forutsetning av at han skulle få grundig sitatsjekk og at vi skulle være i tett dialog om bruken av materialet. Han har underskrevet separat samtykkeerklæring for bokprosjektet og har vært med i bokprosessen helt fram til utgivelse. I en fotnote i boken står det at intervjuet med vedkommende opprinnelig ble foretatt til i en annen sammenheng – nemlig til min masteroppgave. Informanten er, med hans samtykke, sitert med navn, stilling og institusjonstilknytning i boken. Dette gjør jo at hans anonymitet i masteroppgaven står i fare. Jeg har derfor valgt å fremstille mine funn uten at sitatene fra informantene knyttes til alias eller pseudonymer, slik at man ikke skal kunne finne ut hva mer informanten siteres på i oppgaven gjennom å lese boken og sammenstille alle sitater fra hans alias.

²² Se vedlegg 1. En beklagelig misforståelse medførte forsinket melding av prosjektet til NSD, men prosjektet er vurdert å tilfredsstillende kravene i personopplysningsloven, og er nå godkjent.

2.8 Å 'forklare' voldtekt

I løpet av arbeidet med denne masteroppgaven har jeg vært opptatt av å komme nærmere en forståelse av voldtekt som sosial, kjønnrelatert handling. Mitt prosjekt er likevel ikke viet til å 'forklare' en enkelt voldtekt. Med et slikt utsagn ønsker jeg å signalisere en ydmykhet ovenfor sosiale fenomeners kompleksitet, uforutsigbarhet og variasjon. Enhver systematisk abstrahering av sosiale fenomener mister viktig detaljkunnskap om fenomener slik de utspiller seg i konkrete situasjoner. Jeg har intervjuet åtte personer som alle sammen har lang erfaring med å behandle menn som har begått seksuell vold og voldtekter. Til sammen har terapeutene gjennom årene behandlet flere hundre menn som har begått voldtekt og andre typer seksuell vold. Terapeutene har sammenlagt nesten 175 års erfaring med behandling av menn som har begått voldtekt. Ofte gjennom ukentlige samtaler over flere år har terapeutene fått en unik tilgang til gjerningsmennenes historier. De har møtt mennene på sitt mest private, de er underlagt taushetsplikt og har ofte et spesielt fokus på å gjennomgå selve voldtekten i terapien; hendelsesforløpet, tankene, følelsene og handlingene til den som begikk voldtekten. På denne måten har terapeutene en virkelig unik tilgang til selve kjernen i voldtektsproblemet, sett fra gjerningsmannens ståsted. Hva skaper en voldtekt? Få kan besvare dette spørsmålet med større overbevisning og mer tyngde enn disse terapeutene. De kan fortelle om et taust og svært skambelagt felt, og de kan videreformidle opplevelser, erfaringer og tanker som disse mennene antakelig svært sjelden, eller aldri, deler med noen andre. Det gjør dem uhyre interessante, dersom formålet er å undersøke hvordan en voldtekt ser ut fra gjerningsmannens perspektiv.

3. Om mine informanter

3.1 Kjønn

Alle de 8 informantene jeg har intervjuet til min masteroppgave er menn. Det synes å være en overvekt i Norge og i Skandinavia av mannlige behandlere for personer som har begått seksuelle overgrep, i alle fall blant de mest faglig profilerte behandlerne. Jeg hadde ikke noe spesifikt mål om å kun intervjuer menn, men gjorde heller ingen innsats for å rekruttere kvinnelige informanter. I ettertid har jeg sett at det er to kvinnelige behandlere fra Sverige som jeg gjerne skulle intervjuet, fordi de har vært profilerte i både den faglige og den offentlige debatten om behandling av menn som har begått voldtekt. Av hensyn til tidsrammen fikk jeg dessverre ikke fulgt opp dette ønsket. Det hadde vært interessant å sammenlikne mannlige og kvinnelige behandleres syn på kjønnskomponenten i voldtekt, for å undersøke om kvinner og menn tematiserer kjønn ulikt. På den annen side ble kjønn i høy grad problematisert i intervjuene, også behandlerens eget syn på kjønn. Problematisering av kjønn, kjønnsroller og kulturelle forestillinger om kjønn var også noe informantene selv gjorde på eget initiativ. I tillegg er tema for denne masteroppgaven kjønn og voldtekt sett fra overgriperperspektivet, og oppgavens hovedfokus er mannlige overgripere. Derfor anser jeg ikke den skjeve kjønnsrepresentasjonen blant behandlerne som noe stort problem.

3.2 Nasjonal kontekst

Jeg har intervjuet tre behandlere som arbeider i Sverige og fem som arbeider i Norge. I en tidlig fase av prosjektet var min intensjon å foreta en sammenlikning av norske og svenske behandleres syn på kjønn og voldtekt, men etter å ha avsluttet datainnsamlingen og analysert materialet valgte jeg bort en slik vinkling til fordel for den struktureringen jeg nå har valgt, med tematisk analyse av tre sentrale spørsmål innenfor voldtektsforskningen. En sammenlikning av Norge og Sverige på dette punktet kunne vært interessant, fordi kjønnsmaktsforklaringer på seksuell og annen vold som menn begår mot kvinner synes å stå sterkere i det svenske fagmiljøet. Når jeg likevel valgte å ikke forfølge dette videre, var det fordi det var andre mønstre i materialet jeg anså som mer interessante. Dessuten ville jeg fått

et problem med antakelsen om generaliserbarhet fra et så lite materiale til representasjon av faglige uenigheter i et så stort og mangfoldig fagfelt, både i Sverige og i Norge.

3.3 Erfaring

Et av utvalgsriteriene mine var at intervjupersonene skulle ha «lang erfaring» med behandling av menn som har begått voldtekt. Jeg hadde ikke spesifisert dette nærmere, men ønsket ikke å intervjuere behandlere som kun hadde hatt noen få klienter med overgrepssproblematikk. Jeg ønsket å intervjuere behandlere som anså behandling av seksuelle voldsproblemer som en viktig del av sitt virke, og valgte ut informanter med det som bakgrunn. Samtidig var det klart at en del av de informantene jeg forespurte om å delta ikke bare hadde behandlet personer med seksuelle voldsproblemer, men også personer med andre typer voldsproblemer. Derfor visste jeg at for noen av behandlerne ville den seksuelle voldsproblematikken inngå i et bredere profesjonelt perspektiv på vold. For å unngå at informantene og jeg snakket forbi hverandre, dersom jeg ønsket å snakke om seksuell vold og de tok utgangspunkt i sitt arbeid med generelle voldsproblemer, gjorde jeg det klart fra begynnelsen hva som var fokus for intervjuet, og jeg ba dem også spesifikt om å besvare mine spørsmål ut fra erfaring med behandling av menn med seksuelle voldsproblemer. På den annen side kan det at noen av mine informanter jobber med vold i et bredere perspektiv enn 'bare' seksuell vold ha vært nyttig for å belyse særlig ett av mine temaer – om voldtekt handler om sex eller vold. Jeg presiserte også innledningsvis i intervjuet at min masteroppgave ikke handler om menn som har begått seksuelle overgrep mot barn, og jeg ba derfor informantene om å ta utgangspunkt i sin erfaring med personer som har begått overgrep mot voksne ofre (eller jevnaldrende der overgriperen selv er en ungdom).

Den av mine informanter som har kortest erfaring har jobbet med klinisk behandling av blant annet seksualovergripere i 17 år. Den som har lengst erfaring har jobbet med behandling av overgripere i 39 år. De fleste av informantene mine har rundt 20 års erfaring med behandling av personer med seksuell voldsproblematikk.

To av informantene har jobbet med menn som har begått ulike typer vold, altså inkludert, men ikke avgrenset til seksuell vold. Tre av behandlerne jobbet på intervjutidspunktet ikke spesifikt med klinisk behandling av menn som har begått seksuell vold. Den ene av disse

jobbet på intervjutidspunktet lite med behandling og mer med risikovurdering av ungdommer som har begått voldtekter og andre seksuelle overgrep. Gjennom arbeidet med risikovurdering har han likevel mange samtaler og mye kontakt med ungdommene på institusjonen der han jobber.

Tre av informantene har jobbet i hovedsak med ungdommer som er overgripere. De resterende fem har først og fremst jobbet med voksne overgripere. Én av de fem har hovedsakelig jobbet klinisk med menn som har begått overgrep mot barn, men han har også jobbet faglig og teoretisk med andre former for seksuell vold, for eksempel voldtekt av voksne.

Antallet klienter med seksuell voldsproblematikk som behandlerne har hatt varierer. Alle anslag over antall klienter er angitt av informantene selv. De som har hatt færrest klienter med denne typen problematikk har hatt rundt 30 slike klienter. Den som har hatt flest har hatt minst 150 overgripere i behandling, men det inkluderer alle typer seksuelle overgrep, og ikke bare voldtekt. For de andre terapeutene ligger antallet klienter med seksuell voldsproblematikk rundt mellom 30 og 50 klienter gjennom årenes løp.

Når det gjelder klienter med og uten domfellelse for seksuell vold var det en viss variasjon blant mine informanter. Tre av terapeutene hadde først og fremst jobbet med domfelte overgripere. Én informant hadde bare jobbet med noen få domfelte overgripere. De resterende fire terapeutene hadde jobbet med både domfelte og ikke-domfelte. I ettertid var jeg glad for at det var såpass mange av mine informanter som hadde erfaring med ikke-domfelte klienter. I nyere voldtektsforskning har mange problematisert mangelen på kunnskap om seksualovergripere som ikke blir dømt for handlingene sine, og flere har påpekt det uheldige i å generalisere fra kunnskap om domfelte overgripere til kunnskap om ikke-domfelte (se Kruse et al. 2013). Min studie er uansett ikke generaliserbar, men jeg mener at validiteten i oppgavens grunnmateriale bedres betraktelig når mine informanter ikke bare har erfaring med behandling av domfelte overgripere.

3.4 Fagbakgrunn og ulike behandlingsperspektiver

Alle informantene utenom én er psykologer. Alle de tre informantene fra Sverige er psykologer, to av dem har videreutdanning i psykoterapi.²³ Alle de norske psykologene er også spesialister i klinisk psykologi. Tre av de norske informantene er dessuten spesialister i klinisk sexologi.

Bare noen få av terapeutene oppgir at de klart tilslutter seg den ene av de to retningene innenfor moderne psykoterapi; kognitiv atferdsterapi eller psykodynamisk terapi. De aller fleste sier at de har en eklektisk tilnærming til behandlingsmetode, og dermed at de ikke tilslutter seg den ene eller den andre retningen. Mitt inntrykk er at informantene plukker elementer fra begge tilnærminger, alt ettersom hva de mener at klienten har behov for. Flere av dem understreker at det uansett er *relasjonen* mellom klient og behandler som er det viktigste suksesskriteriet for behandlingen, og at behandlingsmetode derfor oppfattes som litt underordnet. En av terapeutene understreker at han har en aktiv, utfordrende og til dels konfronterende 'stil' i sin tilnærming til behandling. Selv om det ikke ble sagt eksplisitt av flere enn ham, er mitt klare inntrykk at de fleste, muligens alle, terapeutene har en utfordrende og aktiv terapistil i møte med sine klienter.

Ulike behandlingsmetoder er ikke et viktig tema i denne masteroppgaven, men for å skissere bakgrunnen for de ulike tilnærmingene behandlerne representerer skal jeg i det følgende redegjøre for de to posisjonene som utgjør ytterpunktene innenfor feltet; psykodynamisk terapi og kognitiv atferdsterapi. Som sagt tilslutter kun noen få av informantene seg fullt og helt den ene eller den andre retningen, så redegjørelsen for tilnærmingene kan ikke benyttes som noe skjema for de ulike behandlernes faglige forankring.

Både psykodynamisk terapi og kognitiv atferdsterapi er former for psykoterapi.²⁴ Ifølge Store medisinske leksikon er psykoterapi en «fellesbetegnelse for behandling av psykiske lidelser,

---

²³ I Sverige kan en praktiserende psykolog ha to ulike yrkestitler; *legitimerad psykolog* og *legitimerad psykoterapeut*. For å oppnå den siste tittelen må man ha fullført grunnutdanning i et «människovårdande yrke» (psykolog, sosionom, lege etc.), ha minst to år erfaring med psykoterapi under veiledning og deretter fullført treårig videreutdanning i psykoterapi. Den første tittelen gis til dem som har fullført femårig høgskoleutdanning i psykologi og ett års praksis.

”Vad är skillnaden mellan psykoterapeut, psykolog och psykiatriker?” URL:

<http://www.riksforeningenpsykoterapicentrum.se/psykoterapi/ompsykoterapeuter.htm>.

Lesedato: 4. februar 2013.

²⁴ Hele det følgende avsnittet er basert på følgende artikler fra Store norske leksikon/Store medisinske leksikon: «kognitiv psykoterapi», «psykoterapi», «atferdsterapi», «psykodynamisk». Se litteraturlisten.

belastninger og konflikter som anvender samtale som det viktigste terapeutiske prinsipp». Den psykodynamiske terapiens primære formål er å gi pasienten innsikt i hva som er de bakenforliggende, psykologiske årsakene til konflikter og problemer, og antakelsen er at pasienten vil oppleve bedring gjennom å oppnå slik innsikt. Innenfor psykodynamisk psykologi anses gjerne atferd å være uttrykk for «underliggende behov og motiver (gjærne ubevisste)», ifølge Store norske leksikon. Den kognitive atferdsterapiens primære formål er på sin side å endre atferd eller tenkemåte gjennom direkte intervensjoner i uhensiktsmessige eller skadelige tankemønstre/prosesser, som i sin tur påvirker og kan understøtte uønsket atferd. Behandlingen består i å identifisere slike automatiske tanker som skaper negative følelser og/eller uønsket atferd, og forsøke å finne frem til alternative tankemønstre som vil kunne forhindre den uønskede atferden. Endret atferd skal så føre til at pasienten får det bedre.

Som nevnt beskrev de fleste av mine informanter sin tilnærming som eklektisk og en blanding av kognitiv atferdsterapi og psykodynamisk terapi. Én av terapeutene skilte mellom ulike bruksområder for de to formene for terapi. Han benyttet psykodynamisk tenkning som et utgangspunkt for forståelse av overgrepstatferden til sine klienter, mens han benyttet mer atferdsterapeutiske virkemidler for å oppnå endring. Han var opptatt av terapiens pedagogiske effekt, for at klienten skulle oppnå en innsikt i og en forståelse av sine handlinger.

Mens psykodynamisk terapi legger vekt på prosesser i det ubevisste eller i «sjelslivet», og fokuserer på bearbeiding av uheldige eller traumatiske opplevelser i barndomsårene, er den kognitive atferdsterapeutiske retningen mer opptatt av påvirkningsforholdet mellom tanker og handlinger. Felles for begge retningene er, grovt sett, en erkjennelse av at visse opplevelser i barndom og oppvekst påvirker handlingsbetingelser senere i livet, og at en god relasjon mellom terapeut og klient er avgjørende for godt behandlingsresultat (Friestad 2005). Mens et psykodynamisk innrettet behandlingstilbud til seksualovergripere ville forstå overgrepstatferden som resultat av savn, avmakt og ubearbeidede konflikter fra tidlige barndomsår, oppvekst og utvikling, vil en mer kognitivt orientert tilnærming forstå overgrepene i en større sosial kontekst der både oppvekst, nåværende omgivelser og klientens egne tanker, oppfatninger og tankemønstre fasiliterer eller understøtter overgrepstatferd (Friestad 2005).

Litt enkelt sagt kan man oppsummere skillet mellom kognitive og psykodynamiske tilnærminger som at de førstnevnte legger vekt på «her-og-nå-situasjonen» for å forstå overgrepene klienten har begått, mens de sistnevnte anser overgrepene for å være uttrykk for

vonde og vanskelige erfaringer fra fortiden. Samtidig er dette heller ikke en rettferdig oppdeling, for begge retninger deler erkjennelsen av at tidlige oppveksterfaringer har betydning for utvikling av overgrepssatferd, og begge retninger er opptatt av at klientene skal mestre «her-og-nå-situasjonen» for å unngå framtidige overgrep. I en artikkel om det norske helsevesenets ulike psykologiske metoder for behandling av depresjon skriver Nordahl et al.: «I den kognitive modellen er en mer opptatt av hva som *vedlikeholder* depresjon enn hva som *utløste* den» (2012, s. 44, min utheving). Dersom dette kan overføres til overgrepssatferd, blir det kognitive hovedfokuset hva som vedlikeholder overgrepssatferden framfor hva som skapte de grunnleggende betingelsene for den en gang i fortiden. Kanskje ligger den største forskjellen mellom psykodynamisk og kognitivt orientert terapi nettopp i synet på hvor handlinger «kommer fra» - der psykodynamikeren ser ubearbeidede traumer, savn og konflikter ser den kognitive terapeuten et handlingsmønster som opprettholdes og får næring av destruktive tanker, oppfatninger, holdninger og tankemønstre. I alle tilfelle er det ikke slik at mine informanter fullt og helt tilslutter seg og «sverger til» kun én av disse retningene, så en kategorisk oppdeling av informantene i den ene eller den andre tilnærmingen vil uansett ikke være i tråd med deres intensjoner. Formålet med denne korte gjennomgangen har vært å skissere hovedpunkter i de ulike teoretiske og praktiske forståelsene av overgrepssatferd – forståelser som mine informanter har med seg inn i møtene med sine klienter, og derfor også i møtet med meg som forsker.

4. Empiri, teori og analyse

Dette kapitlet er delt i tre. Delene tar for seg det jeg mener er tre spørsmål som på ulike måter tematiseres i både nyere og eldre voldtektsforskning. I hvert av analysekapitlets underkapitler drøfter jeg spørsmålet det dreier seg om ved hjelp av tre ulike kildetilfang: mine informanternes refleksjoner slik de kom til uttrykk i intervjuene jeg gjorde med dem, forskning om voldtekt, og ulike samfunnsvitenskapelige og psykologiske teorier om vold, handlingsbetingelser, overgrep, avvik og seksualitet.

Det første spørsmålet jeg stiller handler om synet på voldtekt som en seksuell handling eller som en handling preget av vold, egnet til å oppnå makt eller kontroll. Spørsmål nummer to tar for seg en annen viktig dimensjon i voldtektsforskningen, nemlig sammenhengen mellom holdninger og handlinger. Til slutt i kapitlet spør jeg om voldtekt kan være et valg, og diskuterer om voldtekt kan forstås som en rasjonell, bevisst handling.

4.1 Handler voldtekt om makt, vold og kontroll – eller om sex?

Bakteppet for det første spørsmålet er feministenes og kvinnebevegelsens innsats for å få satt menns vold mot kvinner på agendaen fra 1970-tallet og framover, og hva denne innsatsen førte til av redefineringer, omformuleringer og endret fokus. Diana Scully påpeker i sin bok *Understanding Sexual Violence* (1990) at forklaringer av menns voldtekt av kvinner tradisjonelt har lent seg på kulturelle forestillinger om menns seksualitet som driftsstyrt og ukontrollerbar i sin natur, og på ideen om at seksuell vold er et utslag av psykopatologi og perversjon. Hun mener at forståelsen av voldtekt lenge har blitt dominert av psykiatrien, og at definisjonen av voldtekt derfor har blitt sterkt preget av medisinske og psykiatriske problemforståelser. Såkalt «seksuell psykopati» ble ifølge Scully tradisjonelt forstått som en psykiatrisk tilstand der en person ikke klarte å kontrollere sine seksuelle impulser, og derfor begikk seksualforbrytelser. Hun mener at voldtekt forstått som resultat av en sykdom eller lidelse også har dominert forskningen på voldtekt, og skriver: «At the core of the disease model are essentially two assumptions: that rape is the result of a mental illness, and that it often includes an uncontrollable sexual impulse» (1990, s. 37). Et av problemene med denne modellen er, som påpekt av Scully og andre feministiske voldtektsforskere, at man forutsetter at voldtekt er et resultat av noe kvalitativt annet enn normalitet, altså, at voldtekt per

definisjon er en perversjon. Sett i lys av at voldtekter og andre seksuelle overgrepshandlinger rammer svært mange kvinner og en god del menn, kan man anta at langt flere enn et lite antall «seksuelle psykopater» står bak disse overgrepene. Dermed aktualiseres spørsmålet om det også kan finnes noe 'normalt', i betydningen ikke sykelig, i en del voldtektshandlinger.

Et annet problem som har vært pekt på, er at denne forklaringsmodellen tenderer til å ta for gitt at mannlig seksualdrift er vesensforskjellig fra den kvinnelige; at menn i større grad enn kvinner kan komme til å bli 'offer' for sin egen seksuelle drivkraft, og at (menns) voldtekt (av kvinner) handler om å få utløp for løpske lyster. Som feministene påpekte, tilslører dette perspektivet på voldtekt andre viktige aspekter. At voldtekt er en voldshandling, at volden i seg selv kan være et poeng som peker langt utover den seksuelle tilfredsstillelsen, og at det voldtekten fører med seg av emosjonelle (og materielle) konsekvenser for gjerningsmannen (for eksempel en opplevelse av makt/kontroll) også kan være en viktig mekanisme å se nærmere på. Til slutt påpekte feministene at en seksualpatologisk forklaringsmodell har en kanskje utilsiktet, men like fullt svært uheldig konsekvens; at ansvaret for å unngå å bli voldtatt av en seksuell «galning» (for)ble kvinnens eget, som igjen skapte utstrakt *victim blaming* når kvinner hadde vært 'uforsiktede' og blitt voldtatt.

Psykologen A. Nicholas Groth, som i en årrekke har jobbet med behandling av personer som har begått voldtekter og seksuelle overgrep, skriver i sin bok *Men Who Rape. The Psychology Of The Offender* (1979) at voldtekt ikke er en seksuell, men en *pseudo-seksuell* handling. Han går i rette med sin samtids oppfatninger om voldtektsovergriperen som en seksuelt frustrert mann som reagerer på de 'naturlige' behovene han har, som ikke blir tilfredsstilt. Groth mener at voldtekt ikke handler om sex, seksuelt begjær eller seksuell frustrasjon, men at det seksuelle elementet i voldtekten heller er uttrykk for noe annet; sinne, fiendtlighet, et behov for makt og kontroll. I likhet med datidens feministiske perspektiver på voldtekt, poengterer han at det å se voldtekt som en seksuell handling også fører til at man vender blikket mot offeret, som antas å ha pirret overgriperen til å begå overgrepet. Han skriver: «The erroneous and popular belief that rape is the result of sexual arousal and frustration creates the foundation for a whole superstructure of related misconceptions pertaining to the offender, the offense, and the victim» (1979, s. 2). Groth representerte i sin tid på mange måter en slags mellomposisjon mellom de tradisjonelle individualpsykologiske forståelsene av voldtekt som avvik, og den tradisjonelle feministiske fortolkningen av voldtekt som en patriarkalsk voldshandling. Han skriver i boken sin at mennene som begår voldtekt har noen konkrete

psykologiske og utviklingsmessige karakteristika, men betoner samtidig også de samfunnsmessige forholdene som legger til rette for at voldtekt kan skje. Gjennom å begrepsfeste voldtekt som en pseudo-seksuell handling anerkjenner Groth voldtektens seksuelle innhold, men framhever samtidig at det seksuelle er stedfortreder for andre behov hos overgriperen. Han går i sin bok rett inn i diskusjonen om voldtekt som resultat av psykisk lidelse eller psykologisk dysfunksjon, og også her lander han på en tredje forståelsesmåte. Groths perspektiv på overgriperen representerer verken den tradisjonelle feministiske 'normaliseringen' av voldtektsatferd eller den individualpsykologiserende avviker-tankegangen som tidlige psykiatriske forklaringer på voldtekt tenderte til. Han skriver:

Although rape may cut across all diagnostic categories of psychiatric disorders, the majority of such offenders are not insane – nor are they simply healthy and aggressive young men 'sowing some wild oats'. The rapist is, in fact, a person who has serious psychological difficulties which handicap him in his relationships to other people and which he discharges, when he is under stress, through sexual acting-out (Groth 1979, s. 6).

Som en respons på det ifølge feministene og kvinnebevegelsen reduksjonistiske og kvinnefiendtlige synet på voldtekt, begynte arbeidet med å synliggjøre voldsaspektene i voldtekt og andre seksuelle overgrep. Feministene satte ifølge Scully (1990) voldtekt i sammenheng med menns makt over kvinner, og analyserte problemet som systematisk kvinneundertrykking innenfor rammene av et patriarkalsk samfunn. Susan Brownmillers *Against Our Will* (1975) er en historisk og kulturell analyse av voldtektens betydning og konsekvenser for kvinner under patriarkatet, og er ett eksempel på det radikalfeministiske voldtektperspektivet. Også forfatteren og aktivisten Andrea Dworkin fikk stor gjennomslagskraft med sine analyser av heteroseksualitet og voldtekt. I Dworkins analyse er voldtekt, pornografi og det heteroseksuelle samleiet de tre 'søylene' mannsdominansen bygger på (Soble 2006). Hun mente at voldtekt og det heteroseksuelle samleiet befinner seg på hver sin ende av et kontinuum av seksuell vold, fordi begge handlinger forutsetter menns rett til tilgang på kvinners kropp. Det heteroseksuelle samleiet er en form for voldtekt, mener Dworkin, fordi menns makt over kvinners kropp historisk har vært institusjonalisert i ekteskapet, kjønnsbasert arbeidsdeling og tradisjonelle kjønnsnormer (Soble 2006). I boken *Our Blood* (1976) skriver Dworkin at voldtekt ikke er handlinger som begås kun av psykopater eller avvikere, men også av «exemplars of our social norms» (s. 45), altså av 'normale' menn. Ifølge Soble (2006) mente Dworkin at voldtekt forårsakes av normative definisjoner av mannlighet som aggressiv, dominant og mektig og kvinnelighet som passiv, underkastende og maktesløs.

Av mange feminister ble det *voldelige* aspektet i seksuell vold løftet frem, i tillegg til at man ville påpeke hvilke konsekvenser for makt, kontroll og maktposisjoner voldtekt hadde for kvinner. Innenfor den feministiske voldsforståelsen var man opptatt av å formidle kvinners *erfaringer* med vold, og gjennom det synliggjøre hvordan en voldtekt, som kanskje kunne oppfattes som en høyst seksuell handling fra gjerningsmannens side, kunne oppleves som først og fremst voldelig for den utsatte kvinnen. Man ønsket også å vise hvordan volden og tvangen assosiert med en voldtekt kunne anta mange flere former enn slik den fremstår i en klassisk overfallsvoldtekt – og synliggjøre at voldtekt for eksempel kunne forekomme uten bruk av annet enn verbal tvang (trusler), ved bruk av bare akkurat så mye vold som er «nødvendig» for å kunne gjennomføre voldtekten, eller innenfor rammene av et mishandlingsforhold. I tillegg var det viktig for kvinnebevegelsen å utvide voldsbegrepet slik at flere av kvinners mangfoldige erfaringer med vold ble inkludert, og sette fokus på voldens materielle konsekvenser, i form av makt, ressurser og kontroll over eget liv og egen kropp.

Både i Norge og internasjonalt vant etter hvert begrepet *seksualisert vold* (eng.: *sexual* eller *sexualized violence*) fotfeste som et utgangspunkt for diskusjon av den kjønnete, seksuelt assosierte volden som menn utsatte kvinner (og barn) for. Mye av både forskningen og aktivismen mot kvinnemishandling og voldtekt i Norge på 1970- og 80-tallet sprang ut av krisesenter- og kvinnebevegelsen, og i 1992 ble det opprettet et eget forskningsprogram om seksualisert vold (Hennum & Paul 2007, Skjørten 2004). Gjennom det foregående forskningsprogrammet om kvinnemishandling (1985-1992) ble de seksuelle undertonene i menns vold mot sine kvinnelige partnere synliggjort, og det skapte behovet for å forstå ulike former for slik vold også i relasjon til sex og seksualitet. Ifølge Jeffner (1997) var det gjennom dette første, norske forskningsprogrammet om kvinnemishandling (1985-1992) at begrepet seksualisert vold begynte å bli anvendt i Norden. Jeffner operasjonaliserer seksualisert vold som dels et deskriptivt begrep for ulike former av menns vold mot kvinner, dels et analytisk begrep for å behandle disse voldsformene som beslektede fenomener, som alle ble fortolket innenfor rammen av kvinneundertrykking (1997, s. 25). Også menns seksuelle overgrep mot barn ble synliggjort i samme periode, og satt i sammenheng med makt, dominans og underordning i forholdet mellom menn, kvinner og barn. «Vold, makt og seksualitet var vevd sammen, slik at det enten var tale om seksualitet brukt som vold/makt, eller vold/makt brukt for å tilfredsstille seksualitet», skriver Hennum og Paul (2007, s. 199) om handlingene som det nye begrepet skulle dekke. Eksempler på slike handlinger er menns

vold mot nærstående kvinner (tidligere kalt kvinnemishandling), voldtekt, seksuelle overgrep, seksuell trakassering, kjøp av sex og hallikvirksomhet eller trafficking.²⁵

Men det var ikke kun handlingene som skulle beskrives og begrepsfestes med nye ord.

Begrepet seksualisert vold legger ifølge Hennem og Paul (2007) en kjønnsmaktsanalyse til grunn, og setter slik (menns) makt og kontroll i sentrum for handlingsforståelsen.

Utgangspunktet for analysen av seksualisert vold var patriarkatet – menns dominans og kvinners underordning, og forbindelseslinjer mellom økonomisk, materiell, strukturell og seksuell undertrykking av kvinner. Fra et slikt ståsted har seksualisert vold i en norsk kontekst ifølge Hennem og Paul (2007) blitt analysert i forhold til flere andre faktorer – klasse (Skjørten 1988, Snare 1983), alkohol (Skjørten 1994), makt og avmakt (Skjørten 1994) og strukturelle forklaringer (Høigård og Finstad 1986, Prieur og Taksdal 1989).

Man kan svare på spørsmålet om voldtekt, sex og vold på flere måter: er voldtekt en handling som først og fremst er preget av vold, eller er den først og fremst preget av sex? Hva er voldtektens formål – er motivasjonen primært seksuell, eller er volden et poeng i seg selv? Eller – en tredje mulighet – er voldtekten på en gang voldelig og seksuell? Bak disse spørsmålene ligger et behov for å undersøke *innholdet* eller *meningen* i voldtekten – er innholdet seksuelt, voldelig eller begge deler? Å stille slike spørsmål forutsetter at man ser voldtekten som en meningsfylt handling, en handling som har en funksjon som peker utover den umiddelbare situasjonen.²⁶

I den grad man i feministisk voldtektforskning har sett voldtekt som en seksuell handling, har man kanskje vært for ensidig opptatt av seksualiteten som gratifikasjon sett fra overgriperens side, som gjør voldtekten til en nyttestyrt handling. Seksualiteten har også i feministiske perspektiver blitt blandet med vold, og man har sett selve den seksuelle volden som først og fremst seksualitet som voldsverktøy og derigjennom et verktøy for å opprettholde undertrykkelsen av både den enkelte og all verdens kvinner. Da har man kanskje underspilt

---

²⁵ Finstad (1988) påpeker at begrepet «seksualisert vold» på slutten av 1980-tallet langt på vei hadde erstattet begrepet «sedelighetslovbrudd», og at det nye begrepet på en bedre måte favnet integritetskrenkelsen i voldshandlingen, i stedet for 'usømmeligheten' eller 'uanstendigheten' som ligger implisitt i sedelighetsbegrepet. Finstad betoner de maktforhold mellom menn og kvinner (eller barn) som kommer forut for seksualiserte voldshandlinger og gir feministisk kriminologi litt av æren for at problemet ble satt på dagsorden. Som kvinnebevegelsen og krisesenterbevegelsen var Finstad opptatt av at den nye oppmerksomheten som ble vendt mot den seksualiserte volden også medførte bredere og bedre ivaretagelse av ofrenes perspektiv på volden.

²⁶ Et slikt syn på vold har blant annet psykologen Per Isdal fra Alternativ til vold uttrykt i boken *Meningen med volden* (2000).

andre viktige seksualitetsaspekter. Det seksuelle aspektet i voldtekt kan også ha å gjøre med mannlige seksuelle idealer og selvbilder, og seksualitet som en kilde til følelse av mestring, sett i forhold til hvilke seksuelle idealer man som mann skal leve opp til og hvilken betydning disse idealene har for mannlig identitet. Dette handler ikke bare om vold. Vold (ikke nødvendigvis bare eksplisitt, fysisk voldsbruk) kan være nødvendig for å oppnå 'mestringsfølelse' eller følelser av makt og kontroll gjennom voldtekt, men volden i seg selv trenger ikke å være poenget. Seksualitet kan sees som produksjon av gode følelser, og blandet med hensynsløshet kan voldtektofferet for overgriperen reduseres til et objekt som brukes for å oppnå de gode følelsene gjennom sex.

Et annet spørsmål som feministisk voldtektsforskning og deler av kvinnebevegelsen ikke har fokusert på i noen særlig grad er relasjonelle tilknytningsperspektiver og traumeaspektet – sett fra overgriperens side. Satt på spissen kan man si at disse aspektene ved både vold og voldtekt kan ha blitt underspilt for å unngå ansvarspulverisering – for en syk eller skadet mann kan kanskje ikke i like stor grad som en frisk og velfungerende mann stilles til ansvar for sine handlinger? For noen voldtektsovergripere kan seksualiteten være knyttet til store traumer, på grunn av overgrep man har vært utsatt for eller vitne til. Andre typer overgrep, som omsorgssvikt, mishandling og vold, kan også være av betydning. Da blir avvisningsproblematikk en viktig faktor. Som en av terapeutene jeg snakket med sier; relasjonsskadede personer takler avvisning svært dårlig. Det kan trigge raseri, og voldtekten kan være en måte å håndtere relasjonsskaden på. Koblet med ideer og forventninger om at seksuell avvisning ikke er forenlig med et godt mannlige seksuelt selvbilde kan den seksuelle volden bli en måte å gjenopprette et sårbart mannlige selv.

Terapeutene jeg har intervjuet hadde klare og tydelige meninger om sex, vold og voldtekt – og sammenhengen mellom disse. De vektla imidlertid forskjellige ting, og hadde til dels motstridende synspunkter. I det følgende vil jeg presentere deres syn på spørsmålet om hva som er det seksuelle og det voldelige innholdet i voldtektshandlingen.

4.1.1 Seksualitet

For den følgende tekstens formål, å forstå informantenes syn på det seksuelle innholdet i en voldtektshandling, har jeg lagt en vid definisjon av seksualitet til grunn. Seksuell praksis, altså seksuelle handlinger, er en viktig del av begrepet, men også seksualiteten slik den konstrueres

i relasjon til den andre, partneren, må inkluderes. Videre ser jeg seksualitet som en identitetsskapende praksis, der seksuelle handlinger og relasjoner får psykologiske konsekvenser for individet og bidrar til å produsere og reprodusere (kjønns)identitet. I så måte er jeg inspirert av Foucaults perspektiver på seksualitet. Foucault var anti-essensialist (Laqueur 1999), opptatt av hvilken *mening* seksualiteten tilskrives og av hvilke konsekvenser denne meningsproduksjonen får for seksualitetens uttrykk og vilkår. Seksualitet er ikke det samme som den seksuelle kroppen, det er heller ikke noe som «bor» i kroppen, men snarere noe som gis mening i møte med normer og moral, i samhandling, interaksjon og i produksjon av kunnskap og makt. «It is (...) a way of fashioning the self 'in the experience of the flesh', which itself is constituted from and around certain forms of behavior», skriver Laqueur (1999, s. 13) om Foucaults seksualitetssyn, og utdyper: «These forms, in turn, exist in relation to historically specifiable systems of knowledge, rules of what is or is not natural, and to what Foucault calls 'a mode or relation between the individual and himself which enables him to recognize himself as a sexual subject amidst others'» (ibid).

Til slutt ser jeg seksualitet som en kulturell størrelse, i form av bestemte, men lokale og varierte, normer og idealer som det seksuelle vesenet forholder seg til. Jeg har lagt stor vekt på den subjektive betydningen seksualiteten og seksuelle relasjoner har for det enkelte individet. I denne sammenhengen betyr det at jeg aksepterer som 'face value' mine informanternes refleksjoner om deres klienters forhold til sex og seksualitet. Terapeutene er opptatt av sammenhengen og vekselvirkningen mellom kjønn, seksualitet og identitet. En av dem brukte, tilsynelatende ubevisst, begrepene 'kjønn' og 'seksualitet' om hverandre når han snakket om sine klienters mannlige identiteter. Sosiolog og kjønnsforsker Karin Widerberg setter ord på det dialektiske forholdet mellom kjønn og seksualitet på denne måten: «Kjønn og seksualitet er således ikke noe som eksisterer hver for seg, men snarere noe som oppstår og utvikles i én og samme prosess: i skapelsen, utviklingen og forandringen av kjønnsidentiteten» (Widerberg 1992, s. 123).²⁷

---

²⁷ Den biologisk betingede seksualiteten, den fysiologiske lysten og de evolusjonære konsekvensene av eller for seksualitet har jeg lagt mindre vekt på. Flere av terapeutene snakker imidlertid om den biologiske seksualiteten og mener det har betydning, men de ser gjerne dette som tett sammenvevd med psykologiske aspekter. Jeg har også lagt mindre vekt på institusjonalisert seksualitet, slik den fremkommer for eksempel i ekteskapet eller det forpliktende parforholdet, men jeg diskuterer likevel noen aspekter ved dette i sammenheng med forestillingen «å ha rett til sex».

Seksuell vold blir av mange ansett å være den aller mest skadelige formen for vold, ved siden av den typen vold som fører til varig fysisk invalidisering eller død. «Hvorfor er seksualiteten velegnet som ømt punkt?», spurte jeg en av terapeutene. Han sa:

I hvert fall er det det området der vi muligens føler oss mest som mann og kvinne (...). Det må jo kanskje være det området som er nærmest knyttet til selvfølelse. (...) Så det er [en] voldsom kraft, et enormt potensiale, nettopp i seksualiteten. Det kommer jo så tydelig igjen i den psykiske volden, når vi virkelig vil krenke noen og såre noen, så går det på seksualiteten, som det aller sterkeste. De to vanligste ordene fra menn mot kvinner er hore og fitte, i den psykiske volden.

Alle terapeutene jeg intervjuet er enige om at seksualitet har betydning når man skal forsøke å forstå voldtekt. Samtidig er de innbyrdes uenige om på hvilken måte man skal forstå denne betydningen. Noen mener at seksualiteten har betydning i seg selv, at voldtektens egentlige formål primært er seksuelt, andre mener at deres klienter bruker seksualiteten som verktøy for å fornede, straffe og såre, mens atter andre er av den oppfatning at også selve sammenblandingen av vold og sex i voldtekten er sentral. Alle terapeutene anerkjenner at alle disse forklaringene kan være relevant for å forstå sammenhengen mellom voldtekt og seksualitet, og de understreker at relevansen av forklaringen er avhengig av hvilken klientgruppe man snakker om. For eksempel antyder flere av terapeutene at bekjentskapsvoldtekter, der partene kanskje har hatt forutgående seksuell kontakt, for overgriperen kan handle mer om seksuelle motivasjoner enn noen typer svært aggressive og voldsomme overfallsvoldtekter. En av dem forklarer for eksempel uttrykkene for vold og seksualitet og vold i overfallsvoldtekter på denne måten:

Når det gjelder overfallsvoldtektene, handler jo det i veldig stor grad (...) om ubearbeidet aggresjon, om dype aggressive impulser, om skader som innebærer at voldsutøvelsen for noen faktisk er et selvstendig poeng, men det at den da er knyttet sammen med seksualiteten. Og da kan voldselementet være et selvstendig element i kombinasjon med den seksuelle faktoren, eller det kan være sånn at noen av disse overfallsvoldtektene handler om seksuell frustrasjon og mangel på seksualpartner, og hvor man da på et vis utagerer en uoffisiell aksept for vold. For i vårt samfunn er det jo ganske stor grad av aksept for vold i bestemte situasjoner, ikke i tilknytning til sex, men her blir det koblet sammen med seksualiteten.

Etter hvert som jeg foretok intervjuene, skjønnte jeg at det ville være meningsløst å behandle spørsmålet om seksualitet adskilt fra spørsmålet om kjønn. Terapeutenes refleksjoner om kjønn handler for en stor del om seksualitet, og deres refleksjoner om seksualitet handler for en stor del om kjønn. Flere av terapeutene var opptatt av sine klienters forestillinger om seksualitet, og da særlig innenfor rammen av forventninger til mannlig seksualitet. Sitatet som følger kan illustrere sammenblandingen av kjønn og seksualitet:

Jeg jobber mye med (...) hvordan uttrykke en akseptabel maskulin selvforståelse, hvordan lære maskulin selvhevdelse uten at det betyr å øve vold mot feminin selvhevdelse, hvordan forstå maskulin seksualitet som noe som er forskjellig fra kvinnelig seksualitet. (...) [Seksualitet] blir mer et tema indirekte ved at de kommer i

kontakt med og jobber med sin egen selvforståelse som seksuelle vesener. Og skammen som er knyttet til å føle seg, som en del av dem føler seg, lite attraktiv på kjønnsmarkedet. For det er skam for en mann, å ikke være seksuelt attraktiv. (...) Men det er ikke sånn at de i utgangspunktet tenker om dette som et tema som har å gjøre med deres seksualitet i den forstand.

I denne terapeutens refleksjoner om vekselvirkningen mellom kjønn, identitet og seksualitet blir det tydelig at et utelukkende psykologisk eller et utelukkende samfunnsmessig perspektiv på voldtekten som sosial handling er utilstrekkelig. Den individuelle opplevelsen av kjønn, mannlig identitet og seksuelt selvilde oppstår i samspill med omgivelsene, og de forventninger omgivelsene stiller mannen ovenfor. Samtidig blir det tydelig at terapeutblikket kan være avgjørende for å sette ord på dette, i og med at mannen selv ikke nødvendigvis problematiserer overgrepshandlingen sin i kjønns- eller seksualitetstermer.

4.1.1.1 Seksualiteten som hensikt

Seksualitetens betydning for å forstå voldtekt kan analyseres på flere nivåer. For det første kan seksualiteten ha direkte relevans for voldtekten i kraft av at den er drevet av seksuell motivasjon. Hennem og Pauls (2007, s. 199) todeling av seksualisert vold skiller *seksualitet brukt som vold/makt* fra *vold/makt brukt for å tilfredsstille seksualitet*. I denne første delen diskuterer jeg hovedsakelig den siste kategorien – vold/makt brukt for å tilfredsstille seksualitet.

Flere av terapeutene jeg snakket med er oppgitt over at samtidens feministiske voldtektsdiskurs har og har hatt så sterkt fokus på voldtekt som vold. En av dem, som hovedsakelig har hatt ungdommer i behandling, mener at fokuset på det voldelige aspektet i voldtekt nærmest har gjort det seksuelle innholdet i en voldtekt til en myte: «Man sier jo at en voldtektsmann aldri får ereksjon, for eksempel. Det har jeg aldri vært med på. Alle jeg har snakket med har hatt ereksjon, alle har ønsket utløsning. Det har vært målsetningen.»

Terapeuten mener at denne 'myten om det seksuelle' tilslører at voldtekt er en handling som er tett sammenvevd med sex og seksualitet, og for noen overgripere er det så 'enkelt' (og så vanskelig) at de voldtok fordi de ønsket sex. Selv om terapeutene jeg har snakket med langt fra ønsker å underspille det voldelige innholdet i voldtekten, fremhever de at sett fra overgriperens perspektiv kan voldtekten gjerne ha en tydelig seksuell mening. For en del ser det ut til at volden i seg selv er av underordnet betydning.

Dersom volden i voldtekten i seg selv ikke er et poeng for mange av mennene – hva er da *meningen* med voldtekten? Hvilken funksjon fyller den? Flere av terapeutene mente at det å begå overgrep kan være motivert av det som egentlig er et ønske om nærhet, intimitet, sex og til og med kjærlighet. En terapeut som hadde mye erfaring med menn som hadde begått overfallsvoldtekt, videreformidlet en av disse mennenes egen refleksjon om hva han egentlig ville *ha ut av* å begå en overfallsvoldtekt:

Han sa at det han ønsket seg var å få og gi kjærlighet. Og så la han heldigvis til at det var jo ikke det som skjedde [i voldtekten]. (...) Men jeg tenker jo at en veldig sterk drivkraft og lengsel i mennesker er ønsket om trygghet og kontakt. Og jeg tror at det er noen av de sterkeste drivkreftene.

Ved første øyekast kan denne argumentasjonen ligne på en driftsstyrt forklaring på voldtekt, der menns antatte ustyrlige seksuelle drifter blir den mest nærliggende motivasjon for voldtekten. Dette var noe av det feministiske voldtektsteoretikere i sin tid opponerte mot, fordi de mente at det endte med psykopatologisering av menn som voldtar, og at det lukket muligheten for å diskutere ansvarsaspektet ved voldtekt (Scully 1990). Men terapeuten sitert over er nøye med å skille mellom seksuelle drifter og lengselen etter trygghet, aksept, intimitet og kjærlighet: «I motsetning til Freud,» sier han, «tror jeg at seksualiteten sjelden er den store drivkraften i forhold til overgrep.» En annen av terapeutene har jobbet mest med ungdommer. Hans erfaring, i likhet med de to andre som hovedsakelig har erfaring med behandling av ungdommer, er at seksualiteten er en større drivkraft enn en del feministiske perspektiver på voldtekt impliserer: Etter hans erfaring rimer det tvert imot bedre at seksuell motivasjon er viktig for klientene:

[M]in erfaring spesielt med ungdommer er at det er mye mer seksualitet innblandet enn hva man kanskje kan tro fra begynnelsen. At det handler mer om sex enn om makt (...) at man mer eller mindre tilfredsstiller en form for seksuell drivkraft. Og så kan jo volden ha litt ulik betydning, i en del tilfeller handler det om at man begår den volden man trenger å bruke for å kunne begå et overgrep. (...) Men for det store flertallet tror jeg at volden er middelet for å nå et mål, og jeg syns den seksuelle drivkraften er ganske stor i mange tilfeller.

Men selv om terapeutene ser at for noen overgripere er den seksuelle motivasjonen en primær faktor, forklarer de også at det er andre, underliggende årsaker til at nettopp seksualiteten er så viktig for akkurat dem. Den seksuelle utløsningen har en funksjon som peker utover den rent kroppslige opplevelsen. To av terapeutene, begge har jobbet hovedsakelig med ungdommer, fremhever at voldtekt som seksuell handling kan føre til en umiddelbar, om ikke varig, *angstreduksjon*. Den ene forteller hvordan hans unge klienter kan føle seg avskåret fra et

sexliv de tror at 'alle andre' har, og hvordan det skaper frustrasjon.²⁸ Han forklarer det på denne måten:

Å ikke få det andre får. Intimitet, seksualitet, nærhet. Og så må man huske på hva som finnes av fordeler med å begå en voldtekt. (...) Det er deilig, dessverre. Sånn er det jo. Jeg tror ikke det er så mange av disse guttene som opplever det å få utløsning som ubehagelig. Det finnes jo noe i dette med behovstilfredsstillelse og angstreduksjon. Seksualiteten kan jo være angstreduserende.

For disse terapeutene er det viktig å få fram den seksuelle komponenten i voldtekt, men samtidig å understreke betydningen av den angst, uro og usikkerhet klientene deres har i forbindelse med nettopp seksualiteten. Psykologene Kwarnmark og Andersson skriver i sin bok *Förövarpsykologi* (1999) at de i sitt arbeid med seksualovergripere ser at overgrepshandlingene deres egentlig er preget mer av *ulyst* enn av *lyst*. Derfor mener de at en forklaring av voldtekt som viser til menns sterke seksualdrift og at menn ikke kan 'styre seg' blir å overforenkle et komplisert problem. De fremhever også, i likhet med de terapeutene jeg har snakket med, at slike enkle, driftsstyrte forklaringer ikke stemmer overens med deres kliniske erfaring. De skriver at seksualiteten for overgriperen tvert imot er angstfylt og knyttet til sterk uro og ulyst, og at denne uroen handler om mangel på bekræftelse: «Samtidig har han ofta ett behov av att bli bekräftad på ett djupare emotionellt plan, vilket han blandar samman med sexuell bekräftelse: värdet som människa och man utmätas efter dugligheten på det sexuella området», skriver psykologene (s. 35).

At seksualiteten kan være knyttet til angst og uro blir tydelig også i flere av mine informanternes fortellinger. En terapeut setter ord på hvordan hans klienters problemer med å håndtere egne følelser og emosjonelle reaksjoner kan føre til at mennene kanalisere alle former for behov til et behov for sex:

...alle følelser er [bare] kaos og noe [han] må fortrenge... Alle typer ting i livet kan for noen bli til to ting, og det er at alle følelser blir til sinne, og alle behov blir til behov for sex. Enten det er behov for støtte, behov for forståelse, behov for hjelp.

Jeg spør: Og så løser man det med sex?

Ja, ikke sant. Når jeg blir urolig inni meg, når jeg trenger andre, så blir sex den eneste kanalen.

---

²⁸ Forskeren Eugene J. Kanin fant i en studie av menn som hadde begått seksuell tvang at disse mennene hadde høye forventninger til sin egen seksuelle aktivitet, og at disse høye forventningene førte til skuffelse og frustrasjon når de ikke ble møtt (Kanin 1967, i Adams-Curtis & Forbes 2004). I likhet med terapeuten som er sitert under antyder Kanin at noen personer som begår seksuelle overgrep opplever en *relativ seksuell deprivasjon* – at de forestiller seg at deres seksuelle aktivitet ikke møter egne forventninger, og også at deres egen manglende seksuelle aktivitet står i kontrast til det sexlivet 'alle andre' har.

Voldtektenes funksjon blir da behovstilfredsstillelse, men hvor den seksuelle tilfredsstillelsen egentlig fungerer som erstatter for andre behov. Denne terapeuten har jobbet med menn som begår seksuell vold mot partnerne sine, og han setter også denne typen voldtekt i forbindelse med manglende evne til å oppfatte signaler om at sexen ikke er villet eller ønsket fra partnerens side: «Det kan (...) være en form for insensitivitet for å ta signaler, for å oppfatte både at jeg sjøl framstår som truende og skremmende og for å ta inn, mer en mangeltilstand for å ta inn at her er ikke hun med, her er hun redd, her vil hun ikke». Her blir voldtekten, sett fra gjerningsmannens side, uttrykk for intimitet, nærhet og trøst, og seksualiteten og hensynsløsheten er middelet for å nå dette målet.

Altså ser det ut til at selv om den seksuelle motivasjonen for å begå en voldtekt kan være sterk, vil man gå glipp av viktige aspekter ved denne motivasjonens årsaker om man aksepterer seksuelle forklarings *face value*. Seksualiteten har betydning for voldtektsforståelsen som noe mer enn behovstilfredsstillelse, og den inngår i komplekse samspill med både individuell psykologi og mer allmenne, kulturelle og diskursive dimensjoner ved kjønn og vold.

Når det gjelder voldtekt og den umiddelbare seksuelle tilfredsstillelsen blir empati et viktig omdreiningspunkt.²⁹ I terapeutenes fortellinger om de klientene som først og fremst er seksuelt motiverte er ofrene nærmest usynlige – de er redusert til verktøy for å oppnå et gitt formål. En måte å avskjære hensynet til den andre, offeret, er å ignorere eller stenge ute den sosiale informasjonen som kan fortelle overgriperen at voldtekten er nettopp det, en voldtekt. En av terapeutene, som har jobbet mest med ungdommer, beskriver «overgrepssirkelen», hvordan overgrepssituasjonen oppstår i første omgang, og kan legge grunnlag for nye overgrep senere:

[Det må helst være] en situasjon som overgriperen opplever som frivillig, altså at det ikke er et overgrep. Overgrepet skjer. Og så kommer angsten, som også overvinnes (...) at man håndterer sin egen angst, ofte gjennom å legge skylden over på offeret. "Hun var med på det." Og, tror jeg, iblant, at overgrepet slår rot i fantasien. Ny seksuell opphisselse, man fantaserer om det, fordi det var deilig.

---

²⁹ Muligheten, tilbøyeligheten eller «evnen» til å vise empati kan forringes og hemmes av bruk av alkohol eller andre rusmidler. Sammenhengen mellom bruk av rusmidler og empati er et interessant perspektiv på voldtekt, all den tid mange voldtektsituasjoner innebærer at overgriperen er ruspåvirket (se f. eks. Kruse et al. 2013). Terapeutene jeg har snakket med kom ikke i noen særlig grad inn på rus, men terapeutene som hadde jobbet med unge overgripere fortalte at både egen beruselse og offerets beruselse ble brukt av flere av deres klienter som grunnlag for rettfærdiggjøring eller unnskyldning for voldtekten.

Dersom den seksuelle tilfredsstillelsen i overgrepet brukes som angstreduksjon eller som stedfortreder for emosjonell bekreftelse, er det nødvendig for overgriperen at handlingen av ham selv ikke oppleves som en voldtekt, men mer som en 'normal' og 'frivillig' seksuell relasjon. Men hvis de konfronteres med sin egen eller andres fordømmelse av handlingen de har begått, kan forestillingen om den frivillige sexen slå sprekker. Denne og andre dimensjoner ved fornektelse og bagatellisering kommer jeg tilbake til i analysekapitlets neste del.

Seksualiteten har altså relevans for forståelsen av voldtekt både som umiddelbar *hensikt*: å tilfredsstille seksuelle behov, og som et *verktøy* for å håndtere angst og uro knyttet til seksualiteten og det seksuelle selvbildet. En annen terapeut jeg intervjuet trakk frem en tredje sammenheng mellom voldtekt og seksualitet som han så hos sine klienter. Denne terapeuten arbeider først og fremst med menn som begår seksuell vold mot partneren sin. Han fortalte om en type voldtekt som en del av hans klienter begår, hvis funksjon primært er å forsones etter en voldsepisode. Terapeuten kaller det «forsoningsvoldtekt», og slike voldtekter er fra gjerningsmannens side ofte et genuint ønske om sex med partneren etter å ha utøvd vold, fordi det er en måte å «bli venner igjen» på:

Med forsoningsvoldtekt mener jeg at det fra mannens side er ment som en forsoningshandling, det vil si et ønske om sex etter vold, fordi det er det som gjør at vi blir venner igjen, som noen kan si. De er ikke oppmerksomme på at det ikke nødvendigvis er en ønsket og villet handling fra partnerens side. I vårt møte med partnere, voldsutsatte har vi absolutt fått en del beskrivelser av at det kan være ganske farlig å si nei til sex etter vold, for da blir det enda mer vold og kanskje en grovere voldtekt.

Her er klienten ikke nødvendigvis klar over at partneren ikke ønsker sex, men fordi hun er for redd til å si nei, kan hun gå med på å ha sex likevel, i frykt for at en eventuell avvisning skal føre til mer vold eller bare for å få det overstått. Klienten har på sin side erfart at det å ha sex etter en voldsepisode stabiliserer situasjonen igjen emosjonelt, og gjør at paret kan legge voldsepisoden bak seg. For at voldtekten skal kunne ses som en forsoningshandling er det nærmest en forutsetning at klienten ikke ser handlingen som en voldtekt. Slik blir seksualiteten i denne typen voldtekt et middel til å oppnå en ønsket tilstand av (en forestilling om) forsoning, ro og kanskje gjenopprettet harmoni.

4.1.1.2 Seksualiteten som voldsverktøy

Seksualiteten i voldtekten kan altså komme til uttrykk som tilfredsstillelse av et seksuelt behov, som midlertidig angstreduksjon eller å dekke andre psykologiske behov, eller som et

middel til å oppnå en følelse av forsoning i relasjonen med en partner. I slike voldtektstilfeller kan man tenke seg at volden som blir benyttet (enten i form av fysisk tvang, psykisk vold eller verbale trusler) er begrenset til det 'nødvendige' – volden i seg selv er ikke poenget med voldtekten, den er et middel for å oppnå den ønskede seksuelle kontakten. Men voldtekten kan også ha andre funksjoner, funksjoner som i større grad er preget av raseri, aggresjon og forakt, men som fortsatt er knyttet til det seksuelle elementet. Her blir volden et selvstendig poeng med selve handlingen – voldtekten blir en voldshandling rettet mot seksualiteten til offeret. Som nevnt deler Hennem og Paul (2007, s. 199) seksualisert vold i to kategorier: *seksualitet brukt som vold/makt* og *vold/makt brukt for å tilfredsstille seksualitet*. I denne delen diskuterer jeg hovedsakelig den første kategorien – *seksualitet brukt som vold/makt*. En terapeut forteller om hvordan dette kan komme til uttrykk i voldtekter innenfor en parrelasjon:

[D]er det er en mer bevisst handling, der det ligger i hele situasjonen og også i mannen sjøl at «nå tar jeg henne», så mener jeg at det i det vesentligste handler om hat og raseri og straff og krenkelse. (...) Det er i sin natur en veldig aggressiv handling. Det syns jeg ikke det er tvil om. Det er ikke uflaks eller klønnethet, egentlig så vil jeg bare være nær deg, det er å ville skade eller å der og da ha behov for en følelse av makt.

I slike voldtekter ser terapeuten handlingen som et angrep på den andres kjønn. Det er hennes kvinnelighet som skal ødelegges, hun skal gjøres til «mindre kvinne». Gjennom en slik voldtekt, motivert av hat, raseri, et ønske om å straffe, en opplevd krenkelse, kan gjerningsmannen hevne seg og hevde seg ved å gjøre kvinnen verdiløs, gjøre henne til et objekt og til en 'hore'. Terapeuten sier at utløsningen man får gjennom en slik handling er emosjonell og ikke nødvendigvis seksuell, men at poenget er å angripe den andres kjønn gjennom seksuell fornedrelse. En motivasjon for å *straffe* kan for eksempel være en kvinnelig partner som har opptrådt på måter som bryter med de forventninger mannen har til henne, eller som resultat av sjalusi. Den samme terapeuten trekker fram behovet for å ramme seksualiteten som det ømmeste punktet, som den ultimate, kjønne straffen:

Å fornede deg som kvinne, det er styrt av raseri. (...) Og da finner [han] det mest fornedrende området. Det som rammer henne mest. Og det er seksualiteten, da (...). Hvorfor? Nei, det er absolutt ikke lett å skjønne. Men jeg tror at noe av det er så enkelt som at motiverende følelser er sånne ting som hat og raseri. (...) Og hvor det å skade og ramme andre rett og slett er noe som der og da blir godt i seg selv, fordi jeg får ut mitt hat, jeg får reagert, jeg får utløsning, kanskje ikke seksuelt men emosjonelt. Og jeg tror egentlig ikke det trenger å være så mye mer komplisert enn det noen ganger, men allikevel at det er en kjønnsdimensjon i det, å skade deg som kvinne. Men jeg syns på ingen måte det er sånn hele tiden. (...) [Jeg opplever det som] mye mer rettet inn mot hennes kvinnelighet enn det egentlig handler om å føle seg som mann.

Men en slik straffende, fornedrende motivasjon gjelder ikke for alle voldtekter denne terapeuten har jobbet med – helt andre behov, som trøst, behov for nærhet eller nytelse, kan også tre fram som motiverende faktor. Da har gjerne den seksuelle volden mer en karakter av insensitivitet, hensynsløshet og manglende kontakt med både seg selv og andre.

Også en annen av terapeutene tematiserte voldtektens symbolske dimensjon, og satte dette i sammenheng med en form for symbolsk maktutøvelse: «Om jeg voldtar deg, så vinner jeg. Jeg beseirer deg, jeg besudler deg og jeg ødelegger deg. Og dessuten, rent symbolsk, nesten som i cowboyfilm, så setter jeg mitt buskapsmerke på deg. Jeg merker deg». Makten utøves gjennom at gjerningsmannen tar seg retten til å (re)definere offeret som kvinne – han ødelegger for ødeleggelsens skyld, og seksualiteten er middelet.

Terapeuten sitert over om voldtekt som fornedring av partneren poengterer at de mest brukte skjellsordene i den psykiske, verbale volden er eksplisitt knyttet til kvinnelig seksualitet; «hore» og «fytte». Degradering av offeret kan, som vi har sett, være en sentral komponent i selve voldtektshandlingen; å frata henne sin 'kvinnelige verdi' gjennom seksuell fornedrelse. I neste underkapittel kommer jeg tilbake til holdninger til og forestillinger om kvinnelig seksualitet. Flere av terapeutene tematiserer sammenhengen mellom forakt for partneren eller offeret, psykisk vold eller å 'prate ned' offeret, og det å begå voldtekt. Denne terapeuten mener at det å leve i et parforhold der man utøver vold mot partneren sin suksessivt kan gjøre kårene for gjensidig respekt dårligere, og derfor at voldsutøvelsen i seg selv kan utgjøre en risikofaktor for å utøve mer vold:

Det er lettere å krenke og skade noen man ikke har respekt for. (...) [U]tover i et parforhold, det å bruke vold, det å trække på, det å krenke (...) det gjør jo også gradvis noe med respekten, som gjør det lettere å bli forbanna, lettere å gi faen, lettere å bli uempatisk. Og det syns jeg jeg ser også, hos noen, at voldtekten og den seksuelle volden og fornedrende atferd, på ett eller annet vis, har økt utover i forholdet ettersom respekten har blitt dårligere og dårligere. Så det med holdninger har også en dynamikk.³⁰

Det jeg her har behandlet, har handlet om voldtekter der seksualiteten har hatt en funksjon som verktøy for å utøve vold. Den seksuelle tilfredsstillelsen er ikke primær motivasjon, men snarere brukes seksualiteten for å skade den andre. De fleste terapeutene kom i løpet av intervjuet inn på at voldtekt i noen tilfeller kan sammenblande vold og seksualitet på en litt annen måte, slik at den seksuelle volden blir et seksuelt poeng i seg selv – der den seksuelle volden skaper tenning og opphisselse, altså en form for sadistisk voldtekt.

---

³⁰ En slik nedadgående «dehumaniserings-spiral» som terapeuten her skisserer gir gjenklang i toneangivende arbeider om viktige sosiale og psykologiske forutsetninger for voldsutøvelse. Nils Christie har satt ord på lignende dynamikker i boken *Fangevoktere i konsentrasjonsleire* (1972), riktignok i en helt annen kontekst enn den hverdagen mine informanter møter i samtaler med sine klienter. Jeg har også latt meg inspirere av Philip Zimbardo, som i likhet med Christie inngående drøfter slike forutsetninger for ulike former for voldsutøvelse i boken *The Lucifer Effect. How Good People Turn Evil* (2007).

4.1.1.3 Sammenblanding av seksualitet og vold: sadisme

Ifølge Groth (1979) er sadistiske voldtekter den sjeldneste voldtektstypen. Groth, som da han skrev boken sin hadde 15 års klinisk erfaring med behandling av til sammen over 500 overgripere, anslår at kun 5 % av voldtektene i hans materiale var sadistiske voldtekter. I en sadistisk voldtekt sammenblandes seksualitet og aggresjon og utgjør en ny, spesifikk psykologisk opplevelse. Aggresjonen i seg selv blir erotisert, og overgriperen blir ifølge Groth seksuelt opphisset av å se sitt offer lide.

Terapeutene jeg har intervjuet har også snakket om sadistiske voldtekter og overgripere, men de har understreket at denne gruppen ikke er stor. Flere terapeuter understreker at når man skal forstå sammenhengen mellom seksualiteten, volden og aggresjonen i en voldtekt, kan man forvente å finne et spekter av handlinger der de tre dimensjonene har ulik betydning. Og altså noen voldtekter der seksualiteten og aggresjonen er helt sammenblandet. Den ene terapeuten forteller at et element som ofte trekkes fram i diskusjonen om alle typer seksuelle overgrep er hvorvidt overgriperen har overgrepsatferd som et spesifikt seksuelt tenningsmønster:

For noen kan det være et tenningsmønster som dreier seg om voldtekt, for andre kan det dreie seg om at du er generelt voldelig, for andre igjen kan det dreie seg om at du blir rasende når du blir avvist. (...) De som er sadistiske er ofte en liten gruppe. Jeg tenker at du har hele spekteret, fra folk som har det sånn at vold ofte er måten de håndterer relasjoner på, og [de som] tenner på fornedring.

En annen av terapeutene tar opp hvordan seksualiteten som praksis for denne lille gruppen av overgripere *blir til* voldtekt. Sex og voldtekt blir det samme, de har «omdefinert sex til voldtekt», som han sier. Terapeuten forteller om en kjent sak han har fulgt i mediene, om en ung serievoldtektsmann som ifølge pressen begikk sitt første overgrep da han var tretten. Nå, når han har blitt arrestert og skal stilles for retten, er han i tjuårene, og har rukket å begå mange voldtekter. Denne mannens voldtekter har vært planlagte. Terapeuten forteller om en gutt han har hatt i behandling, som også planla voldtektene han begikk, og sier: «[J]eg tror jo at for disse guttene har dessverre voldtektene blitt deres seksualitet. Akkurat som min seksualitet er rettet mot min kone. De har ikke fått være med på noe annet. Det er den arena som de har fått tilgang til, på et vis.»

Terapeutene som tar opp sadistiske voldtekter er enige om at denne gruppen ikke er stor. I forordet til boken sin påpeker A. Nicholas Groth at sadistiske voldtekter, hvorav en del ender med at overgriperen tar livet av sitt offer, får medieoppmerksomhet i et omfang som ikke står

i stil med at disse voldtektene er relativt få i antall. Det er mitt inntrykk fra intervjuene med terapeutene at den rendyrkede sadistiske voldtekten heller ikke er en sentral problemstilling i deres behandlingshverdag. En av terapeutene forklarer:

Og så fins det jo en liten del der volden i seg selv skaper seksuell tenning. Seksuell opphisselse og smerte ligger jo ganske nært for en del. Likeså at de kan tenne på at noen har vondt, at man gjør noe vondt med noen. Så det finnes litt ulike komponenter i voldsbruken. Men for det store flertallet tror jeg at volden er middelet for å nå et mål, og jeg syns den seksuelle drivkraften er ganske stor i mange tilfeller.

Tendensene i mitt materiale viser at seksualiteten som hensikt og seksualiteten som voldsverktøy er de to hovedgruppene av seksualitetsforklaringer på voldtekt som terapeutene møter i sin kliniske hverdag. Begge disse to forklaringstypene henger imidlertid sammen med både psykologiske og samfunnsmessige dimensjoner ved menneskes liv. Det er disse dimensjonene som vil være tema for neste del.

4.1.2 Seksuell og psykologisk avvisning – seksuelle selvbilder

De fleste terapeutene jeg snakket med tok på et eller annet tidspunkt i løpet av intervjuet opp avvisningsproblematikk som en viktig del av voldtektsforståelsen. Noen av terapeutene framhevet avvisning som et element i en psykoanalytisk inspirert forklaring av voldtekten, der mors avvisning av barnet som liten kan skape raseri og sinne mot kvinner som voksten, og dermed også vansker med å håndtere avvisning i seksuelle relasjoner. Et eksempel på dette finner vi hos denne terapeuten, som først og fremst har jobbet med menn som har begått overfallsvoldtekt:

En [mann] som hadde opplevd å bli avvist helt fra han var veldig liten. Når han trengte mor, så var ikke mor tilgjengelig. Men (...) mor [var] veldig tilgjengelig for en yngre søster. Det er veldig tydelig, det er en sånn veldig klar urettferdighet. Og så kan barn bli veldig sinte, og denne personen takler jo da ikke å bli avvist i det hele tatt. Når en kvinne avviser, så kommer det raseriet opp, over det som har skjedd.

Denne terapeuten mener at avvisning kan være en viktig utløsende faktor for voldtekt. Han sier at det til en viss grad kan dreie seg om menn som er ensomme og ikke har noen partner, men trekker særlig fram voldtekten i en bruddfase – at voldtekten kommer som en reaksjon på avvisningen som ligger i et samlivsbrudd. Voldtekten etter eller under et samlivsbrudd kan tolkes som en slags straff eller hevn mot en opplevelse av å bli avvist, slik en annen terapeut poengterer: «[D]et er ikke så utypisk at voldtektene kommer i separasjonsfasen. Og da ser du på en måte straffeelementet klarere i det også, altså. Nå vil hun gå fra meg, og da skal jeg gjøre noe verre, på ett eller annet vis».

Den viktigste og mest generelle tendensen i mitt materiale når det gjelder voldtekt og avvisning er likevel det som handler om klientenes seksuelle selvbilder. Flere av terapeutene forteller om menn som har veldig vanskelig for å takle seksuell avvisning, og de mener det ofte har å gjøre med hvilke konsekvenser denne avvisningen har for klientenes seksuelle selvfølelse. En av terapeutene, som har jobbet mest med menn som har begått seksuell vold mot partneren sin, beskriver en prosess der det at kvinnen avviser et ønske om sex kan føre til at hun blir utsatt for vold:

Da går det jo an å spekulere i hvordan det oppleves for menn som er sårbare eller oversensitive på det å få nei til sex, i form av å oppleve det som en avvisning som er vanskelig å takle, i hvilken grad det truer ens opplevelse av seg selv som mann, deres mannlige selvbilde og hvilken verdi de har som mann.

For noen av hans klienter kan det å bli avvist seksuelt av sin partner oppleves som et enormt svik, «nærmest en måte å si at jeg er ikke glad i deg lenger på». For å forstå hvordan denne avvisningen kan oppleves så sterkt, er det nødvendig å ikke bare lete i mennenes barndom og fortid, men også undersøke hva slags forestillinger og idealer mennene forholder seg til når det gjelder seksualitet og parforhold. I det følgende vil jeg derfor drøfte informantenes refleksjoner om sine klienters seksuelle selvbilder i forhold til hvilke forventninger de har til seg selv som menn, hvilke seksuelle idealer de forholder seg til og hvordan terapeutene relaterer dette til den seksuelle kulturen mennene lever innenfor.

4.1.2.1 Motstridende forventningssystemer

Flere av terapeutene tar opp sine klienters forventninger til seg selv som menn, og til seg selv som *seksuelle* menn. En av terapeutene mener at kjønn og seksualitet på dette området må ses som to sider av samme sak. Kjønn konstitueres gjennom seksualitet, og seksuelle praksiser konstituerer igjen kjønn. En annen terapeut er opptatt av det han kaller et system av kjønnsforventninger, et *forventningssystem*, som han ser som relevant for å forklare vold generelt, og seksuell vold spesielt. Hans erfaringsbakgrunn er menn som har begått seksuell vold mot partneren sin, og han setter dette forventningssystemet inn i en ramme av parrelasjoner:

Det er det forventningssystemet som vi får frustrasjon og avmakt i forhold til. Og det forventningssystemet har med kjønn å gjøre på den måten at uten at jeg er klar over det, mye av dette er usagt og nesten ubevisst, at jeg er mann, du er kvinne, i et ekteskap har jeg rett til seksualitet, og som kvinne har du forpliktet deg til å gi meg det jeg skal ha som mann. Så når du da ikke vil ha sex med meg, så kræsjer det med det forventningssystemet og oppleves på en måte som en avvisning av meg som mann.

Denne terapeuten setter ord på hvordan noen av hans klienter opererer med et sett ubevisste, kanskje også usagte, forventninger til kjærlighetslivet og til sex med en samlivspartner. Han fremhever at forventningssystemene har en historisk dimensjon, at de bærer med seg tradisjonelle kjønnsforventninger som nåtidens likestillingsidealer for en stor del har avfeid som gammeldagse og avleggs. Samtidig påpeker også terapeuten at det foregår en vekselvirkning mellom denne kulturelle 'samtales' om kjønn som påvirker mennene, og deres egen, individuelle historie; «de mennene jeg snakker med, de har jo ofte en veldig dominerende historie om en følelse av avvisning og å ikke være ønsket», forklarer han. Han mener også at disse tradisjonelle forestillingene, om seksualitet, parforhold og forholdet mellom menn og kvinner, er med på å skape seksuell aggresjon, når forventningene ikke innfris og det skaper sinne, frustrasjon, avmakt og raseri.

Et slikt system av forventninger til menn, kvinner og seksuelle relasjoner får også noen konsekvenser for hvordan seksualiteten fortolkes av mennene. Den samme terapeuten som er sitert over mener at seksualitet innenfor rammene av et tradisjonelt forventningssystem for klienten blir til en gave som en kvinne kan (eller skal) gi til 'sin' mann. Følgene av et slikt forventningssystem blir at den seksuelle makten (presumptivt) ligger hos kvinnen – hun blir herre over hans seksuelle lykke, gjennom at hun er ansvarlig for å tilfredsstille hans seksuelle behov. Denne 'makten' er selvsagt svært temporær – i og med at hans seksuelle lykke er hennes ansvar, er det også henne raseriet går ut over når han ikke får det han vil ha:

Det er opptil henne, og dermed blir hun utsatt også. Hun gir ikke meg det, mens andre kvinner gir det til sånne menn, hvorfor er hun så utrolig kjip? Og så kommer raseriet. Som om det er hennes skyld at vårt seksualliv er sånn som det er. Hennes skyld at for eksempel ikke hun vil ha seksualitet på akkurat samme måte som meg.

En annen terapeut mener at hans klienter simultant forholder seg til to ulike sett med forventninger til kjønn – to sett som er motsetningsfylte og som ofte ikke lar seg forene. Det tegner seg et gap mellom nåtidens 'offisielle', norske likestillingsidealer og fortidens seksualitetsidéer og -moral. Terapeuten mener at vi lever med et slags kulturelt etterslep når det gjelder kjønnsroller og seksuelle idealer for menn og kvinner, at det finnes et sett med «litt mer primitive forståelser» av kjønn og seksualitet som mange fortsatt forholder seg aktivt til. Eksemplene han trekker fram på slike «primitive» forståelser av kjønn er den pågående, aggressive og dominante rollen som menn tildeles i det seksuelle 'spillet', mens kvinner forventes å være passive, mottagende og underkastende. I tillegg fremhever han myten om at kvinner 'egentlig' ønsker å bli voldtatt eller «tatt hardt». Terapeuten tror at disse kjønnsforståelsene fortsatt har betydning for folk, selv om de går på tvers av dagens idealer

for forhold mellom kjønnene: «Selv om vi nå har utviklet en forståelse av likestilling og forholdet mellom kjønn som ikke lenger støtter sånne oppfatninger, så lever de jo sitt eget liv i manges bevissthet, og også som sosiale realiteter.»

På overflaten råder sterk konsensus i Norge om at både vold mot kvinner og voldtekt er galt. Likhetsidealet råder, seksuell integritet og selvråderett over egen kropp er prinsipper som de fleste har fått med seg gjennom oppveksten, selv om langt fra alle etterlever dem. Mine informanter forteller også at mange av, kanskje de fleste, klientene deres er klar over og forholder seg til dette. Dermed opplever de at deres handlinger blir sterke brudd med de idealene de forholder seg til, idet de blir anklaget eller dømt for voldtekt. Samtidig eksisterer det noen forestillinger om mannlig og kvinnelig seksualitet som til en viss grad bryter med idealet om gjensidig, likestilte seksuelle relasjoner, og som på noen måter kan kulturelt legitimere visse former for ufrivillig sex. Ut fra terapeutens resonnement over ser det ut til at det finnes (minst) to parallelle seksualitetsdiskurser som hans klienter forholder seg til – én der mannen forventes å leve opp til en pågående, seksuelt aggressiv erobrerrolle og en annen der jevnbyrdighet, gjensidighet og beggees nytelse står i sentrum.

En annen terapeut, som har jobbet mest med ungdommer, syns at menns seksualitet er «sørgelig». Ensomheten og vanskeligheten med å tape på det seksuelle området skaper et enormt behov for å vinne, erobre, konstruere sitt mannlige selv gjennom seksualiteten. Han mener at hans klienter «vinner» når de voldtar – om enn for en stakket stund, og med midler de vet er illegitime: «Vi menn kan faen ikke tape, altså. Vi må hele tiden vinne. Og det gjør de jo her. De vinner. (...) Men dere [kvinner] har det vi ikke har, som er intimitet. Vi får ligge med noen. 'Vær så snill...' 'Nei...' 'Vær så snill...' 'Okei da.' 'Åh, takk.' Takknemlighet.» Seksualiteten blir her et spill med en vinner og en taper, menns seksuelle verdi måles gjennom hvor mye han vinner, erobrer, 'scorer', mens kvinners seksuelle verdi måles gjennom i hvilken grad de gir bort, tilfredsstillter, gjør sin plikt – hele tiden innenfor rammen av hva som er sosialt akseptabelt.

Systemet av kjønnede forventninger skaper avmakt og frustrasjon for mange av terapeutenes klienter. Noen ganger ender denne typen «kjønnsfrustrasjon» med en voldtekt som bærer preg av straff. I slike tilfeller mener en av terapeutene at kjønn og seksualitet kan komme til uttrykk i voldtekten på to måter; som et forsøk på å gjenopprette forventningssystemet og som en form for demonstrasjon av mannlighet:

Det ene er dette med å gjenopprette dette forventningssystemet, en orden på ting, jeg er mann, du er kvinne, det betyr at du er min, du skal gjøre som jeg sier, du skal ikke gjøre opprør mot meg. (...) [Eller] hvor handlingen, seksuell vold i seg sjøl på en eller annen måte ses på som maskulin. Handler om en demonstrasjon, og noen kan si det, altså. «Hun skal få merke at jeg er mann. Og det skal hun få merke inderlig godt.» Jeg syns jo det på langt nær er hos alle, men at det noen ganger er det, det er virkelig min erfaring. En kjønnsdemonstrasjon.

Terapeuten har jobbet mest med menn som har begått voldtekt mot samlivspartner, og forteller at forventningssystemet ofte kommer til uttrykk et stykke ut i behandlingen, når han og klienten begynner å se på hva som er tanken bak voldshandlingene. Han kaller bildene av kjønn og seksualitet for «kulturelle kart». Dette gir gjenklang i fortellingene fra en annen terapeut, som mener at også hans klienter forholder seg til et sett med kjønnete forventninger som, på tross av at de står i motstrid til likestillingsidealer, fortsatt gjør seg gjeldende i mennenes liv som «sosiale realiteter», som han kaller det. Én bestanddel i disse sosiale realitetene er forventningene som knytter seg til mannen som seksuelt vesen. Å være en som ikke konkurrerer på kjønnsmarkedet, å oppleve seg som seksuelt utilstrekkelig og å være sårbar eller på andre måter forholde seg til 'umandige' følelser er ifølge terapeutene jeg har snakket med opplevelser som har betydning for forståelsen av voldtekt. Alle disse tre dimensjonene ved menns liv rører ved noe skamfullt og vanskelig, og flere av terapeutene mener at dette problemet forsterkes av hva vi som samfunn forventer av gutter som barn og menn som voksne. En sier dette:

Jeg tror det er lettere å utsette gutter for vold, fordi man ser på gutter som mer aggressive og sinte, og de skal være sterke og de skal tåle mer. (...) Og at vi tenker på gutter som mindre sårbare. (...) [D]et er vanskeligere for gutter å finne måter å mestre sårbarheten på. Måten å mestre sårbarheten på er på en måte å bli hard, kald, sterk og usårbar. (...) Det er en annen side ved kjønn som jeg tror er utrolig viktig, at det å mestre det gjennom å bli hard og kald og ta makt.

En annen terapeut beskriver også sammenhengen mellom 'umandige' følelser og vold. Han snakker om hvordan dette kommer til uttrykk hos voksne menn, her i forhold til vold generelt og ikke seksuell vold spesielt:

Veldig mange menn strever veldig med vanskelige følelser, som noen ganger kan kalles 'umandige' følelser. Tristhet, litenhet, utilstrekkelighet, fortvilelse. Mange menn syns dette er vanskelige følelser, de viser dem ikke og deler dem ikke med andre. De tenker at de må beherske seg. Det kan i neste omgang ha en viktig betydning for å forstå volden. Jeg tror ikke volden primært handler om aggresjon, jeg tror volden i større grad handler, sånn rent følelsesmessig, om en måte å takle avmakt på. I det ligger det også en idé om at det å bruke vold er å omskrive følelser eller å ikke kjenne igjen avmakt og frustrasjon og hjelpeløshet som nettopp det, men at man kjenner det igjen som sinne.

Den første av disse to terapeutene påpeker også at det å begå en voldtekt kan være en måte å uttrykke farlighet og styrke, å være «seksuell og sterk». For enkelte menn som begår voldtekt kan dette representere selve motsatsen til å føle seg liten, sårbar og umandig. Han poengterer samtidig at dette ikke nødvendigvis er en utagering som er i tråd med mannens *moralske* idealer, at det ikke er noe han «ønsker» å være, men at han identifiserer seg med den

aggressive overgriperen fordi alternativet – å vise og erkjenne sårbarhet – oppleves som for farlig og representerer en uoverkommelig nedbrytning av et møysommelig opparbeidet maskulint selvbilde.

4.1.2.2 Den som ikke er noen...

Felles for alle terapeutene når de beskriver klientene sine, er fortellinger om menn som sliter med negative selvbilder, lav selvfølelse og dårlig selvtillit. Avmakt, sinne og frustrasjon følger med dette, og kommer kanskje på toppen av en følelse av å ikke nå opp til sine seksuelle idealer, som er viktige for kjønnsidentiteten til mange av disse mennene. En av terapeutene beskriver sine klienter, som er ungdommer, som «tapere»; gutter og unge menn som ikke føler at de *er noe* eller *noen*. Å begå et overgrep kan bøte på denne følelsen for et øyeblikk, mener terapeuten, helt til erkjennelsen innhenter dem. Da kan den forsterkede følelsen av verdiløshet bli enda farligere, fordi man får suksessivt mindre og mindre å tape:

Men etterpå blir det jo ikke bedre. Jeg er jo en syk pedofil som burde skytes, [kan de tenke da]. Et slikt menneske er jævlig farlig, altså. (...) Og det tenker jeg er risikoen med å ha et negativt selvbilde, at man syns så dårlig om seg selv at det liksom ikke kan bli noe dårligere. Det spiller ingen rolle om man voldtar den der jævla hora eller den jævla grisen eller det jævla svinet. (...) For jeg er så dårlig at jeg ikke har noe å tape. [D]en som ikke er noen, som ikke føler seg som noen, har ingenting å snakke om og heller ingenting å tape.

En annen av terapeutene har stort sett å gjøre med menn som har begått voldtekt mot partneren sin. Han forteller at det vanskeligste for klientene hans ofte er å kalle en voldtekt for en voldtekt; å kalle handlingen de har begått for det som tross alt er den juridiske definisjonen. For da blir de samtidig nødt til å se på seg selv som *voldtektsmann*. «Noe av det minst verdige du kan være er en voldtektsmann», sier terapeuten. Flere av de andre terapeutene nevner også dette, og understreker at *erkjennelsen* er svært tung å bære.

Det mannlige selvbildet er ifølge terapeutene nært knyttet til seksualitet. Å være viril, erobrende, tilstrekkelig, sterk og å ha god konkurransevne på kjønnsmarkedet er et ideal deres klienter forholder seg til. For mange av mennene er et gap mellom dette idealet og realiteten for vanskelig å håndtere, og kan føre til sterke avmaktsfølelser. Men hvorfor fører avmaktsfølelsene til nettopp seksuell vold og ikke annen vold? Flere av terapeutene mener at dette har å gjøre med tidlig utviklingshistorie, seksuelle eller relasjonelle skader. En av terapeutene forklarer:

[H]os de mennene som voldtar, så har man ødelagt noe av seksualiteten på forhånd, så det er en avmakt i forhold til sex også. Ikke bare i forhold til kvinner, men i forhold til sex. (...) [V]i ødelegger barnets seksualitet på en sånn måte at de får avmaktsfølelser og bruker den seksualiteten i en voldelig sammenheng i voksen alder. Og det tror jeg er grunnen til at de begår voldtekt og ikke bare slår.

Det må etableres en sammenheng mellom det mannen har vært utsatt for som barn, de sårbarhets- og avmaktsfølelser mannen føler på som voksen og de seksuelle overgrepene han begår. Dette psykodynamiske perspektivet tar flere terapeuter opp, og det står på mange måter i motstrid til enkelte feministiske perspektiver på voldtekt, der traumbaserte forklaringer av overgrepssatferd noen ganger blir underspilt til fordel for påpekninger av hvilke positive konsekvenser voldtekt som handling har for den som begår den – i form av makt, kontroll og styrking av det seksuelle selvbildet. Det er ikke sikkert at disse perspektivene trenger å utelukke hverandre, men terapeutenes fortellinger om mennenes psykologiske og utviklingsmessige vanskeligheter understreker betydningen av å forstå disse 'fordelene' ved det å begå voldtekt også i et psykologisk, individuelt perspektiv. Voldtekten har en mening og en funksjon, også på det psykologiske planet. Og for å forstå betydningen voldtekten har i den individuelle mannens liv, er det også nødvendig å ha et blikk for den sosiale verden som mannen selv lever innenfor.

En annen av terapeutene framhever de historiske faktorene i utviklingen av mennenes overgrepssatferd på denne måten: «Voldtekter, tenker jeg, har alltid en årsak i et sett av psykososiale faktorer, som dreier seg om sårbarhet, avmaktsfølelse, opplevelser man har gjort tidlig og på avgjørende punkter i sin psykoseksuelle utviklingshistorie». Det er et komplisert samspill mellom historiske, individuelle og kulturelle faktorer som spiller sammen i prosessen som leder fram mot en voldtekt. Seksuell motivasjon, behovet for intimitet, nærhet eller «bare» utløsning, er en del av bildet. Men den seksuelle motivasjonen står ikke alene og uten bakgrunn – ifølge terapeutene er det ikke slik at seksualdriften i seg selv skaper en voldtekt. Det seksuelle elementet er heller et uttrykk for andre typer behov, for bekreftelse og kjærlighet. De vonde følelsene som kommer som resultat av å ikke føle seg sett, respektert, begjært og elsket, er for mange av terapeutenes klienter vanskelige å håndtere uten å sette sitt mannlige og sitt seksuelle selvbylde på spill, dels på grunn av måter vårt samfunn forholder seg til gutter, menn og maskulinitet, og gjør det vanskelig for menn å uttrykke litenhet, sårbarhet og skam. Samtidig er seksualiteten en kilde til oppbygging av mannlig selvfølelse, gitt at mannens kultur opphøyer den virile erobreren. Men seksualiteten kan også være kilde til store avmaktsfølelser, når forventninger brytes og avvísningen kommer. Noen menn kan da reagere på avvísningen med raseri, hat og forakt, og voldtekten kan være straffende og

hevnpreged. Men bruddet med mannens forventninger, til seg selv og til sin seksuelle partner, kan også føre til andre former for makt – å få sin seksuelle vilje, gjennom instrumentell vold, hensynsløshet, insensitivitet eller manglende oppmerksomhet mot den andres signaler.

4.1.2.3 Voldtektskultur?

To av terapeutene jeg intervjuet snakket mye om betingelsene ungdommers seksualitet utvikles under. Begge to har for det meste jobbet med unge overgripere, og de tematiserer spesielt en form for seksualisert ungdomskultur som en faktor som bidrar til å skape overgrep, i kombinasjon med stort pornokonsum og i møte med voksnes mer konservative og tabuiserende seksualkultur.

Den ene terapeuten påpeker hvordan seksualisering av samfunnet har stor betydning for å forstå ungdommers overgrepssatferd. Han forteller om klienter som sliter med å tilpasse seg en hverdag der sosial kompetanse og sosiale relasjoner er alfa og omega for identitetsskaping, og der seksualiteten for disse guttene blir spesielt viktig, i mangel på vanlige relasjoner med jevnaldrende. Vi lever i en seksualisert tid, mener terapeuten, der betydningen sex har for ungdommers identitetsskaping og følelse av aksept i omgangskretsen ikke må undervurderes. Han mener også at kjønnsmaktordningen, der kvinner og det kvinnelige har lavere verdi enn menn og det mannlige, fører til forventninger om at man som ung mann har en slags rett til sex. Pornografien er viktig, mener han – pornoens karikerte bilder og forestillinger om sex understøtter forestillingen om menns seksuelle «rettigheter», og mangel på god seksualundervisning gjør problemet større. Han mener at guttene han har i behandling nærmest har blitt «tvunget» av kulturen de lever i til å se på porno, og han opprøres over at ingen har anstrengt seg for å gi guttene alternative bilder av sex. Han forteller om en klient som er et tegn på at samfunnet har mislykkes på dette området: «Han har ikke fått forstå hva seksualitet innebærer, også dette med samtykke. Han har også konsumert utrolige mengder pornografi, og har syntes at det har vært helt topp. Porno er jo utrolig bra til å gi svar på spørsmål. Men så er jo svarene helt, helt feil.» Sosial inkompetanse, kombinert med høy grad av seksualisering, ditto vekt på sex som en arena ungdommer forventes å mestre, og sterk biologisk seksuell interesse som hører (post)puberteten til, kan øke faren for overgrep, mener terapeuten: «[Ungdomstiden] er en periode i våre liv som er et moratorium av følelser. Og jeg

tror at seksualiteten hos mange er utrolig sterk, altså postpubertalt. Og usikkerheten er også gigantisk. Og det der er en jævlig dårlig kombinasjon.»

En annen terapeut forteller om da han var på besøk på en skole der noen av elevene hadde vært innblandet i en svært grov gruppevoldtekt, med mange gjerningsmenn mot ett offer. Guttene som begikk voldtekten hadde truffet jenta på bussen, slept henne med seg og voldtatt henne etter tur. Han forteller om en ungdomskultur som kan føre til økt risiko for voldtekt og overgrep, når den får eksistere uten korreks fra voksensamfunnet rundt:

[D]a viste det seg at ungdommene (...) hadde et rom i et boligområde, et knullerom, som de hadde skaffet seg nøkkel til. Dit hadde de slept en madrass og stoler. Og der hadde de sex-show, altså, at to stykker lå med hverandre, og så satt det folk og så på og fikk betale. Og bare konsumerer masse av pornografi og... Det er klart at om man lever i den kulturen, der det her finnes, at det er en risiko (...) for at noen råker ille ut. Visst er det det. Tretten-, fjorten-, femtenåringer.

Han forteller også om voldtektsutsatte han har truffet, som har hatt «frivillig» sex med eldre gutter mens de selv ennå var barn, og påpeker at seksuell normløshet og seksualisering kan understøtte ungdommers overgrep mot andre ungdommer:

Kvinner som forteller om hvordan de i en periode aldri har sagt nei til samleie, latt seg utnytte og... [E]lleve, tolv, trettenåringer. Frivillig, liksom? Og latt hvem som helst gjøre hva som helst. Det er jo et overgrep på ett vis. Men det er vanskelig for en fjortenåring å kunne forstå at denne tolvårige jenta er et ulykkelig menneske som gjør skade på seg selv. Han tror jo bare at hun er like kåt som jeg er. Det er en vanskelig verden å navigere i for unge mennesker, om det finnes en seksuell normløshet og et seksualisert miljø.

Men ikke bare seksualiseringen kan bidra til å øke risikoen for noen gruppers utsatthet for overgrep og voldtekt. Der tradisjonelle oppfatninger om seksuelle relasjoner mellom kvinner og menn møter en seksualisert ungdomskultur, kan unge jenter som utsettes for voldtekt oppleve intens *victim blaming*, og det antas gjerne at de «var med på det». I en mye omtalt sak fra en småby i Sverige voldtok en ung gutt en litt yngre jente på et skoletoalett. Jenta fikk svært lite støtte i lokalmiljøet, selv etter at gutten ble dømt i to rettsinstanser. De voksne i byen tok, sammen med ungdommene, stilling mot jenta, og mange var overbevist om at gutten var uskyldig. Mange mente også at jenta måtte ha lagt opp til det selv, og at voldtektsanklagen enten var løgn, motivert av hevn eller begge deler. En av terapeutene snakket om saken da jeg intervjuet ham, og i den ser han sterke signaler om hvilke tradisjonelle forventninger som knyttes til kvinners og menns seksuelle atferd og rettigheter i dette lille samfunnet:

[D]a tenker jeg, det her er et sted der folk har dårlig sex med hverandre. Der er det sånn at er man kvinne, så får man holde ut, man må stille opp, det er sånn her, og den som sier fra, den må flytte. Da tenkte jeg dette her med at dette er en dårlig ungdomskultur, altså. (...) Det får ingen oppmerksomhet, det bare skjer, i det stille. Så møtes

offeret med fordømmelse av de voksne kvinnene. Og kanskje de har egne erfaringer, og tenker at dette må man bare holde ut med. De sier det samme, hun bare ljuger, hun var forelsket i ham og sånn.

Som vi har sett, får forventninger om seksualitet, seksuelle relasjoner mellom kvinner og menn og kjønnede, seksuelle idealer betydning for hvordan vi forstår voldtektsproblemet. Forventningene har betydning på individuelt nivå, og kan utgjøre en del av bakgrunnen for overgrepssatferd i kombinasjon med andre faktorer. Samfunnets syn på og holdninger til seksualitet står i et kretsløp med individene, og idealer, verdier, praksis og tradisjoner kan stå i konflikt med hverandre og skape et svært ambivalent seksualitetssyn hos den enkelte. I dagens nordiske land finnes det antakelig svært få, kanskje ingen, miljøer eller subkulturer som eksplisitt omfavner voldtekt som seksuell praksis. Alle er «mot» voldtekt, så å si. Det som derimot kan finnes, og som jeg kommer inn på senere, er subkulturer eller miljøer som opererer med svært snevre voldtektsdefinisjoner, og der en del sex, som oppleves som tvungen eller ufrivillig for den som utsettes for den, av miljøet rundt anses å være en legitim del av den seksuelle samhandlingen – på tross av at handlingene kan møte den juridiske definisjonen av voldtekt. Verdisystemene de fleste av oss forholder oss til forutsetter uansett gjensidig nytelse, respekt og seksuell integritet som utgangspunkt for seksuelle relasjoner. Men kampen om voldtektsdefinisjonene forkludrer bildet. Skadelige voldtektshandlinger kan fortolkes som noe helt annet under gitte forutsetninger – som et uhell, dårlig kommunikasjon eller manglende grensesetting. Terapeutene forteller om at flere av deres klienter målbærer noen spesifikke seksuelle forventninger, både til seg selv som seksuelle vesener og til partneren sin eller kvinner generelt. Innholdet i disse forventningene tyder på at noen ideer om seksuelle relasjoner fremdeles står i veien for seksuell likestilling. Dermed er det ikke nødvendigvis samsvar mellom idealer og virkelighet på det seksuelle området, og elementer i vår egen seksualkultur kan øke risikoen for overgrep og voldtekt.

4.1.3 Vold, makt og kontroll

En av de mest brukte definisjonene av vold i norsk faglitteratur er Per Isdal sin: «Vold er enhver handling rettet mot en annen person, som gjennom at denne handlingen skader, smerter, skremmer, eller krenker, får den personen til å gjøre noe mot sin vilje eller slutte å gjøre noe den vil» (Isdal 2000, s. 36).

Med sin definisjon setter Isdal volden inn i en *relasjonell* sammenheng, det er utfallet eller konsekvensen volden får i relasjonen mellom offer og utøver som er i fokus. Volden blir målrettet og funksjonell, og det essensielle ved handlingen blir makten den skaper. Ved å benytte vold øver utøveren makt over den voldsutsatte, og påvirker vedkommendes atferd etter sin egen preferanse. En voldtekt er per definisjon en voldshandling, fordi selve den seksuelle omgangen er uønsket og påtvunget, gjennom fysisk vold, truende atferd, frykt for konsekvensene av å si nei eller utnyttelse av offerets sårbare situasjon. Men som vi skal se, er det mange menn som har begått voldtekt som ikke definerer sine handlinger som voldshandlinger i seg selv. Voldselementet i voldtekten kan, utover eksplisitt og ekspressiv fysisk vold, handle om trusler, utnyttelse, sterkt press/manipulasjon eller at man 'kun' utøver det minimum av fysisk vold som er nødvendig for å kunne gjennomføre voldtekten. Mange voldtekter er ikke sterkt preget av fysisk voldsbruk, og ifølge forarbeidene til § 192 skal voldsbegrepet defineres vidt.³¹ Anvendelsen av vold trenger ikke være en motivasjon for handlingen, som vi så i forrige underkapittel. Derfor er utgangspunktet for den følgende diskusjonen at voldtekt er en voldshandling, men at det voldelige innholdet i handlingen kan variere, og at voldtekt på en og samme tid kan være en seksuell og en voldelig handling.

En motivasjon bak en voldtekt kan være en vilje til makt. Som vi skal se, kan voldtekt være en reaksjon på avmaktsfølelser, og i et slikt lys vil voldtekten kunne være en måte å håndtere slike avmaktsfølelser på. Samtidig er makt i en eller annen form også et nødvendig utgangspunkt for en voldtekt. Når noen begår en voldtekt, iverksetter han sine maktressurser for å få sin vilje igjennom. Med Dennis Wrongs begreper (1988, i Skjørten 1994) utøver han sin *makt over* offeret ved å gjennomføre uønsket seksuell omgang mot hennes vilje. Wrong bruker også begrepet *sosial makt* til å betegne situasjoner der et menneske har makt over et annet menneske. «Makt er noen menneskers kapasitet til å skape intenderte og forutsette reaksjoner hos andre», skriver han (1988, s. 2, i Skjørten 1994, s. 194). Når jeg her diskuterer makt og kontroll som elementer i seksuell voldsutøvelse er det altså *makt over* og *sosial makt* som er utgangspunktet.

Selv om jeg ikke spurte eksplisitt om det, er jeg sikker på at ingen av terapeutene ville karakterisere voldtekt som noe annet enn en voldshandling. Spørsmålet i denne delen er altså

---

³¹ I Ot.prp. nr. 28 (1999-2000) kan vi lese følgende om voldsbegrepet: «I juridisk teori er kravet til vold i voldtektsbestemmelsen oppsummert som 'enhver maktanvendelse mot fornærmedes legeme som utføres med det forsett å overvinne en alvorlig ment motstand'» (s. 25).

ikke om voldtekt er en voldshandling eller ikke, spørsmålet er heller hva slags *voldelig innhold* terapeutene mener at handlingen har.³²

4.1.3.1 De ser det ikke som vold

Flere av terapeutene framhever at en del av klientene deres ikke ser sine seksuelle voldshandlinger som vold. Dette er et sentralt poeng i mye av forskningen både på seksuell og annen vold – at voldshandlinger blir rasjonalisert, bagatellisert, rettferdiggjort eller på andre måter omskrevet til noe mindre moralsk klanderverdig – et uhell, misforståelser, overdrivelser eller likefrem løgn fra anklagerens side. Det kan være mange årsaker til at personer som begår seksuell og andre typer vold foretar slike omskrivninger, og dette er et så viktig tema at jeg har viet hele den neste delen i dette analysekapitlet til å diskutere det. I det følgende skal jeg imidlertid ta for meg hvordan noen av terapeutene beskriver sine klienters syn på voldsaspektet i voldtekten når de ikke ser det som vold.

Sitatet under kan illustrere dette. Terapeuten ser klart et voldsinnhold i en del av sine klienters handlinger, også når de ikke ser det selv. Her snakker han om voldtekter eller overgrep som ikke bærer preg av eksplisitt, grov fysisk vold som tvangsmiddel; voldtekter der den seksuelle motivasjonen kanskje er tydeligere enn motivasjonen til å utøve vold mot offeret. Da er det ifølge terapeuten andre dimensjoner ved voldtekten som utgjør volden:

Individuelt spiller [da] ikke volden noen rolle. For gjerningspersonen er ikke dette her å utøve vold. Poenget for gjerningspersonen vil her være å søke kontakt, bekreftelse, seksuell tilfredsstillelse, mange ting. Men jeg vil likevel være med på å kalle denne type handlinger for voldelige (...) fordi det er en asymmetri mellom gjerningspersonen og den som utsettes. Det er noen som kontrollerer situasjonen og noen som blir kontrollert. Og der ligger voldselementet. Det kan være fysisk eller det kan være psykisk. For vold er vold, enten den er det ene eller det andre. Men voldens betydning eller skadevirkning kan nok være forskjellig, men voldelig er det i alle fall. Men det er ikke gjerningspersonens intensjon.

I en slik situasjon blir makten et middel for å nå målet – den seksuelle kontakten, som er ønsket av ulike årsaker. Det som skaper situasjonen der volden kan skje, er maktasymmetri mellom overgriper og utsatt. Makten, uansett hvor usynlig den er for overgriperen, gir

---

³² Som jeg skrev i metodekapitlet, avgrenset jeg helt i begynnelsen av intervjuet min voldtektsdefinisjon i tråd med den juridiske definisjonen. Det skjedde imidlertid noen ganger at terapeutene inkluderte handlinger som ikke utvilsomt ville falt inn under denne paragrafen, men da brukte de gjerne begrepet «seksuell vold» i stedet for voldtekt, eller presiserte at *de* fortolket handlingene de snakket om som voldtekt, men at det ikke nødvendigvis var det samme begrepet som jussen eller mennene selv ville brukt om handlingen. Om man skal legge terapeutenes beskrivelser til grunn, vil antakelig de fleste handlingene likevel tilsvare den juridiske voldtektsdefinisjonen.

tillatelse til utnyttelse av den asymmetriske relasjonen, og det er utnyttelsen som utgjør voldsaspektet. Jeg behandlet denne typen voldtekter i underkapitlet om seksualitet, og her blir det tydelig at volden kan være et viktig omdreiningspunkt i voldtekten også selv om det virker som at motivasjonen for voldtekten primært er seksuell. Den samme terapeuten forklarer:

[M]akten blir et middel som gjerningspersonen ikke er seg bevisst. Gjerningspersonens indre bilde av sin egen makt er jo vel så ofte det å være avmektig. Men i kraft av sitt kjønn og sin posisjon, så vil mannen veldig ofte likevel være mektig og ha makt. (...) [M]akthandlingene er en kompensasjon for en indre avmaktsfølelse og et forsøk på å etablere kontroll over en situasjon der man føler at man ikke har kontroll.

Makten, som både er forutsetningen for volden og (gjen)ervertes gjennom å bruke vold, reduseres til et middel, samtidig som makten i seg selv og muligheten for vold ikke (nødvendigvis) er synlig for den som utøver volden. Der volden i voldtekten ikke er et selvstendig poeng for overgriperen, er altså tendensen at både volden og makten blir usynlig for den som begår overgrepet. En annen terapeut, som har jobbet mest med ungdommer, forteller at han tror de fleste av hans klienter heller ville hatt sex uten å bruke vold eller makt, hvis de fikk valget. Selve voldsbruken er ikke et poeng i seg selv. Men, sier han: «[E]n del av dem bryr seg ikke, og det handler jo også mye om synet på ofrene. De syns jo ikke at de utnytter dem, men de sier mer at dette er helt okei ut fra deres synspunkt. At de har en slags rett til det.» Terapeuten har ganske nylig jobbet med en gruppevoldtekt med et stort antall gjerningsmenn, alle ungdommer, og terapeuten har snakket med dem alle sammen. Han setter ord på hva slags syn på offeret som rådet i gjengen som voldtok, og hvordan det «bare» var et par-tre av gjerningsmennene som hadde en form for ødelagt eller forstyrret seksualitet. De fleste andre, sier terapeuten, var ganske vanlige gutter i tenårene. Han mener voldtekten, på tross av grovheten og det høye antallet gjerningsmenn, handlet om sex for de fleste av disse guttene:

Det var vel bare to av disse som i det hele tatt hadde hatt sex før. Så mye av det den voldtekten handlet om, var at de skulle ha sex for første gang. Det var jo et gruppepress, og mange av disse hadde aldri kunnet gjøre det på egen hånd. Mens et par stykker av dem skulle sikkert kunne begått egne overgrep.

Det som er felles for disse to terapeutenes fortellinger, og som går igjen i mindre eksplisitte formuleringer hos de andre terapeutene, er at volden ofte er usynlig for overgriperen. Det kan ha å gjøre med fornektelse, at han ikke ønsker å sette ord på volden og maktbruken fordi det er vondt, skamfullt og vanskelig. Det kan også ha å gjøre med at han rent faktisk ikke forsto handlingen som vold, på grunn av egenskaper ved situasjonen eller sine egne, personlige definisjoner av vold. En handling kan også forstås som mindre voldelig av utøveren dersom han har en oppfatning om at offeret «fortjente det», enten på grunn av egenskaper ved henne

(«hun var lett på tråden») eller fordi han opplever voldsbruken som rettferdiggjort av hennes handlinger forut for voldtekten («hun la opp til det»).

4.1.3.2 Vold som omgangsform

En annen av terapeutene ser på voldsinnholdet i voldtekten på en litt annen måte. Han har jobbet mest med overfallsvoldtekter, og fortalte historier om menn som har levd med svært store og iblant ekstreme livsbelastninger. De hadde opplevd grov omsorgssvikt, mye og langvarig vold helt siden oppveksten, og hadde generelt dårlige erfaringer med relasjoner med andre mennesker. Han deler klientene sine grovt opp i to grupper; de som er generelt voldelige og begår vold mot både kvinner og andre menn, og de som retter volden spesifikt mot kvinner. I den siste gruppen så terapeuten at klienten ofte hadde hatt et spesielt vanskelig forhold til moren sin. Klientene opplevde at mor på ulike måter hadde sviktet eller avvist dem i oppveksten. Terapeuten fortolket overgrepene deres som reaksjoner på avvising: «Når en kvinne avviser, så kommer det raseriet opp, over det som har skjedd. Men den personen har ikke det samme generelle voldsproblemet.»

I den andre gruppen så terapeuten mer «generelle voldstendenser», og klientene i denne gruppen retter gjerne seksuell vold mot kvinner og andre typer vold mot menn. Disse mennene hadde selv opplevd mye vold, «det var på en måte sånn verden var», som terapeuten beskriver det. Han antyder at i den første gruppen, med et raseri rettet spesifikt mot kvinner, kan man finne flere av dem som begår sadistiske voldtekter, og som fantaserer om å fornedre og krenke kvinner, enn i den generelt voldelige gruppen. Den erfaringen man selv har med vold kan forme synet på volden man begår mot andre, man kan desensitiveres ovenfor den andre og volden kan bli en slags omgangsform, mener terapeuten. Han sier at vold godt kan ha et «sinneaspekt», slik det kommer til uttrykk hos gruppen med avvisingproblematikk, men at det også kan ha et «hverdagsaspekt»: «Når du er vant til at [vold] er en omgangsform, så har det litt mindre betydning, på en måte. Det er litt sånn satt på spissen, selvfølgelig, men det er litt sånn vi gjør, sånn vi omgås. Det er sånn jeg må tåle og du må tåle.» Den samme terapeuten forteller om klienter han har hatt som bokstavelig talt har erfart at det er farlig å være liten og sårbar, da de ble utsatt for vold som barn. For denne gruppen kan det å selv utøve vold være en måte å håndtere denne opplevelsen av fare på, når den fortsatt sitter i i voksen alder. Han forteller at disse mennene kan se på vold nærmest som en 'nødvendighet',

for å ikke bli den lille og sårbare som de er så redd for å bli, og som de rent faktisk har erfart at det er farlig å være:

[Å være sterk og usårlig] er noe man føler at man må være, for å unngå å være liten og sårbar, som de har opplevd er ekstremt skummelt. Det er helt uhåndterlig. (...) Jeg har også sett folk som har vært ekstremt traumatisert, og når de først kjenner på redselen, så bryter de helt sammen og havner i psykiatrien. Det er så dramatisk, det de har opplevd.

Jeg spør: Så da har de på en måte rett i at det er farlig for dem å være liten og sårbar?

Ja, de har litt rett. For dem er det ikke noen mellomting mellom å være stor og sterk og å gå totalt i oppløsning.

Altså kan vold også ha betydning som en erfart 'nødvendighet'. Seksualiteten blir fortolket som et uttrykk for mannlig styrke, det å være «sterk og seksuell» blir en variant av motsetningen til å være liten og sårbar. Da får makten man tar i bruk under en voldtekt betydning som identifikasjon med det sterke og usårlige, og hensynet til den andre (med mindre motivet er raseri rettet mot den andre) kan forsvinne i behovet for å opprettholde et slikt selvbilde.

I faglitteraturen om både seksuell og annen vold er overgripernes egen, tidligere utsatthet for vold et gjennomgangstema. Den såkalte offer-overgriper-syklusen handler om hvordan noen personer som har vært utsatt for vold i oppveksten selv ender med å begå vold som voksne, og det er konsensus i fagmiljøene om at en slik sammenheng er relevant for å forstå i alle fall en del voldshandlinger og overgrepssatferd (Skjørten 2004). Men teorien om offer-overgriper-syklusen har to viktige mangler. Den første er at ikke alle som utsettes for vold eller overgrep som barn utsetter andre på et senere tidspunkt i livet, og den andre er at ikke alle som utsetter andre for vold i voksen alder selv har vært utsatt for vold som barn. Altså kan barn reagere svært ulikt på å leve med voldsutsatthet i oppveksten, og da må det være mange andre faktorer som spiller inn i utviklingen av volds- og overgrepssatferd (Skjørten 2004). De fleste av terapeutene jeg snakket med, tok imidlertid opp overgripernes egen utsatthet for vold og overgrep som en viktig faktor – i alle fall for å forstå noen av dem. En sier dette:

[M]enn som har blitt mishandlet da de var små, det er de som er veldig skadet og som begår voldtekter når de blir voksne. De har et raseri i seg og blir ikke nødvendigvis [oppdratt] med et dårlig kvinnesyn, men de er oppdratt med å utvikle mye hat og aggresjon i forhold til kvinner.

Denne terapeuten mener at mange av, kanskje alle, de som begår voldtekt og andre seksuelle overgrep har «skader på seksualiteten», og mange sliter med relasjonsskader i tillegg. Som behandler blir oppgaven da å finne ut hva det er i denne mannens bakgrunn som fører til at hans overgrepssatferd blir nettopp seksuell og ikke gir seg utslag i andre typer voldsutøvelse, mener en annen av terapeutene:

[I] et terapeutisk perspektiv blir det interessant å utforske hva som er linken mellom de belastninger som disse personene har vært utsatt for i sin barndoms- og oppveksthistorie, og seksualiteten. For det må være en link mellom opplevelsene de har hatt og den avmaktfølelsen eller sårbarheten som de har utviklet, og det å begå seksuelle overgrep, og den linken må på en eller annen måte være relatert til seksualiteten. Hvis ikke ville de ikke begått seksuelle overgrep, da ville de begått andre typer overgrep.

En tredje terapeut fremhever den psykologiske dimensjonen ved å være vant til å bli utsatt for vold, og hvordan den over tid fører til opplevelsen av å leve under en konstant trussel:

[D]isse guttene har fått veldig mye bank. Om du har blitt slått en gang, så mener jeg at du psykologisk stadig utsettes for vold. For du lurte på når det kommer til å skje igjen. Mange av guttene har vært utsatt for vold. Så vold er noe de har lært seg at er en strategi som er okei. Det er derfor vold er så innmari farlig. Man lever under den stadige trusselen.

Overgripernes egne erfaringer med vold kan bidra til å skape overgrepssatferd på flere måter: som bidrag til en verdensoppfatning der vold er 'normalisert' og derfor ikke så mye å ta på vei for, som utgangspunkt for et sterkt behov for å undertrykke sårbarhet og litenhet, som traume og som underliggende årsak til raseri, for eksempel et sinne mot en mor som sviktet, generalisert mot andre kvinner som avviser en.

4.1.3.3 Voldtekt som kontroll, makt – og reaksjon på avmakt

Det kanskje tydeligste voldsinnholdet som terapeutene peker på når de forteller om klientene sine er vold som utøvelse av makt og kontroll, og vold som reaksjon på avmakt. Kontrollen kan komme til uttrykk i voldtekten som kontroll over offeret gjennom å bruke makt i overgrepssituasjonen. Kontroll kan ifølge terapeutene også uttrykkes gjennom fornedrelse, ydmykelse, straff og hevn. Men den kanskje viktigste historien om kontroll i mitt intervjumateriale er kontroll som selvkontroll – kontroll over egne følelser og reaksjoner, utøvd gjennom vold og maktmisbruk rettet mot den andre. En av terapeutene viser til sadismens psykologi som en måte å skaffe seg makt og kontroll; å håndtere den indre lidelsen gjennom å deponere smerte i den andre, en primitiv måte å bli kvitt sin egen smerte – i alle fall for en stund. Han påpeker at hevners psykologi fungerer på en liknende måte, og forteller om maktesløshet som møtes med å tvinge sin vilje på andre:

Da erobrer jeg, jeg skaffer meg kontroll. Og jeg tror mye handler om at om man kjenner seg maktesløs, jeg har ingen innflytelse, ingen bryr seg om meg, ingen kvinner ser på meg, de ser bare på andre. De velger andre (...). Om jeg da kan tvinge noen andre, så kan jeg jo skaffe meg med vold en slags kontroll over en situasjon som jeg ellers ikke skulle ha kontroll over, der jeg kjenner meg bortvalgt eller oversett eller diskvalifisert. Nå skal du minsantent få kjenne hvordan det er at ingen bryr seg om hva du tenker og føler. Jeg tenker at det er et hevnmotiv som har å gjøre med å skaffe seg makt og kontroll.

Det kan være utfordrende å skille kontroll, makt og vold fra hverandre. Slik terapeutene snakker om dette, fremstår *kontroll* som et behov og en følelse som kan bidra til å skape en

opplevelse av makt, av å være mektig. Terapeutene snakker også om kontroll som et viktig element i følelsen av maskulin makt, makt med et mannlig fortegn. På den annen side er *makt* også en forutsetning for å få kontroll over noen, men som vi har sett tidligere er terapeutenes klienter ikke nødvendigvis klar over at de er i besittelse av denne makten. Maktasymmetrien mellom offer og overgriper spiller på overgriperens lag, også uten at han er klar over det. Samtidig er det også slik at overgriperens livssituasjon ofte er preget av at han føler *avmakt*. Avmaktsfølelsen og maktesløsheten kan, som vi har sett, være vanskelig å bære og kan føre til at vold blir et handlingsalternativ. Makten konstitueres gjennom vold, gjennom å få den andre til å gjøre slik du vil.

To av terapeutene tar opp egenskaper ved offeret som en dimensjon i forståelsen av makt. Begge to poengterer at den feministiske analysen av voldtekt som patriarkalsk kvinneundertrykking og ditto maktmisbruk er for enkel, men mener likevel at makt er en betydningsfull faktor. De fremhever at makt ikke trenger å være *motivasjonen* for handlingen, men at situasjonens maktasymmetri skapes i møte med det maktesløse offeret. Det er ifølge dem ikke nødvendigvis tilfeldig hvem som blir offer for voldtekten, og offerets maktesløshet er noe av det som trigger overgriperens opplevelse av mulighet til makt:

Makt spiller jo en rolle på ett eller annet vis. Man bruker jo makt, man finner jo et offer som man har en form for kontroll over. (...) Man ville jo ikke hoppet på noen som man [er underlegen]. (...) Så på et vis så er det klart at maktstrukturen spiller en rolle, selv om jeg ikke tror det er maktutøvelsen i seg selv som man er ute etter, men mer hvordan man velger et offer. (...) Man har et generelt bilde av visse typer jenter, man kjenner at man står over dem, har høyere status. Da kan man velge noen ofre som finnes i den gruppen. (...) Det handler mer om at man kjenner at man har en form for makt for å kunne gjennomføre det.

Det sier den ene terapeuten. Den andre forklarer det på denne måten:

...det skjer noe med oss når vi får noen foran oss som er på et eller annet vis maktesløs eller avhengig eller hjelpeløs, da vokser våre egne fantasier om hva som er mulig å gjøre med den personen. (...) Det skjer noe med oss når vi konfronteres med noen som er svakere eller avhengige. Et offer eller et potensielt offer.

Makt og kontroll kan være en *konsekvens* av voldtekten, men det er på samme tid også en *forutsetning* for voldtekten. Problemet er bare at for overgriperen er ofte opplevelsen av sin egen makt og mulighet til makt ikke tilstede, den er tilslørt av en følelse av avmakt og utilstrekkelighet. En annen av terapeutene mener at dersom hans klienter hadde vært mer bevisst på og klar over sin egen maktposisjon, kunne det bidratt til at han ikke begikk overgrep: «Jeg tror at hvis disse mennene hadde hatt en opplevelse og en erfaring av den makten de faktisk har, så ville det vært en måte å erstatte den psykologiske avmaktsfølelsen på, som hadde vært et bidrag til å unngå å begå sånne handlinger», sier han.

En annen form for makt gjennom vold kommer til uttrykk i straffevoldtekt. De terapeutene jeg har snakket med som eksplisitt har tematisert straffevoldtekt, har vært terapeuter som først og fremst har jobbet med voldtekt innenfor rammene av et parforhold. Men også andre terapeuter har tatt opp straff som motiv for voldtekt, så straff kan være en dimensjon også i andre voldtektstyper. En av terapeutene som jobber med seksuell vold i parforhold jobber også med menn som begår andre typer vold. Han synes han ser at mennene som begår seksuell vold mot partneren sin i enda større grad enn de som begår andre typer vold har et aggresjonsproblem: «Jeg synes kanskje de som faktisk voldtar egentlig har et enda større aggresjonsproblem, et enda mer problematisk forhold til kvinner, enn min jevne klient», sier han. En mann som voldtar for å straffe handler gjerne på en følelse av raseri, forakt eller krenkelse, forteller terapeuten: «Straff for å ikke gjøre som jeg sier. For å ikke underkaste seg. (...) Sjalousi. Fordi du har snakket med andre menn, og ikke hatt oppmerksomheten rettet mot meg. En som sa det sjøl også: ”Jeg gjorde det for at hun skulle skjønne at hun var min.”»

Er voldtekt og andre seksuelle overgrep et *resultat* av en maktposisjon og mulighet til å utøve kontroll, eller er det heller slik at slike overgrep begås for å *oppnå* en følelse av makt og kontroll? Eller begge deler? Samlet sett viser terapeutene en viss ambivalens i forhold til makt/avmakt-komplekset, og jeg tenker at det har å gjøre med at de møter dette i høyst personlige og konkrete uttrykk i sin hverdag. I sin kliniske hverdag får terapeutene se maktposisjoner og avmaktsposisjoner slik de erfares i menneskes levde liv, og i den konkrete erfaringen kan opplevelser av makt og avmakt eksistere på en og samme tid.

4.1.4 Noen teoretiske perspektiver på voldtekt som sex eller vold

Ut fra terapeutenes refleksjoner om det seksuelle eller voldelige innholdet i voldtekt blir det tydelig at det heller ikke her finnes noe entydig svar på om voldtekt handler om sex, eller om vold, makt og kontroll. Svaret på spørsmålet blir samlet sett, kanskje ikke overraskende, at det handler om begge deler eller alt på en gang. Som vi har sett, kan ulike voldtektstyper ha ulikt meningsinnhold. Derfor kan det være viktig å skille mellom voldtekter der det å utøve vold i seg selv er en motivasjon, og voldtekter der volden er mer å regne for et middel til å nå et mål. Begge disse voldtektstypene er voldelige handlinger, men volden spiller ulike roller og må derfor forstås på forskjellige måter. De to idealtypene av voldtekter vil nok likevel flyte i

hverandre i virkeligheten, men en slik oppdeling kan tjene til å utvide forståelsen av det voldelige innholdet i en voldtektshandling.

Bekjentskapsvoldtekten kan se ut til å være mer motivert av et behov for sex enn av (et behov for å utøve) vold, men samtidig vil utnyttelse av maktens asymmetri i slike relasjoner også kunne ses på som vold. Flere av terapeutene fremhever at den klassiske overfallsvoldtekten, med utstrakt bruk av fysisk vold, kan være tettere knyttet til aggresjon og voldelige impulser, men samtidig fremhever de at de bakenforliggende årsakene til denne voldsbruken gjerne kan ha seksuelt innhold. Seksualiteten forstås da som en viktig del av kjønnsidentiteten, som kan oppleves som truet, og der voldtekten er et forsøk på å håndtere skam eller avmaktsfølelser knyttet til kjønnsidentiteten mer generelt. Seksualitet kan også inngå i et diskursivt innhold i begge disse voldtektstypene, for eksempel gjennom forestillinger om mer eller mindre «verdige» uttrykk for kvinnelig seksualitet. Kvinner som opptrer på måter som ikke er forenlig med overgriperens oppfatninger om «passende kvinnelighet» kan, som vi har sett, utløse aggresjon, hevnløst eller straffebehov.

Det kan være problematisk å ha som utgangspunkt at «feministisk voldtekts- eller voldsteori» er én ting. Som både Edwards (2006) og Stefansen og Pape (2006) påpeker, finnes det ikke *ett* spesifikt feministisk perspektiv på menns vold mot kvinner. Stefansen og Pape (2006) skriver at den feministiske voldsforskningen har som teoretisk utgangspunkt at kjønn er et sentralt prinsipp for organiseringen av sosiale relasjoner, og at kjønnsdimensjonen derfor er viktig for å forstå hvordan kvinner og menn samhandler sosialt. Den feministiske voldsforskningen har også som premiss at kvinner er underordnet menn, og at kultur og institusjoner sementerer og forsterker denne dominansrelasjonen. Dermed sees menns vold som uttrykk for de strukturelle maktulikhetene mellom menn og kvinner. I denne oppgaven forsøker jeg å nyansere dette synet på to måter. For det første gjennom å undersøke hvordan volden påvirker og springer ut av menns livsbetingelser, for det andre ved å stille spørsmål om makt- og undertrykkelsesperspektivet er tilstrekkelig for å forstå voldtektshandlingen. Nettopp makt- og undertrykkelsesmotiver har vært viktige ‘knagger’ for feministisk forskning på menns vold mot kvinner, men denne forskningen har konsentrert seg mest om vold i parforhold og innen familien. Voldtekter skjer mellom ofre og utøvere i et langt bredere spekter av relasjoner enn partnerrelasjoner, og da kan også andre perspektiver enn fokuset på makt og undertrykkelse slik det uttrykkes i heteroseksuelle parforhold være fruktbart. Vold i parrelasjoner fordrer

kanskje andre forståelsesmåter enn der det ikke er noen utstrakt forutgående relasjon mellom utøver og offer.

Sexologen og teologen Knut Hermstad har forsket på menn som begår seksuelle overgrep mot barn, og i sin doktorgradsavhandling (utgitt som bok i 2010) diskuterer han feministisk voldtektforskning sett i sammenheng med sine egne kliniske erfaringer med behandling av overgripere. Han mener at feministene og kvinnebevegelsens poengtering av makt- og undertrykkelsesaspektene i seksuelle overgrepshandlinger har mye for seg, men poengterer samtidig at makt og undertrykkelse gjennom slike handlinger er mer enn 'bare' atferd:

[M]akten og undertrykkelsen [er] ikke bare er en del av disse mennenes atferd, den er også en del av deres problematikk. Ofte føler overgripere seg underlegne og undertrykt. Makten er både en personlig, en kjønnsrelatert og en sosiopolitisk størrelse. Overgrep handler om utfoldelse av mannlig seksualitet under bestemte sosiale og kulturelle betingelser – makthandlinger som lar seg realisere nettopp fordi konteksten gir mulighet til det. (Hermstad 2010, s. 29)

Hermstad problematiserer altså et ensidig syn på overgrep som 'rene' makthandlinger, fordi kjønn og seksualitet for overgriperne i så stor grad er koblet til både makt og avmakt.

4.1.4.1 Maskulinitet og seksuell vold

Fordi kjønn er så sterkt koblet til seksualitet og seksuell identitet, og fordi kjønn også er sterkt koblet til makt, gir det liten mening å behandle disse helt atskilt. Gjennom et innblikk i terapeutenes erfaringer fra sin behandlingshverdag blir det også klart at man ved å se voldtekt som først og fremst voldshandlinger mister viktige seksuelle aspekter. Men også enkelte feministisk inspirerte voldtektsteoretikere har fremhevet at de seksuelle aspektene i voldtekt er viktige (se f. eks. MacKinnon 1987). Filosofen Ann J. Cahill går i en artikkel (2000) i rette med maktfilosofen Michel Foucault, som i 1977 uttalte at han mente voldtekt burde avkriminaliseres som *seksualforbrytelse* og heller anses som en hvilken som helst annen voldsforbrytelse. Bakgrunnen for Foucaults poeng var motstanden hans mot alle former for moralisering og disiplinering av seksuallivet, fordi Foucault anser slik diskursiv disiplinering som produksjon av sosial og politisk makt. Foucaults prosjekt var å sette ord på og avsløre måtene makt produseres og reproduseres på, i det sosiale rommet og i hver enkelt av oss. Seksualitet har vært utgangspunkt for sofistisert kontroll og selvkontroll, og han ønsket derfor å destabilisere dette maktregimet. På noen måter var Foucaults forslag tilsynelatende i tråd med den samtidige feministiske redefineringen av voldtekt – som en handling som ikke er

seksuell, men voldelig og undertrykkende i sin natur. På den annen side kan en slik avkriminalisering av voldtekt som seksualforbrytelse føre til at de spesifikke seksuelle konsekvensene av voldtekten blir usynlige. Cahill (2000) mener på sin side at voldtekt tvert imot må konseptualiseres som en seksuell handling, fordi voldtektserfaringen (for den utsatte), og frykten for den, former kvinners seksualitet på måter som får konsekvenser for kvinners maktposisjoner og materielle hverdag. Voldtekt er en handling som får strukturell betydning for kvinners seksualitet, derfor også for kvinners kjønnede kropp og kvinners liv. Ifølge Cahill kan disse konsekvensene ikke gripes dersom voldtektens seksuelle element ikke anerkjennes. En av mine informanter påpeker det seksuelle overgrepets kroppslige erfaring som en uatskillelig del av dets fenomenologi. Han sier det på denne måten: «[S]eksuelle overgrep er jo av den karakter at overgriperen tvinger offeret til å delta. Uansett om det er en penetrasjonsvoldtekt, offeret er jo med, med kroppen sin.» Slik jeg tolker det, er hans poeng et som likner på Cahills: uavhengig av hva slags form for makt eller vold som benyttes for å begå overgrepet, selv dersom offeret er et barn, maktelementet ligger i utnyttelsen av asymmetrien mellom barn og voksen og overgrepet ikke er voldelig i ordets tradisjonelle forstand, er overgrepet en tvangshandling mot den andres kropp, og skrives inn i den andres seksualitet, kjønn og kropp.³³

Mine informanter har imidlertid lagt stor vekt på voldtektens sammenheng med *overgriperens* egen seksualitet. Professor i sosiologi Willy Pedersen har poengtert at seksualiteten ikke utfoldes i et sosialt vakuum – vi er sosiale også når vi har sex (Haakestad 2009; Pedersen 2005). Ut fra mine informanters refleksjoner kan man også si at deres klienter er sosiale når de begår voldtekt. Voldtekten springer ut av et bestemt sosialt system av forventninger, idealer, normer og praksiser, der seksualitet så vel som makt, vold og kontroll har en plass. Maskulinitetsteoretikeren Tim Edwards kritiserer i sin bok *Cultures of Masculinity* (2006) både biologiske og feministiske forklaringer på menns vold, og stiller to grunnleggende spørsmål: Er maskulinitet vold? Og er vold maskulint? Han påpeker at en del voldtekter er av en slik karakter at få eller ingen vil ha problemer med å kalle det for vold, mens andre

---

³³ Også en annen feministisk filosof, Linda Alcoff, er opptatt av voldtektens seksuelle element, og hun fokuserer i likhet med Cahill også på den seksuelle betydningen i et offerperspektiv (Førde 2011). Hun mener at ved å frikoble voldtekt helt fra seksualitet vil man utelukke mange ofres opplevelser fra voldtektsdefinisjonen, nettopp fordi voldtekten for ofrene kan være en seksuelt preget erfaring, uansett hvor voldelig selve handlingen har vært. Voldtekt kan få alvorlige konsekvenser for den utsattes seksualitet, og oppleves for mange også som et angrep på det kvinnelige kjønn og den kvinnelige seksualiteten, slik en av terapeutene jeg snakket med også har poengtert.

voldtekter igjen bærer preg av andre og mer subtile former for maktmisbruk og dermed vold. Videre poengterer Edwards at en viktig bestanddel i feministisk teori om voldens betydning for menns undertrykkelse av kvinner har vært erotiseringen av menns dominans over kvinner, uttrykt gjennom seksuell vold og pornografi, og hos noen teoretikere uttrykt selv gjennom det heteroseksuelle penetrasjons-samleiet. Imidlertid, skriver han, har feministisk voldsforskning i det store og det hele unnlatt å problematisere den kjønnede opplevelsen av vold, og spesielt *menns* opplevelse av vold. I forlengelsen av dette mener jeg at feministisk voldtektsforskning har fokusert på den seksuelle voldens instrumentelle sider på bekostning av å analysere menns voldtekt av kvinner ut fra mennenes egne opplevelser og erfaringer. Terapeutene jeg har snakket med aktualiserer rollen voldtekten spiller i mennenes egne liv, og sett fra deres perspektiv er seksualitet et svært viktig omdreiningspunkt. I likhet med Cahill ser Edwards at seksuell vold begås innenfor et seksuelt hierarki, men der Cahill er opptatt av kvinners plass i dette hierarkiet blir menn som kategori både tydeligere og mer differensiert i Edwards maskulinitets-sensitive perspektiv. Han mener at menns egne erfaringer med vold, både som offer og som utøver, må løftes fram i lyset for å forstå sammenhengen mellom maskulinitet(er) og vold.

En måte å se denne sammenhengen på er, slik jeg forsøker å gjøre i denne oppgaven, å undersøke hvilken funksjon og mening voldtekten har for den enkelte utøver. Som vi har sett, har voldtekten helt konkrete konsekvenser for overgriperens seksuelle selvbilde, selv om de eventuelle positive konsekvensene av voldtekten står i stor fare for å utlignes av skam- og skyldfølelse dersom overgriperen på et senere tidspunkt innser hva han har gjort og hvilke konsekvenser det kan få for offeret (Kwarnmark & Andersson 1999). Ut fra et mer overordnet perspektiv på vold generelt har mange forskere forsøkt å belyse hvordan voldshandlinger kan sees som uttrykk for konstruksjon av maskulin identitet. Dette er tema for den følgende diskusjonen.

4.1.4.2 Kreativ, sentripetal og peripetal vold

Den norske filosofen Knut Kolnar skriver i teksten *Volden* (2006) at vold har en *kreativ* funksjon, som ligger i at voldshandlinger kan være «en måte å rette opp et selv som er blitt krenket og frastjålet sin kjønnskapital» (s. 209). Volden kan bli en del av et identitetsprosjekt. Kolnar setter den kreative volden i sammenheng med konstruksjon av *mannlig*

kjønnsidentitet, og påpeker at vold kan brukes for å gjenopprette et krenket mannlige 'jag'. Kolnar skiller imidlertid mellom vold som *sentripetal* og *peripetal* handling. Den sentripetale voldshandling er akseptert og i tråd med normer og idealer for voldsbruk, og omtales gjerne som 'heltevolden'. Denne volden driver ifølge Kolnar utøveren inn mot et sosialt sentrum, og har en mannlighetskonstituerende funksjon. «Voldens attraktivitet ser ut til å ligge i den nærmest mirakuløse effekt den har når det gjelder å restituere et skjørt og skrantende jeg», skriver Kolnar om den sentripetale volden (s. 222). Peripetal vold er på sin side voldshandlinger som fører til ulike typer marginalisering, som sanksjoneres som ulovlige, straffverdige eller umoralske, voldshandlinger som gjør utøveren æreløs, feig og uverdigg. Den peripetale volden knyttes også til umannlighet, den slynger utøveren mot periferien, vekk fra mannlighetens sosiale sentrum. Peripetal vold er vold som oppfattes som illegitim.

Problemet med disse begrepene melder seg imidlertid raskt. For en individuell mann, en individuell voldsutøver, forholder seg jo ikke til ett eneste, enhetlig mannlighetens sentrum. Identitet konstrueres i relasjon til en rekke dimensjoner i en persons liv – ideer og perspektiver man trekker på fra mennesker man inngår i en nær relasjon med, fra vennegjengen eller storfamilien, fra lokalsamfunnet, landsdelen, nasjonen og det globale fellesskapet. Med andre ord kan en mann forholde seg til mange ulike varianter av mannlighetens sentrum, og de normer og idealer han skal tilfredsstillere eller velge bort kan være varierte og til dels motstridende. Derfor poengterer Kolnar at selv om det kan være lett på et ytre plan å slå fast om en voldshandling er peripetal eller sentripetal, kan det være vanskeligere om man skal analysere handlingen på individnivå. På individnivå «er voldsformene ofte en kilde til konflikt og splittelse i det enkelte mannlige jeg», skriver han. «De både gir og tar mannlighet.» (s. 223). Som Ugelvik (2008) påpeker, kan en voldshandling som oppfattes som sentripetal i situasjonen der handlingen utspiller seg, kunne bli til en peripetal voldshandling om den fortolkes i en annen kontekst.³⁴ En bevegelse mot et mannlighetens sentrum kan raskt endre kurs mot periferien, dersom handlingen fortolkes innenfor andre rammer, med andre normer, idealer og voldsdefinisjoner.

---

³⁴ Eksemplet Ugelvik gir er den legitime voldelige reaksjonen på ærekrenkelse (jeg ser for meg en opphetet krangel mellom to menn i en taxikø midt i Oslonatta) sett opp mot rettssalens fortolkning av handlingen som illegitim og dermed peripetal (for eksempel dersom forsøket på å bevare egen ære resulterte i en slåsskamp der ærekrenkeren endte med kraniebrudd etter et ublidt møte med fortauskanten).

Både Ericsson (2000) og Edwards (2006) drøfter Messerschmidts hypotese (1993; 1994; 1997) om at vold har en potensielt identitetskonstruerende funksjon. Messerschmidt mener at vold kan tas i bruk som strategi for å øke mannligetskapskapitalen og særlig, som Edwards skriver, når alt annet feiler. I dette perspektivet blir menns vold et substitutt for deres sviktende mannlige selvfølelse. Ifølge Ericsson (2000) gjelder dette spesielt menn som tilhører allerede marginaliserte grupper; unge menn, menn fra arbeiderklassen, menn med dårlig tilgang til tradisjonelle verktøy for økning av mannligetskapskapital, som utdanning, arbeid, penger og sosial status. I mine intervjuer var det, med noen få unntak, sjelden at terapeutene eksplisitt problematiserte sine klienters sosioøkonomiske status, men terapeutene er relativt samstemte om at klientene deres er eller føler seg marginalisert dersom høy mannligetskapskapital er målestokken for vellykkethet. Vi husker terapeuten som fortalte at hans klienter slet med skam og utilstrekkelighetsfølelser fordi de følte seg lite attraktive og ute av stand til å konkurrere på kjønnsmarkedet. Vi husker terapeutene som fortalte om sjalusi og truet maskulinitet som utgangspunkt for straffende voldtektshandlinger innenfor rammene av en parrelasjon. Vi husker terapeuten som fortalte om behovet for å føle seg sterk og seksuell framfor liten og sårbar, fordi sårbarheten oppleves som farlig. Vi husker terapeutenes fortellinger om voldtekt som reaksjon på avmaktsfølelser, og de som mente at voldtekt kunne sees som et forsøk på å erverve seg makt og kontroll i situasjoner der de følte seg maktesløse. Samlet sett virker det rimelig å si at noen, kanskje en del, voldtekter i terapeutenes øyne *kan* (men ikke nødvendigvis *må* eller *bør*) sees som forsøk på å gjenopprette et krenket maskulint jeg. Samtidig er det viktig å påpeke at det ekstra laget med fortolkning som terapeutene her utgjør er helt nødvendig for å kunne se voldtektshandlingen på denne måten – som flere av terapeutene påpeker ville få eller ingen av klientene deres selv forklare handlingene sine på denne måten.

Ut fra Messerschmidt og Kolnars refleksjoner kan vold fungere som konstruksjon av maskulinitet og økning av mannligetskapskapital. Men fungerer denne teorien når den anvendes på voldtekt? Det sviktende, mannlige seksuelle selvbildet, og frustrasjonen som følger med dette, kan kanskje være en rimeligere forklaring på sammenhengen mellom maskulinitet og det å begå en voldtekt. Når en voldtekt kalles for en voldtekt, blir handlingen kraftig sosialt sanksjonert i vårt samfunn – det er som oftest forbundet med stor skam å bli dømt for voldtekt, og voldtektsdømte befinner seg langt ned på den interne rangstigen blant innsatte i

fengsel.³⁵ Men forestillingen om hva en voldtekt *er*, er ofte assosiert med de mest voldelige, eksplisitte og aggressive voldtektstypene. Disse voldtektene er langt fra de vanligste i vårt samfunn. Kanskje kan det også være slik at det er mulig å få sosial aksept og til og med en form for anerkjennelse om man begår en type voldtekt som er mer forbundet med gråsoner, usikkerhet og tvil – og hvis 'suksesshistorie' lyder som en alkoholdynket sex-scene i en amerikansk college-film. Noen av terapeutene forteller om seksualitetskulturer, særlig blant ungdom, som oppmuntrer til normløs sex der samtykke og gjensidighet ikke akkurat er utpregede idealer. Det er sannsynlig at det finnes noen maskuline og homososiale subkulturer, kanskje særlig blant ungdom, der aggressiv og pågående mannlig seksualitet er normen, uten at det betyr at ufrivillighet, tvang eller utnyttelse nødvendigvis inngår eksplisitt i dette idealet. Dersom erobrer-kulturen og det å være seksuelt (hyper)aktiv er en viktig del av den maskuline subkulturen, kan det tenkes å flytte grensene for hva som er greit og ikke greit å gjøre i sin jakt på seksuelle erfaringer (Bitsch & Kruse 2012). Det kan også øke risikoen for at en begår en voldtekt – kanskje særlig voldtekter av den mindre fysisk voldelige typen, for eksempel en såkalt sovevoldtekt. I et slikt tilfelle er man avhengig av at miljøet rundt voldtektsmannen bidrar til omskrivingen av voldtekten til frivillig sex, hvis ikke uteblir anerkjennelsen som springer ut av seksuell erfaring. Det kan altså eksistere enkelte subkulturer der voldtekt (i omskrevne former, vel å merke) er en relativt akseptabel seksuell praksis. Men bare hvis praksisen ikke kalles voldtekt. I den amerikanske voldtektsforskningen på såkalte *fraternities*³⁶ er en slik analyse nærliggende, og altså i noen av ungdomskulturene som terapeutene har kjennskap til.

Det er likevel ingen tvil om at voldtekt av de aller fleste, både overgripere og andre, anses å være en svært skambelagt, feig og stakkarslig handling. Så spørsmålet gjenstår: Hvordan kan voldtekt være en strategi for opprettholdelse eller konstruksjon av maskulinitet når det å være voldtektsovergriper er fryktelig skamfullt i de fleste mannlighetskulturer? Noe av svaret på spørsmålet ligger i begrepsparet *sentripetal* og *peripetal* vold. Dersom det finnes et mannighetssentrum som overgriperen forholder seg til og som aksepterer eller til og med oppmuntrer til (noen typer!) voldtekt, kan en slik handling fungere sentripetalt i den

---

³⁵ Se f. eks. Del 3 i Bitsch & Kruse 2012.

³⁶ Se f. eks. Kimmel 2008 eller Messner (2001) i Whitehead og Barrett (red.).

spesifikke konteksten.³⁷ I andre kontekster kan den samme handlingen, som vi har sett, være høyst peripetal. Men det ser likevel ut til å være slik at for de aller fleste overgripere, er det å ha begått en voldtekt slett ikke noen mannlighetskonstituerende eller -forsterkende kjensgjerning. Tvert imot, som en av terapeutene har fortalt, kan det å betegne sine egne handlinger som voldtekt og dermed betegne seg selv som voldtektsmann være noe av det vanskeligste terapeutenes klienter står ovenfor. Det å kalle en voldtekt for en voldtekt kan i seg selv utgjøre en nærmest uoverkommelig trussel mot et mannlig selvilde. På den annen side kan en voldtekt som vi har sett ha noen konsekvenser som er positive for overgriperen *på kort sikt* – men det er min påstand at disse positive konsekvensene oppheves i det øyeblikk han tvinges til å innse at det han har gjort var en voldtekt. Altså er spørsmålet om voldtekt som peripetal og sentripetal vold også et spørsmål om definisjoner, omskrivninger og bagatellisering. Som flere av terapeutene påpeker, foretrekker en del overgripere overgrepssituasjoner som de senere kan omskrive til frivillig sex. Da blir det enklere å slippe unna skylden, og derfor også skammen og demaskuliniseringen. Et svar på spørsmålet om voldtekt kan være sentripetal vold, altså mannlighetskonstituerende, kan være ja – dersom handlingen defineres som noe annet enn voldtekt. Voldelig sex uten samtykke er i vår kultur per definisjon voldtekt, da vil det være i en overgripers interesse å underkommunisere de voldelige aspektene i handlingen. Dersom en handling får merkelappen voldtekt vil den også for de aller fleste miste sin eventuelle mannlighetskonstituerende kraft – fordi voldtekten som fenomen er uverdigg, feigt og derfor umannlig.

4.1.4.3 Avmakt, skam, sårbarhet og manglende kjærlighet

På de foregående sidene har jeg drøftet noen teoretiske perspektiver på voldtekt som sex og voldtekt som vold. De fleste terapeutene jeg snakket med tematiserte imidlertid, som vi har sett, også makt og avmakt som en dimensjon ved diskusjonen om voldtekt er en handling med seksuelt eller voldelig innhold. Maktproblematikk henger sammen med voldtekt på flere måter – gjennom maktasymmetri som premiss for voldtektshandlingen, voldtekt som makt- 'produserende' handling, voldtekt som maktutøvelse gjennom straff, hevn og irettesettelse og makt som utgangspunkt for å forstå definisjonskampen om hva som *er* og *ikke er* en voldtekt.

---

³⁷ I gruppevoldtekten kan man for eksempel snakke om sentripetale voldtektshandlinger, om man tar utgangspunkt i at gjengen som begår voldtekten kan ha sitt eget normative mannlighetssentrum som medlemmene forholder seg aktivt til og definerer seg selv i forhold til.

Men voldtekt handler også om avmakt. Ifølge Per Isdal ved Alternativ til vold kan avmakt defineres slik:

...en tilstand knyttet til faktiske, biologiske, opplevelsesmessige eller følelsesmessige forhold som karakteriseres ved at behov, målsettinger eller forventninger ikke oppfylles, ved at en hindres i å gjøre noe en vil, eller ved at en opplever sitt liv eller sin integritet truet eller angrepet (Isdal 2000, s. 114).

Isdal fremhever videre at vold må forstås som en maktreaksjon på avmakt, at makten som ligger i utøvelsen av en voldshandling blir botemiddel eller medisin mot avmaktsfølelsen.

Nyere psykologisk og sexologisk forskning på menns vold mot kvinner har tematisert *skam* og *avmakt* som to viktige momenter i voldens fenomenologi.³⁸ I kliniske beskrivelser av menn som har begått seksuell vold, for eksempel i *Förövarpsykologi* (Kwarnmark & Andersson 1999), er skammen og avmakten svært synlig. Dette er elementer som springer ut av mennenes egen livsverden, og som må tas med i forsøk på å teoretisere voldtekt. En manns sosiale maktposisjon er ikke gitt av hans biologiske kjønn – både klasse, etnisitet, sosioøkonomisk posisjon, seksuell orientering og enda flere dimensjoner er med på å bestemme hans tilgang til makt, status og ettertraktede kapitalformer. Makt kan ikke analyseres uten et blikk for skam og avmakt – som i kraft av å være negasjonen til makt blir noe som er umulig å bære, dersom følelsen av makt er viktig for opprettholdelsen av det mannlige selvet. Skam og avmakt kan *produsere* makt(mis)bruk, men i et samfunn som fordømmer vold og voldtekt, kan også maktmisbruket *føre tilbake til* skam og avmakt. Faren ved å ikke problematisere menns egne opplevelser av vold, den de selv har begått, men også den de har vært utsatt for, er at menns maktposisjon essensialiseres, blir entydig og statisk. Det er for eksempel vanskelig å se for seg at en kan forstå vold som uttrykk for avmakt hvis man ikke inntar et kritisk standpunkt til feministiske patriarkatteorier og undersøker hvordan makt påvirker menns liv – konkret og gjennom levd erfaring.

Psykologen Per Isdal fra Alternativ til vold beskriver vekselvirkningen mellom skam, avmakt og vold i en artikkel fra 2006. Han forteller om menn som føler seg små, mindreverdige og umandige, og som ikke klarer å takle disse følelsene fordi de står i for sterk kontrast til mannlighetsidealene som mennene forholder seg til. Aggressivitet er ifølge Isdal en av de mest «akseptable» mannlige følelsesuttrykkene. Dermed kan de fleste negative følelser omformuleres til sinne, som igjen rettes mot noen man føler at man er – eller burde være –

---

³⁸ F. eks. Isdal 2000, Råkil (red.) 2002 og Langfeldt 1993.

overlegen i forhold til. Maktbruk gjennom vold kan da bli en løsning på problemet – inntil idealene og de moralske kvalene igjen innhenter dem og forårsaker skam, som fører videre til avmaktsfølelser. Slik kan vold og aggresjon både være en kilde til og mestring av skam og avmakt.

Sexolog og psykolog Thore Langfeldt betoner også avmakt som en viktig dimensjon for å forstå menn som begår voldtekt i boken *Sexologi* (1993). Han påpeker at voldtektsmenns avmaktsfølelser kan ha mange årsaker; manglende evne til å håndtere egne følelser, konflikter eller egen seksualitet, utsatthet for vold og overgrep i barndommen, at mannen som barn kan ha opplevd skremmende seksuelle situasjoner eller sterke sanksjoner mot uttrykk for sin egen seksualitet. Både Langfeldt og Isdal setter avmakt i forbindelse med sinne og aggresjon, som igjen kan føre til voldshandlinger. Sexolog og teolog Knut Hermstad har på sin side forsket på menn som begår seksuelle overgrep mot barn og formulert en teori om årsakene til overgrepshandling basert på tre karakteristika ved overgripers liv; avmakt, sårbarhet og manglende kjærlighet (2010). Hermstad mener at teorien om avmakt blir for bastant og entydig, og opplever at for i alle fall en del seksualovergripere må forklaringer av overgrepshandlingene romme noe mer enn avmakt og kompensatorisk sinne alene. Det er kombinasjonen av avmakt, sårbarhet, manglende relasjonskompetanse og manglende evne til å håndtere egne følelser som skaper grobunn for overgrep:

I møte med egen smerte og sårbarhet kan overgripere bli triste, eller appellere til nærstående mennesker om trøst og omsorg. Deres problem er at de ser ut til å mangle erfaring i å håndtere sammensatte og kompliserte følelser. En slik manglende emosjonell kompetanse kommer særlig til uttrykk gjennom tendensen til å seksualisere nærhet og intimitet. (2010, s. 95)

Som vi har sett i intervjuene med terapeutene, kan mennenes relativt sett overlegne maktposisjoner sameksistere med deres subjektive opplevelse av avmakt. Hermstads teori framhever overgrepshandlingers seksuelle aspekter, forstått som behov for nærhet, intimitet, bekreftelse og støtte. En av terapeutene forklarte tidligere i dette kapitlet hvordan det for en del av hans klienter er slik at alle behov blir til behov for sex og alle vonde følelser omskrives til sinne. Vi ser vekselvirkningen mellom skammen over 'umannlige' følelser, manglende evne til å forvalte disse følelsene og til å skape gode og givende relasjoner, avmakten og sårbarheten dette medfører og hvordan dette kan føre til at mennene utnytter sin maktposisjon i overgrepshandlinger. Hermstad skriver:

Skamfølelsen [blir] en primær faktor i overgrepshandlingene, og seksuelle overgrep et uttrykk for manglende evne til å forvalte nære, intime relasjoner på en moden og gjensidig måte. Denne typen manglende intimitetskompetanse behøver imidlertid ikke bare å være en følge av skader eller skjevutvikling i nære

relasjoner, den kan også tenkes å ha blitt formet av et samfunn og et miljø der menns muligheter til å forvalte hele spekteret av sitt følelsesliv er begrenset. (2010, s. 82)

Hermstad mener at konsekvensen av å tolke seksuelle overgrep i lys av skam og redsel for avvisning er at man må legge større vekt på å forstå overgrepshandlingene som seksuelle handlinger, og ikke som rene makthandlinger. Det overgriperen har behov for er sex, men ikke for å tilfredsstille den myteomspunne og umettelige mannlige sexlysten: «Hans behov er først og fremst knyttet til muligheten for å oppleve nærhet, intimitet, støtte og bekreftelse. Sex gir tilgang til det overgriperen trenger og ønsker seg. Problemet er at de velger feil seksualpartnere og feil situasjoner», skriver han (s. 82). Sårbarheten som voldtektsovergripere sliter med forsvinner imidlertid ikke gjennom voldtektshandlingen. Gjennom volden kan de distansere seg fra sårbarheten, men Hermstad mener den blir liggende under overflaten.

Ut fra terapeutenes fortellinger om skam, avmakt, sårbarhet og mannlige seksuelle selvbilder blir det klart at å betrakte voldtekt som rene makthandlinger er et utilstrekkelig perspektiv – dersom formålet er å forstå hvilken mening og funksjon voldtekten har for den som begår den. Feministisk voldtektsanalyse har, som jeg antydte i innledningen til dette kapitlet, kanskje vært for ensidig opptatt av å fokusere på de positive konsekvensene et overgrep kan ha for overgriperen, for eksempel i form av følelser av makt og kontroll. I lys av terapeutenes refleksjoner blir det klart at mennenes egne maktposisjoner, avmaktsopplevelser og sårbarhet er et selvstendig poeng som må behandles for seg, med blick for hvordan kjønnete strukturer og forventningssystemer strukturerer også mennenes egne liv. Menn er, som kvinner, kjønnete vesener, og voldtektshandlingen er ikke kun kjønnet i kraft av hvilken påvirkning den har på kvinnens og kvinners liv, slik filosofen Cahill synes å mene (2000).

Voldtektshandlingen er også kjønnet på den måten at den springer ut av konkrete menns liv, med disse mennenes konkrete handlings- og livsbetingelser som bakgrunn, sett i lys av den større kulturelle eller samfunnsmessige konteksten de inngår i og preges av. For å forstå voldtekten må vi forstå livssammenhengen til mennene som begår den.

4.2 Kan «dårlige holdninger» føre til voldtekt?

I et par tiår har den internasjonale voldtektforskningen vært opptatt av om holdninger – til kvinner, til voldtekt, til voldtekts ofre, til seksuelle relasjoner mellom menn og kvinner, til vold – kan være en av faktorene som kan forklare en voldtektshandling. Enkelt sagt har hypotesen vært at menn som begår voldtekt har noen spesifikke holdninger, tanker, forestillinger og oppfatninger som kan støtte oppunder atferden deres når de begår voldtekt. Man antar også at disse holdningene eller forestillingene kan bidra til rettferdiggjøring av overgrepet i ettertid, slik at risikoen for å begå nye overgrep øker. Man har sett for seg et sosialt rammeverk som fungerer som bakteppe for voldtekten, og som kan fungere som utgangspunkt for rettferdiggjøring i etterkant av overgrepet. Den tidligste forskningen på dette feltet handlet for en stor del om *tilslutning til voldtektsmyter* (såkalte *rape myths*) – i dag er det vanligere å snakke om kognitive forvrengninger hos menn som voldtar.³⁹ Susan Brownmiller skrev i sin banebrytende bok *Against Our Will* (1975) dette om såkalte «mannlige myter» om voldtekt:

The male myths of rape appear as cornerstones in most pseudoscientific inquiries into female sexuality; they are quoted by many so-called «experts» on the sex offender. They crop up in literature; they charge the cannons of the dirty jokesters. *They deliberately obscure the true nature of rape* (s. 312, min utheving).

I 1980 kom den første vitenskapelige artikkelen om tilslutning til voldtektsmyter, ført i pennen av sosiologen Martha Burt. I artikkelen definerte Burt voldtektsmyter som «prejudicial, stereotyped, or false beliefs about rape, rape victims, and rapists» (Burt 1980, s. 217) og mente at disse voldtektsmytene skapte et «fiendtlig klima» for voldtekts ofre (Payne, Lonsway & Fitzgerald 1999). Eksempler på voldtektsmyter fra den tidlige faglitteraturen kan være at mange kvinner har et undertrykt og ubevisst ønske om å bli voldtatt, at kvinner lyver om voldtekt og at falske voldtektsanklager derfor er svært utbredt, eller at det bare er seksuelt promiskuøse kvinner som blir voldtatt (Lonsway & Fitzgerald 1994). Burts definisjon av voldtektsmyter ble kritisert for å være unøyaktig og upresis, og i 1994 lanserte forskerne Lonsway og Fitzgerald derfor følgende definisjon av voldtektsmyter: «Rape myths are attitudes and beliefs that are generally false but are widely and persistently held, and that

---

³⁹ Det er ikke slik at voldtektsmyter ikke lenger er i fokus i voldtektforskningen, men det er en tendens til at man snakker om den generelle befolkningens tilslutning til voldtektsmyter, for eksempel gjennom begreper som «rape supportive attitudes» (se f. eks. Boeringer 1999), mens kognitive forvrengninger er et begrep som oftere tas i bruk når man diskuterer overgriperes måte å forholde seg til sine egne overgrep på.

serve to deny and justify male sexual aggression against women» (Lonsway & Fitzgerald 1994, s. 134).

Innenfor psykologien, og kanskje særlig sosialpsykologien, har tilslutning til voldtektsmyter hos menn som har begått voldtekt blitt satt i sammenheng med såkalte kognitive forvrengninger, også kalt kognitive feiloppfatninger eller ganske enkelt «tankefeil». Ifølge Mossige (2001) viser kognitive forvrengninger til overgriperens forestillinger om overgrepet han har begått, eller om forholdet mellom ham og offeret. For eksempel kan en overgriper være overbevist om at voldtekten ikke var så skadelig for offeret, at hun egentlig var med på det, eller at overgrepet egentlig var offerets skyld. Ifølge Ward et al. (1997) kan kognitive forvrengninger ha sammenheng med seksuell overgrepsatferd på to måter: de kan fungere som fasilitator for overgrepet (at forvrengningene finnes *før* overgrepet finner sted) og de kan fungere som verktøy for rettferdiggjøring av overgrepet (at de oppstår eller kommer til uttrykk først *etter* at overgrepet har funnet sted).

I den delen av voldtektsforskningen som har beskjeftiget seg med kognitive forvrengninger har man funnet at det er en sammenheng mellom tilstedeværelsen av slike forvrengninger og det å begå seksuelle overgrep. Men fordi det meste av forskningen har fokusert på menn som allerede har begått slike overgrep, har man ikke lyktes i å fastslå at det er en *kausal* sammenheng mellom slike forvrengninger og selve overgrepsatferden (Drieschner & Lange 1999). Man kan ikke si med sikkerhet at disse holdningene til voldtekt kommer før overgrepet, og at de derfor kan antas å være en årsak.⁴⁰ Fordi et av siktemålene med behandling av overgripere er å forhindre tilbakefall, har ulike behandlingsmetoder lagt vekt på å imøtegå rettferdiggjøring, fornektelse og bagatellisering av overgrepene, fordi man antar at det kan være lettere for overgriperen å begå nye overgrep dersom forvrengningene ikke adresseres (Pervan & Hunter 2007). I en bok om behandling av unge overgripere skriver de svenske terapeutene Nyman, Risberg og Svensson dette om kognitive forvrengninger i behandlingssammenheng:

Cognitive distortions serve the purpose of justifying what is not justifiable, of deconstructing reality, of making reality unreal, and are very effective at doing so. They are maintained as long as they remain unspoken and serve their purpose. They need to be brought out into the open, confronted and challenged so that they can hopefully be punctured and abandoned (Nyman, Risberg & Svensson 2001, s. 112-113).

---

⁴⁰ Enkelt sagt har man ikke kunnet slå fast om en overgriper tror at en kvinne kan oppleve nytelse ved å bli voldtatt fordi man har et behov for å rettferdiggjøre voldtekten, eller om man begår voldtekten fordi man tror at en kvinne kan nyte å bli voldtatt (Drieschner & Lange 1999, se også Kruse et al. 2013).

Murphy (1990, i Ward et al. 1997) mener at fornektelsen hos seksuelle overgripere gjerne kommer til uttrykk i følgende tre prosesser:

- Rettferdiggjøring av handlingen gjennom å konstruere den som moralsk akseptabel eller psykologisk rettferdiggjort
- Forvrengning eller misoppfatning av konsekvensene av sin seksuelle overgrepshandling, gjennom minimering av offerets traume eller feilattribuering av overgrepets konsekvenser
- Devaluering eller dehumanisering av offeret, legger skylden for overgrepet over på offeret, i stedet for å akseptere sitt eget ansvar⁴¹

For den feministiske voldtektsforskningen har de to begrepene voldtektsmyter og kognitive forvrengninger vært viktige døråpnere for tenkning om sammenhengen mellom holdning og handling. Når man har funnet ut at mange overgripere forsvare handlingene sine med henvisning til et sett med oppfatninger om voldtekt, kvinnelig seksualitet, forholdet mellom menn og kvinner og voldtekts ofre, har man fundert over om samfunnets «dårlige» eller «sexistiske» holdninger til voldtekt og voldtekts ofre gir et slags 'avtrykk' hos individet, som kan gjøre det lettere for dem å begå voldtekt. Grunntesen ser ut til å være at kvinnefiendtlige eller voldtektsunderstøttende holdninger fungerer som bakgrunn for rettferdiggjøring, bagatellisering, minimering og fornektelse av overgripers voldtektshandlinger. I det følgende skal vi se hvordan terapeutene jeg har snakket med tenker om kognitive forvrengninger og voldtektsmyter, og den eventuelle påvirkningen dette har på selve overgrepshandlingen. Jeg vil også sette dette i sammenheng med hva terapeutene forteller om klientenes «kvinnesyn», deres syn på seg selv som mann og andre relevante oppfatninger og forestillinger.

4.2.1 Hva er egentlig kognitive forvrengninger?

I en del av forskningen på kognitive forvrengninger blander man sammen begreper som holdninger, forestillinger og oppfatninger, og ikke sjelden definerer man ikke holdningsbegrepet på en skikkelig måte. Når jeg har snakket med mine informanter om sammenhengen mellom kognitive forvrengninger og voldtekt, har jeg forsøkt å stille

---

⁴¹ Murphys skisse over fornektelsesprosessene er også gjengitt i Kruse et al. 2013, s. 78.

spørsmålene som handlet om dette på flere måter til hver enkelt informant, for å forsøke å favne mangfoldet i begrepsbruken. Felles for alle tre begrepene (holdninger, forestillinger, oppfatninger) er at de antas å hovedsakelig befinne seg i den kognitive sfæren, altså innen det «fornuftsstyrte». Samtidig understreker også den kognitive forskningen på voldtekt og forvrengninger at det er et samspill mellom kognitive og affektive, altså «følelsesstyrte», faktorer. Forskerne Adams-Curtis og Forbes antyder at kognitive faktorerers betydning for å forstå overgrepssatferd kan være underordnet eller helt irrelevant dersom ikke affektive faktorer opptrer samtidig med de kognitive. Enkelt sagt; at kvinnefiendtlige holdninger til voldtekt eller «kvinnesyn» ikke påvirker risikoen for overgrepssatferd hvis de ikke opptrer sammen med sinne eller andre former for fiendtlighet mot kvinner (Adams-Curtis & Forbes 2004, se også Kruse et al. 2013).

I en mye sitert artikkel om sammenhengen mellom holdninger og handlinger defineres holdningsbegrepet slik:

Attitudes are held with respect to some aspect of the individual's world, such as another person, a physical object, a behavior, or a policy. Although many definitions of attitude have been proposed, most investigators would agree that a person's attitude represents his evaluation of the entity in question (Ajzen & Fishbein 1977, s. 889).

I denne definisjonen ligger et premiss om at holdninger blant annet er uttrykk for en moralsk vurdering av noe. En av terapeutene jeg snakket med påpekte at også det å vurdere andres holdninger, slik mye av holdningsforskningen i voldtektsfeltet gjør, er en moralsk vurdering av den personen hvis holdninger man vurderer. Terapeuten er skeptisk til holdningsforskning, og mener at man ved å studere holdninger på en måte slutter å være nysgjerrig på overgriperens liv og virkelighet. Han mener det ligger et aggressivt aspekt i det å «påvise at andre har feil holdninger», som han sier. Han påpeker paradokset som ligger implisitt i «krigen mot terror» i Afghanistan, der man gikk til det svært aggressive skrittet som krig jo er, delvis begrunnet med at styresmaktenes kvinnesyn var forkastelig: «Det er et paradoks at det er akkurat de samme type forklaringer. Og så bomber man kvinner og barn for å bedre kvinnesynet», sier han. Terapeuten mener ikke det dermed sagt er uinteressant å se på holdninger, men sier han tror at det å påvise andres negative holdninger ligger veldig nært opptil å rettferdiggjøre sine egne holdninger. I holdningsforskningen ligger en kommunikasjon, av at noen holdninger til kvinner er akseptable og andre ikke er det. Terapeuten sier at han forstår at man har lyst til å være sint på overgripere, men fremhever samtidig at det ligger en bekreftelse av våre seksuelle og likestillingsmessige idealer i

fordømmelsen av overgriperes holdninger: «[J]eg tenker at i vår kultur er noe av det verste man kan være er en mann med negativt kvinnesyn. Det er veldig politisk ukorrekt, man kan til og med bombe et helt land fordi mennene der har et gærent kvinnesyn. Det er et veldig gyldig salgsargument», sier han.

Et annet aspekt ved dette er antakelsen om at det man oppfatter som overgriperes holdninger faktisk gjenspeiler deres moralske og verdimeslige syn på kvinner. Terapeuten stiller spørsmålstegn ved dette, og forteller at han ikke tar for gitt at overgriper er noe man har lyst til å være, eller noe som stemmer overens med overgriperens moralske vurderinger. En overgriper kan oppleve *identifikasjon* med det aggressive i en overgrepshandling, men det trenger ikke bety at han *liker* eller *ønsker* å være aggressoren, mener terapeuten. Da oppheves en lineær sammenheng mellom verdisyn og handling, og handlingen blir uttrykk for noe annet:

Du identifiserer deg med [aggressoren], men det er ikke sånn at du liker det du er. Jeg tenker noen ganger at det handler om at det er viktigere å være stor og usårbar enn det er å være noe som er bra.

Jeg spør: At hvis man må velge, så velger man heller å være usårlig?

Ja. Det er sånne ting som man kan blande sammen med holdninger og tenke at det man prøver å være er noe som er fint, men det kan være tvert imot, at det er noe man føler at man må være, for å unngå å være liten og sårbar, som de har opplevd er ekstremt skummelt.

På tross av disse vanskelighetene med operasjonalisering og forståelse av begrepene, skal vi likevel gå inn i terapeutenes vurderinger og refleksjoner omkring overgriperes holdninger, forestillinger om kjønn og kognitive forvrenginger av overgrepene. Flere av terapeutene mener at disse aspektene ved overgrepshandlinger er viktige og interessante, selv om de er til dels uenige seg imellom om hvordan sammenhengene skal forstås.

I populærvitenskapelige artikler (se f. eks. Grohol 2012) om emnet heter det seg gjerne at kognitive forvrengninger enkelt sagt er det som skjer når hjernen overbeviser oss om at noe er sant som ikke er det. Kognitive forvrengninger er et begrep som brukes i kognitiv atferdsterapi, for å sette ord på hvordan vi mennesker har en tendens til å tenke svart/hvitt om verden, til å treffe konklusjoner uten å egentlig ha grunnlag for det, eller til å overgeneralisere uten å ha tilstrekkelig erfaring. Begrepet har altså et mye bredere nedslagsfelt enn voldtekt eller seksuelle overgrep, og kan være en inngang til forståelse av en lang rekke sosiale og psykologiske fenomener. I en vitenskapelig artikkel om problematferd blant ungdommer definerer forskerne Barriga et al. (2000) kognitive forvrengninger slik: «Cognitive distortions

are inaccurate ways of attending to or conferring meaning on experience» (s. 37). Ifølge artikkelforfatterne deler man gjerne inn kognitive forvrengninger i to ulike uttrykk, avhengig av om personen man undersøker *eksternaliserer* eller *internaliserer* i den kognitive prosessen. I det første tilfellet rettes forvrengningene utad, og fører til at skylden for uønskede erfaringer eller handlinger legges på noen andre enn en selv. I motsatt tilfelle rettes forvrengningene innover, og resultatet blir overdreven skyldbelegging av seg selv for uønskede erfaringer og opplevelser. Aggresjon og avvikende atferd knyttes sterkest til eksternaliserende prosessering (Barriga et al. 2000, s. 37), derfor fokuserer jeg i det følgende på typiske kognitive forvrengninger hos eksternaliserende individer. Om slike forvrengninger skriver Barriga et al.:

Externalizing individuals' cognitive distortions may be criminogenic insofar as they protect the self from blame or a negative self-concept and thereby disinhibit aggression or other anti-social behaviour. This self-serving role is reflected in conceptions of cognitive distortions as mechanisms of moral disengagement in cognitive social learning theory (Bandura, 1991), as ego-defense mechanisms in psychodynamic theory (Redl & Wineman, 1957) and as rationalizing attitudes and beliefs in sociological neutralization theory (Sykes & Matza, 1957). (2000, s. 38)

Man antar at hovedårsaken til at eksternaliserende individer forvrenger opplevelser er et behov for å beskytte seg fra en trussel mot selvbildet gjennom å legge skylden på andre. Likevel understreker forskerne at det ikke er gitt at dette blir konsekvensen for alle slike individer. Altså er såkalte 'self-serving' kognitive forvrengninger ikke noen garanti mot skyldfølelse eller skam.

Det er også viktig å understreke at kognitive forvrengninger ikke er noe patologisk eller egentlig noe unormalt. Kognitive forvrengninger er som nevnt et begrep som brukes om ganske dagligdagse psykologiske fenomener, men som i kombinasjon med andre faktorer kan understøtte fornektelse av overgrep og andre uønskede handlinger. Men det er ikke nødvendigvis selve den kognitive *prosessen* det er noe i veien med. Som forskerne Ward et al. (1997) slår fast, er det å unnskyldde eller bortforklare sine egne handlinger for å unngå ansvaret og dermed negative konsekvenser for eget selvbilde en normal kognitiv operasjon. Ifølge forskerne er det *innholdet* i de kognitive forvrengningene hos overgriperne som er problemet, ikke prosessen med rettferdiggjøring i seg selv (se også Kruse et al. 2013).⁴²

---

⁴² Begrepet kognitive forvrengninger kan også være problematisk fordi det forutsetter at det finnes en objektiv og observerbar virkelighet, som overgriperen så forvrenger. Men det er jo ikke gitt at overgrepet så slik eller slik ut – menn som anklages for overgrep eller voldtekt kan være uskyldige, eller 'sannheten' om overgrepet kan være en annen enn den offeret beskriver. Fordi jeg ikke har tilgang til noen 'sannhet' om overgrepene mine informanternes klienter har begått, legger jeg terapeutenes fortellinger om overgrepene og klientenes forvrengninger av dem til grunn.

Flere av terapeutene snakket om hvordan de ser på og anvender begrepet kognitive forvringinger når de skal reflektere over sin kliniske hverdag med behandling av overgripere. Det er tydelig at de ikke nødvendigvis er enige om hva begrepet innebærer. Noen er skeptiske til selve begrepet og ser ut til å mene at å bruke det som utgangspunkt for forståelse får konsekvenser for hvordan man tenker om behandlingen. En av terapeutene uttrykker eksplisitt sin skepsis og setter det i sammenheng med den kognitive atferdsterapien, som representerer en annen tilnæringsmåte enn han selv bruker i sin behandling. Innenfor denne terapiformen ser terapeuten en tendens til å drive behandling med det formål å lære klienten å «kontrollere eller styre seg». Han mener at slik terapi kan være overfladisk og farlig, og forklarer skepsisen sin med følgende illustrerende eksempel:

Hvis du har ei bikkje som er aggressiv og biter, hvis du greier å temme den bitinga, så ville ikke jeg hatt den hunden i huset, men hvis du greier å få den hunden trygg, (...) så ville jeg kunne ha den i huset. Det samme gjelder med voldtekt, å forstå behandling og voldtektsproblematikk, så må man inn på det nivået der. Og da tenker jeg at det blir innenfor sånne begreper man da må analysere hva folk tenker omkring det å begå en voldtekt, og hvordan de forstår seg selv.

Denne terapeuten ser ut til å mene at kognitiv atferdsterapi, og da også diskusjonen om kognitive forvringinger som en del av slik metodikk, ikke går til «kjernen» av problemet, men snarere beveger seg i overflaten av det som egentlig er relevant.

En annen av terapeutene forteller at han ser på kognitive forvringinger som et uttrykk for en forvrengt oppfattelse av det som skjer i øyeblikket, det som skjer rundt personen her og nå. Han understreker at kognitive forvringinger ikke duger som enkeltfaktor for å forklare eller legge til rette for en voldshandling eller en voldtekt, men snarere at det kan fungere som delforklaring for et komplekst psykologisk fenomen. Han nevner traumer og traumbearbeiding som et eksempel på en annen faktor som også kan være av avgjørende betydning. En tredje terapeut bruker uttrykket kognitiv forvringning som en inngang til å forstå hvordan overgriperen utsletter offerets perspektiv på det som skjer under overgrepet:

Kognitive forvringinger er jo egentlig at betrakteren velger å tolke det den andre gjør på et vis som faktisk ikke stemmer overens med virkeligheten. Og da blir det jo min subjektive opplevelse som avgjør min atferd. Og som også motiverer det. [Overgriperne] syntes jo at de var uskyldige.

Jeg spurte den samme terapeuten hvilken funksjon han mente at kognitive forvringinger har i å *skape* en overgrepssituasjon. Svaret han gir forteller mye om hva han tenker om og hvordan han bruker begrepet kognitive forvringinger:

Jeg tror det har stor betydning. Man objektiviserer offeret fullstendig, det er i seg selv en kognitiv forvrengning. For eksempel så kutter man vekk perspektivet «hva kjenner hun nå?». Man eliminerer offerets egne opplevelser og følelser. Det gjør man jo ikke i andre sammenhenger. Offerets motstand overvinnes jo. Og det kan jo også være at det er en seksåring. At man forvrenger det til at det er ingen seksåring, men det er et objekt. Og offerets oppgave er jo å tilfredsstille overgriperen. Det i seg selv er jo en forvrengning som er gigantisk.

4.2.1.1 Holdninger som noe «før-bevisst»

Blant mine informanter er det ikke enighet om hva holdninger egentlig *er*, og heller ikke om hvilken betydning de har for å forklare overgrepssatferd. Flere av terapeutene framhever at de ser sine klienters holdninger eller forestillinger om seg selv som mann eller sitt offer som kvinne som noe «før-bevisst», altså som noe som ikke umiddelbart kan kalles kognitivt eller fornuftsstyrt. En av terapeutene mener at holdninger er noe som kommer til seint i et menneskes utvikling, og at menneskets tidlige opplevelser i barndommen får stor betydning også for hva slags holdninger vedkommende utvikler. Dermed må holdninger sees som et produkt, noe sekundært og ikke en primær årsak til overgrepssatferd. Han sier: «Jeg tenker at holdninger er en konsekvens av mye mer. Det er noe som kommer lenge før holdninger. Holdninger er en konsekvens av mye annet, tror jeg da.» Terapeuten mener at utviklingen begynner med kroppen, og hvordan det oppleves å være i kroppen helt fra spedbarnsstadiet. Dersom primære behov ikke blir møtt eller man blir utsatt for brutte forventninger fra omsorgspersoner (omsorgssvikt), vil det ha konsekvenser for hva slags holdninger man får senere i livet. Slik terapeuten ser det, er holdninger en måte å forholde seg til den kroppslige virkeligheten på: «Noe av det mest primære er jo hvordan jeg forholder meg til min kropp, og dernest hvordan forholder jeg meg til andres kropp og møtet med dem. Det tenker jeg er det grunnleggende. Og holdninger er en måte å forstå det, på en måte, og prøve å skape mening ut av det.»

Denne terapeuten har jobbet mest med menn som har begått overfallsvoldtekt, og han sier at et sterkt fellestrekk ved mennene han har jobbet med er et svært ambivalent forhold til mor. De hadde ofte vokst opp med mødre som selv var ofre, ofte for en voldelig ektemann, men der hun samtidig ikke hadde greid å beskytte barna sine mot vold fra mannen sin. Fordi moren var den primære omsorgspersonen, kan denne mangelen på beskyttelse oppleves som et stort svik. Samtidig har mennene et behov for å opprettholde et positivt bilde av mor. Terapeuten mener at dette er dimensjoner i mennenes liv som har betydning for hva slags holdninger eller «kvinnesynter» de utvikler senere i livet:

...de har et veldig sånn svart/hvitt forhold til kvinner, syns jeg. (...) En form for sinne som er veldig vanlig blant folk som er traumatisert av andre enn mor, er at man blir sint på mor fordi mor ikke har beskyttet deg. (...) [E]n blanding av sånn veldig uttalt ærefrykt og forgudelse av mor, samtidig som jeg tror det er en veldig sterk forakt også, for det svake, som ikke klarte å beskytte meg og som ikke tok voksenansvaret. (...) [D]et kan i veldig stor grad prege hva [han] tenker om kvinner, at mor bidrar til at [han] har det godt eller dårlig vil skape en forventning som vil prege [hans] holdninger.

Slik jeg tolker denne terapeuten, sees holdninger (til kvinner) som en form for internaliserte forventninger, og disse livsanskuelsene er skapt delvis gjennom tidlige barndomsopplevelser. Sett i et slikt lys blir holdninger først og fremst en måte å skape mening på, en måte å mestre opplevelser og erfaringer og få dem til å passe sammen med den kroppslige virkeligheten en lever i.

Også andre terapeuter jeg snakket med fremhevet holdningenes «før-bevisste» kvaliteter. En av dem mener at for mange av hans klienter oppleves forholdet til seg selv som mann i stor grad som *implisitt* og uartikulert. Han forteller at for mange av mennene han møter kan det være vanskelig å sette ord på hva han tenker om seg selv *som mann* og sette det i sammenheng med volden han utøver. Denne terapeuten har først og fremst behandlet menn som har begått voldtekt mot sine kvinnelige partnere. Han forteller også at det kan være stor variasjon mennene imellom når det gjelder hvordan de tematiserer seg selv som menn, hvilke holdninger de har til menn og hvilke holdninger de har til kvinner: «Også der møter jeg en veldig stor variasjonsbredde, fra menn som har (...) relativt rigide oppfatninger eller forståelser av mannlighet og hvordan menn skal være, til menn som både er reflekterte (...) og har mer fleksible måter å være menn på», forteller han. Altså trenger det ikke forholde seg slik for denne terapeutens klienter at holdninger til kvinner, menn og seksuelle relasjoner dem imellom spiller en rolle på det kognitive planet – det kan heller dreie seg om opplevelser av kjønn, seksualitet og makt som i mindre grad er artikulert og bevisst, men som likevel spiller en rolle på et dypere psykologisk plan.

En tredje terapeut mener at kulturelle forestillinger om kjønn og seksualitet spiller en rolle for å forklare seksuell vold på et «overordnet» plan, men at slike holdninger ikke nødvendigvis spiller noen tydelig rolle for mannen som begår overgrep når det skjer. Han forteller at ingen av hans klienter i ord viser tilslutning til tradisjonelle stereotyper om kjønn og seksualitet – når de snakker om sine holdninger til seksuelle relasjoner forholder de seg til de samme idealene som alle vi andre forholder oss til. Samtidig mener terapeuten at den sosiale rammen rundt kjønn og seksualitet i vårt samfunn gir en viss tillatelse til at menn begår seksuell vold – for eksempel gjennom forestillinger om at kvinner ønsker å bli «tatt hardt»

eller voldtatt. Han mener at dette er kulturelle og sosiale forestillinger som også får betydning for hvilken atferd som blir tilgjengelig og mulig. «Og selv om det ikke finnes en nødvendig sammenheng mellom den sosiale rammen og den tillatelsen som den sosiale rammen byr på, og den sosiale atferden, så er det likevel noen sosiale forutsetninger og noen sosiale forståelser av kjønn som muliggjør [seksuell vold]», forklarer han. Derfor mener han at holdninger ikke kan forklare den enkelte seksuelle voldshandling slik den fremstår i handlingsøyeblikket, fordi de kommer til uttrykk som noe før-bevisst hos den enkelte overgriper, men at holdninger likevel utgjør et viktig utgangspunkt for forståelse i et større perspektiv.

4.2.1.2 «Kvinnesyn» og mannssyn

Et av premissene for diskusjonen om voldtektsmyter og kognitive forvrengninger i den feministisk orienterte voldtektsforskningen er at et seksualiserende, objektiviserende og uempatisk syn på kvinner understøtter og understøttes av voldtektsmyter, og kan bidra til at en mann begår voldtekt. Voldtektsmyter sees som det samfunnsmessige, diskursive uttrykket for seksuell undertrykkelse, der kvinners seksualitet ikke har noen plass i kraft av seg selv, men konstrueres i negasjon til og konstant undervurdert mannens – hennes opplevelser av seksuell vold underkjennes og ignoreres gjennom voldtektsmytenes eksistens. Også i den hjemlige voldtektsdebatten kommer dette premisset til syne hver gang noen hevder at voldtekt handler om kvinnesyn. Jeg diskuterer denne påstanden i siste kapittel.

Jeg har også bedt mine informanter om å forholde seg til denne påstanden, og jeg har bedt dem fortelle meg om deres oppfatninger av klientenes holdninger til kvinner. I terapeutenes respons på dette er det to hovedmønstre som tegner seg. For det første mener informantene mine at deres klienters *syn på menn* er minst like viktig for å forstå voldtekten som deres *syn på kvinner*. Dette er et gjennomgående trekk, og selv om ikke alle informantene sier det eksplisitt, kommer alle sammen inn på mennenes syn på seg selv, mansroller og mannlighet, og sier at det er relevant for å forklare en voldtektshandling. For det andre forteller terapeutene jeg har snakket med at deres klienters kvinnesyn langt fra er entydig – tvert imot ser de innad i sine egne klientgrupper store forskjeller i hvor tradisjonelle eller moderne mennenes syn på kvinner er. Blant de terapeutene som mener at kvinnesyn er relevant, er det stort sett klientenes syn på kvinnelig seksualitet som trekkes fram.

Først – til det terapeutene forteller om kvinne- og mannssyn. Følgende sitat er illustrerende for terapeutenes innvendinger mot påstanden om at voldtekt handler om kvinnesyn:

Jeg skal ikke si at ikke kvinnesyn har noe å si. Men hvis jeg skal sette det på spissen, så tenker jeg at det er et paradoks at man fokuserer på kvinner når man skal forklare voldtekt. Det gjør man indirekte ved å snakke om kvinnesyn. Hvorfor fokuserer man for eksempel ikke på hvordan menn ser på seg selv? Det kan være like grunnleggende viktig.

Denne terapeuten har jobbet mest med menn som har begått overfallsvoldtekt. Også en annen terapeut mener at det å si at menn voldtar på grunn av sitt kvinnesyn er en forenkling. Han setter påstanden i sammenheng med det å mene at et offer har «fortjent» det eller at man som mann har rett til sex, rasjonaliseringer som han ikke hører fra sine klienter:

Det tenker jeg er en sterk forenkling av virkeligheten. Det er ingen som voldtar på grunn av sitt kvinnesyn. (...) At menn begår voldtekt fordi de mener at kvinner fortjener å bli behandlet sånn, eller at de mener det er riktig, eller at de mener at det hører med til menns rettigheter, det har ikke jeg vært borti.

En tredje terapeut framhever at både kvinnesyn og mannssyn er viktig for å forstå voldtektshandlingen – og mener også at det er vanskelig å si at den ene faktoren betyr mer enn det andre. Han opplever faktorenes samvirkning som kompleks og vanskelig å skille fra hverandre. Denne terapeuten har jobbet mest med unge overgripere, og han forteller at de kan se på voldtekten som en variant av å «ta det man vil ha», uavhengig av om det de ville ha var en mobiltelefon, en jente eller penger. Han forteller at mange av klientene hans relaterer seg til verden rundt seg ut fra seg selv og sine behov, og hvordan de skal få dem tilfredsstillt. I tillegg har de «ganske snevre bilder av menn og kvinner, hvordan de skal være og ikke være, hva respekt er og... Hvordan man er mot andre og ikke. Så jeg skulle jo si at visst har de det man kan kalle et dårlig kvinnesyn, men synet deres på menn er ikke så mye bedre.» Når jeg spør terapeuten hvordan klientenes syn på menn er, tegner han et bilde av at menn skal være tøffe, de skal ikke vike unna for noe, de skal ha godt med penger, kunne 'flashe' statussymboler og være kule. Og, sier han: «som mann skal man få det man vil ha».

I flere av terapeutenes refleksjoner om klientenes holdninger og forestillinger om kjønn ligger også forestillinger om menn og mannlighet. En av dem snakker for eksempel om kjønne forventningssystemer, og setter dette i sammenheng med mennenes kognitive forvrengninger:

Jeg tror (...) det ligger mye i disse kartene våre, i forventningene våre, til både rettigheter som en mann skal ha, i et parforhold og i et ekteskap, disse historiske føringene til at kvinnen er mannens eiendom og skal gi meg, eller underkaste seg (...) Jeg tror det fortsatt ligger der, og det syns jeg at jeg ser i terapi også, når vi begynner å se på hva som er tanken bak. Det handler ikke om forvrengninger, men om kulturelle kart (...) på kjønn og seksualitet.

Terapeuten aktualiserer noen tradisjonelle holdninger til kjønn og seksualitet, her med fokus på oppfatninger om menns seksuelle «rettigheter». I de kulturelle kartene ligger forventninger, også til klienten som mann i en seksuell relasjon, og disse forventningene kan skape et sosialt og psykologisk press når de ikke blir møtt.

Mine informanter forteller at de ikke ser noe entydig eller spesifikt «kvinnesyn» som deres klienter gir uttrykk for. Flere av dem forteller at de holdningene til seksuelle relasjoner og likestilling som klientene gir uttrykk for ofte ikke skiller seg noe særlig fra de idealene som de fleste av oss forholder oss til i dagens Norge – mange av terapeutenes klienter mener at kvinner og menn bør ha like rettigheter og at seksuelle relasjoner bør være gjensidige. Dessuten forteller flere at de ser stor variasjonsbredde i sine klienters «kvinnesyn».

Ut fra hva terapeutene forteller om klientene sine kan man altså ikke entydig slå fast at mennenes voldtekter springer direkte ut av såkalt dårlige holdninger til kvinner eller likestilling. Men bildet nyanseres når terapeutene forteller hvordan klientene deres forholder seg til kvinnelig seksualitet. Det blir tydelig at i alle fall en del av terapeutenes klienter har et tradisjonelt syn på hvordan kvinnelig seksualitet kommer til uttrykk, og dette kan ha betydning for å forstå voldtektshandlingen i et kjønnsperspektiv. En av terapeutene forteller om hvordan en del av mennene ser på hva som er akseptabel kvinnelig seksuell praksis. Hans refleksjoner om dette viser hvordan vekselvirkningen mellom seksuelle normbrudd, forakt, respektløshet og vold kan se ut:

[J]eg (...) jobber [ofte] med mine menns ideer om kvinnelig seksualitet. (...) For eksempel kan vi jobbe med temaet hvor mange seksualpartnere tenker menn at er rimelig, greit eller naturlig at kvinner har hatt, gitt hvor de er i livet sitt og alle sånne ting. (...) Hvis hun [for eksempel] har hatt veldig mange seksualpartnere kan noen synes at det er trøblete. På den ene siden kanskje knyttet til usikkerhet på sin egenverdi og et skjørt selvilde, og noen ganger også knyttet til mer sosialt genererte holdninger om at har en kvinne hatt tilstrekkelig mange sexpartnere så kvalifiserer hun til horestempelet. Og hva gjør det med meg å tenke på henne på den måten?

Jeg spør: Det å tenke at en jente, kvinne, partner er en hore – hva gjør det med risikoen for vold?

Det kan godt være et konkret eksempel på en risikofaktor. Da er det en større risiko for vold, og i det en større risiko for voldtekt. Men jeg ville ikke sagt at det først og fremst er en risikofaktor for voldtekt, det syns jeg ikke jeg har erfaringsgrunnlag for å si, men at det å operere med sånne tankerekker øker risikoen for både forakt og respektløshet, og gjennom det er en risikofaktor både for vold og for tvang til sex, det syns jeg er naturlig å tenke. (...) Jeg vil ikke si at det er representativt for hele [klientgruppen]... Men jeg kjenner det igjen hos noen.

Voldtekten kan henge sammen med mennenes forestillinger om både mannlig og kvinnelig seksualitet. Offeret som 'hore' er et tema som flere av terapeutene kommer inn på. En av de andre har jobbet mest med ungdommer som begår seksuelle overgrep. Han forteller om måten

klientene hans snakker om jentene de har utsatt for overgrep, og det blir tydelig at jentas sosiale, seksuelle uttrykk kan være utgangspunkt for en nedvurdering av henne, og derfor også hennes status som offer, i etterkant av voldtekten:

[D]e snakker jo ofte nedsettende om denne typen jenter, at det ikke er hvilken jente som helst som de har gjort det med. Det er jenter i en viss kategori (...) de er kjent for å ha hatt sex med mange eller har kledd seg på en viss måte eller de var beruset. De finner jo på masse forklaringer på at denne jenta her får skyld seg selv.

Terapeuten mener at hans klienter i slike tilfeller finner på et forsvar for seg selv. Han er usikker på hva nedvurderingen av offeret egentlig handler om; om poenget er å rakke ned på henne eller å rettferdiggjøre sine egne handlinger. Her ser vi en mulig vekselvirkning mellom det som kan ses som uttrykk for holdninger og rettferdiggjøring av overgrep – men der det er vanskelig å se hva som kom først, hva som er den kausale sammenhengen. Hvordan overgriperen snakker om sitt offer i etterkant får ifølge denne terapeuten konsekvenser for hvordan klienten forholder seg til spørsmålet om skyld og ansvar for overgrepet. Han sier: «Det er et forhold mellom offerets skyld og egen skyld.»

Som vi husker fra tidligere i dette analysekapitlet, beskriver en av de andre terapeutene en annen mulig sammenheng mellom synet på kvinnelig seksualitet og voldtekt. Han forteller at han ofte ser voldtekten som et angrep på den andres kjønn, et angrep på hennes kvinnelighet. Gjennom voldtektens fornedrelse gjøres hun til 'hore', og derfor til mindre kvinne. I en slik fortelling ligger det også et element av oppfatninger om kvinnelig seksualitet – at en kvinnes seksuelle verdi forringes av en voldtekt, at å tvinge henne til sex er en form for ultimat fornedring av hennes kvinnelighet. Terapeuten forteller også om hvordan et voldelig samliv over tid kan føre til at mannens respektløshet og forakt for partneren øker, som i seg selv kan føre til mer vold. Respektløshet og forakt er noe av det som knytter seg til 'hore'-stempleet kvinner kan sitte igjen med dersom de uttrykker en form for kvinnelig seksualitet som ikke svarer til sosiale og moralske koder.

En annen av terapeutene forteller om en gruppevoldtekt han har jobbet med, og beskriver hvordan de unge guttene som var gjerningsmenn i etterkant av voldtekten snakket om offeret på en måte som gjorde at hennes seksualitet og seksuelle atferd ble helt sentralt for å forklare voldtekten:

De snakket jo veldig ille om henne. Hun var full, hun ville det egentlig, hun hadde flørtet med dem tidligere. (...) det gikk rykter om at hun var en sånn som hadde sex med alle. Det var veldig mye prat om dette. (...) Det handlet veldig mye om hva som var hennes feil, for å si det sånn.

Samlet sett mener jeg at terapeutene sier to ting om holdninger og kulturelle forestillinger om kjønn i relasjon til forklaringer på voldtekt. For det første fremhever flere at mennenes syn på mannlighet og menn, både når det gjelder seg selv og andre, kan være en vel så viktig inngang til å forstå voldtekten i et kjønnsperspektiv som å fokusere på «kvinnesynt». For det andre kommer det fram i terapeutenes refleksjoner om kvinnesynt at det kanskje først og fremst er mennenes holdninger til uttrykk for kvinnelig seksualitet som er relevant, når man skal forsøke å se sammenhengen mellom voldtekt og forestillinger om kjønn. I det siste sitatet fremkommer det at guttene som hadde begått gruppevoldtekt henviste til offerets seksualmorske 'verdi' når de snakket om voldtekten i etterkant. Når guttene fokuserer på det som var hennes 'feil', forskyves fokus vekk fra deres eget ansvar for at gruppevoldtekten fant sted. Det er en form for *rettferdiggjøring*. Som vi husker fra innledningen til dette underkapitlet, er nettopp rettferdiggjøring et viktig stikkord i diskusjonen om kognitive forvrengninger og voldtekt. Den neste delen handler om hvordan terapeutene ser på sine klienters forsøk på å rettferdiggjøre overgrepshandlingene.

4.2.2 Rettferdiggjøring

Rettferdiggjøring handler delvis om hva som defineres som vold. Selv om rettferdiggjøring, omskriving eller bortforklaring av en voldshandling fra overgriperens side kan ha psykologiske årsaker, får det også den konsekvens at definisjonen av vold, grensene for hva som er vold, flyttes dersom overgriperens voldsdefinisjon får være den gjeldende. Isdal (2000) tar opp hvordan vold kan defineres med utgangspunkt i ulike perspektiver, og fremhever hvordan bortforklaringer eller omskrivninger av vold bidrar til å underkjenne offerets opplevelse av voldshandlingen. Han mener også at voldsutøverens egeninteresse i å rettferdiggjøre eller unnskyldte volden får betydning for hvilket perspektiv man bør anlegge når man skal forsøke å forstå voldshandlinger: «Voldsutøveren har såpass sterke egeninteresser av å bortforklare vold at vedkommende selv aldri kan utgjøre et tilstrekkelig godt definisjonsgrunnlag. Vi må bak bortforklaringene», skriver han (Isdal 2000, s. 37).

Rettferdiggjøring av voldtekt gjennom kognitive forvrengninger, henvisning til voldtektsmyter eller andre forestillinger om kjønn har i denne sammenheng som forutsetning at rettferdiggjøringen skjer *etter* at overgrepet er begått. Som vi så i innledningen til dette underkapitlet, mener enkelte forskere (og noen av mine informanter) at holdninger eller

kognitive forvrengninger kan *føre til* eller *fasilitere* voldtekt eller andre overgrep, men som forskerne også påpeker er det gjort mest forskning på kognitive forvrengninger slik de kommer til uttrykk etter overgrepet (Ward et al. 1997). I det følgende vil jeg først og fremst diskutere terapeutenes syn på den rettferdiggjøringen som deres klienter uttrykker i etterkant av et overgrep. Det er i denne sammenheng viktig å huske på at rettferdiggjøring ikke trenger å være en bevisst foreteelse, en gjennomtenkt 'strategi' for overgriperens del. Det ligger vel nærmest i rettferdiggjøringens natur at prosessen ikke er fullt ut bevisst eller logisk, og det er ingen av terapeutene som antyder at deres klienter *bevisst* tar i bruk rettferdiggjøring som verktøy for å unndra seg ansvar for overgrepet. Det bør antakelig snarere ses på som en psykologisk prosess delvis utenfor mannens egen kontroll, i tett samspill med de sosiale normer og koder som han forholder seg til.

4.2.2.1 Bilder av rettferdiggjøring

Som vi har sett, forekommer direkte rettferdiggjøring av voldtekten med henvisning til egenskaper ved offeret ikke så ofte i terapeutenes fortellinger. Jeg har intervjuet tre terapeuter som har jobbet mest med ungdommer, og det er i deres refleksjoner at denne typen rettferdiggjøring i størst grad kommer til uttrykk. En av disse tre terapeutene forteller at hans klienter har vanskelig for å se sitt eget offer som nettopp det, et offer, og at det ofte kan være lettere å forholde seg til andre voldtekts ofre, og lettere å se uretten som ble begått mot dem enn den han selv begikk. Han forklarer at hos klientene handler det ofte om at egenskaper ved offeret brukes til å rettferdiggjøre voldtekten: «utfra hvordan de ser ut eller hva de har gjort eller hvordan de er, så er det helt okei, og om man som gutt vil ha sex så skal man få det. (...) Eller at alle jenter vil egentlig, et nei er ikke et nei, det fins jo mengder med sånne ideer og tanker om hvordan saker og ting går til. [Det er] alltid sånne forvrengninger», forklarer han. En annen av terapeutene mener at de kognitive forvrengningene som ligger i slik rettferdiggjøring forteller noe om hvordan klienten tolker virkeligheten rundt seg:

Og forestillinger, om man (...) tror at alle kvinner som har kort skjørt vil ha sex, eller om man har langt, utslått hår, så er det fordi man vil gjøre menn opphisset, vi kan ha sånne forestillinger som er kulturelt eller subkulturelt. (...) Men det er jo en slags forvanskning, jeg har ikke forstått verden, ikke sant. Jeg forstår ikke koder, eller jeg gjør min egen tolkning av kodene, og så er jeg kanskje full eller opphisset.

I tillegg kommer klientenes syn på partnerne sine i straffende partnervoldtekter, som to av terapeutene forteller om, der kan klientene fortelle om motivasjoner som handler om angrep

på hennes seksualitet, å straffe henne fordi hun har gjort noe som ikke passer med mannens forestilling om henne, og der klienter for eksempel kan uttrykke et behov for å «vise henne at jeg er mann». Det kan, men det må ikke nødvendigvis, ligge elementer av rettferdiggjøring i hvordan klientene snakker om slike voldtekter, gjennom at straffen forklares som en respons på en opplevd krenkelse, og derfor kan virke 'rettferdiggjort'. Et tredje element ved rettferdiggjøring gjennom henvisning til egenskaper ved offeret kan ligge i en av terapeutenes fortellinger om klienter som hevder å ha blitt 'forført' eller 'invitert' til å begå overgrepet: «[E]t forsøk på å omskrive situasjonen sånn at jo, det fantes en viss grad av gjensidighet her, jo, det fantes en viss grad av invitasjon her, jo, jeg gjorde noe som jeg egentlig ikke hadde tenkt jeg skulle gjøre, men som jeg på et vis ble invitert til.»

Hovedstrømmen i terapeutenes refleksjoner om klientenes rettferdiggjøring er imidlertid, heller enn direkte henvisning til egenskaper ved offeret, en rettferdiggjøring av overgrepssituasjonen gjennom å omskrive den til et frivillig seksuelt møte. En av terapeutene setter dette i sammenheng med hvilken forestilling overgriperen har om hvordan en voldtekt egentlig ser ut, hva som definerer den:

Fra begynnelsen ser de [voldtektene] sjelden som overgrep. Selv om de stort sett alle sammen kan være enige i at (...) [ofrene] ikke helt var med på det, ikke på ordentlig. (...) Ettersom bildet av hvordan en voldtekt går til, ut fra bildet i media og andre steder, skiller seg ganske mye fra hvordan virkeligheten ser ut. De har jo også det bildet av hvordan en voldtekt går til. Og så sammenligner de det med det de selv har gjort, og så ser de at det er noe helt annet, og så sier de at det kan jo ikke ha vært voldtekt.

En annen av terapeutene bekrefter at hans klienter forsøker å rettferdiggjøre overgrepene, men sjelden med henvisning til å ha 'rett til' den sexen de har tiltvunget seg eller andre former for tradisjonelle holdninger til kjønn og seksualitet. Han nyanserer: «Joda, de prøver nok å rettferdiggjøre, men det gjør de på andre måter. De gjør det nok mer på den måten at de prøver å beskrive handlingen som gjensidig og frivillig.» Denne terapeuten mener at hans klienters rettferdiggjøring handler mindre om å omskrive offeret til en som «fortjente det» og mer om å omskrive voldtekten til noe som passer bedre overens med de seksuelle idealene mennene tross alt forholder seg til – med gjensidighet og likeverd i den seksuelle relasjonen som kjerneverdier. For å kunne omskrive voldtekten eller overgrepet til frivillig sex, må den bagatelliseres til en situasjon der maktforskjellene og tvangsaspektet minimaliseres, forklarer han. Dette minner om det en av terapeutenes beskrivelse av overgrepssirkelen i første del av dette analysekapitlet – overgriperens foretrukne overgrepssituasjon er en situasjon han senere kan omskrive til noe som var frivillig og gjensidig.

I mitt materiale ser jeg to tendenser i terapeutenes fortellinger om klientenes forsøk på rettferdiggjøring av voldtekt. Den første, og kanskje minst tydelige, er tendensen til rettferdiggjøring gjennom å hen vise til egenskaper ved offeret, og kanskje særlig egenskaper ved hennes seksuelle uttrykk og/eller 'rulleblad'. Den tydeligste tendensen, som kommer til uttrykk hos de fleste av mine informanter, er tendensen til rettferdiggjøring gjennom omskriving av overgrepet til noe som var frivillig eller ønsket fra offerets side. Dersom dette funnet kan reproduseres gjennom forskning på overgriperne selv og det de forteller om sine overgrep, vil dette være svært interessant, fordi det tyder på at overgriperne på tross av handlingene de har begått forholder seg aktivt til de samme seksuelle idealene som de fleste andre i Norge. Det kan tenkes at menn som begår overgrep i Norge i mindre grad enn overgripere fra andre deler av verden rettferdiggjør sine overgrep med henvisning til tradisjonelle stereotypier og holdninger til kjønn og seksualitet, som skulle tilsi at de i mindre grad gir uttrykk for en rettighetstankegang. Dersom det er slik at overgripere i en norsk kontekst heller forsøker å omskrive overgrepene til noe som var frivillig og gjensidig, forteller dette noe vesentlig om deres seksuelle idealer. På den annen side er det heller ikke noen nyhet i voldtektsforskningen at en del overgripere rasjonaliserer sine overgrep på denne måten.

4.2.2.2 Hvorfor rettferdiggjør overgriperen?

Mine informanter har uttrykt til dels svært forskjellige meninger om et komplekst felt, der det finnes mange ulike faglige posisjoner og stadige feider mellom fagmiljøer som spenner fra sosiologi, kriminologi og rettssosiologi, via kjønnsforskning, sexologi og filosofi til sosialpsykologi, psykologi og psykiatri. Det er i grunnen ikke så mye de er helt samstemte om, bortsett fra det som følger: rettferdiggjøring og omskriving av overgrep og voldtekt handler i alle fall delvis om psykologisk selvoppholdelsesdrift. De er ikke nødvendigvis samstemte om at dette er *hele* funksjonen til rettferdiggjøringen – som nevnt antyder noen av dem at rettferdiggjøringen også kan legge til rette for å fortsette med overgrepsatferden – å begå nye overgrep som er rettferdiggjort i og med at man har omskrevet de man allerede har begått.

En av terapeutene forteller om hvordan klientene hans rasjonaliserer og rettferdiggjør overgrepene de har begått for å kunne opprettholde et akseptabelt selv bilde. Han kaller dette

en kognitiv forvrengning, og mener at årsaken til at forvrengningen blir så viktig for overgriperen er at han selv er klar over at det han har gjort er sterkt fordømt.

Jeg tror ikke det er mulig å begå seksuelle overgrepshandlinger uten at du gjør en omtolkning av handlingen og på en eller annen måte prøver å si til deg selv at ja, det er kanskje litt tvilsomt, men det er nå nesten litt akseptabelt likevel.

Han oppfatter at hans klienter har en uro i forhold til handlingene sine allerede når de starter behandlingen, og at de «egentlig» vet at det de har gjort var galt. Derfor er han ikke sikker på hvor dypt omskrivingene stikker hos klientene, han er usikker på om de egentlig tror på dem. «Men hvordan skal du leve med deg selv og klare å opprettholde et noenlunde akseptabelt selvbilde hvis du har gjort noe som er så fordømt og uakseptabelt som en voldtekt eller en annen overgrepshandling?» Det spør terapeuten seg om når vi snakker sammen. Det samme spørsmålet går igjen hos flere av informantene mine, for eksempel hos han som forteller at han lar klientene sine få utløp for sin «kvinneforakt» i begynnelsen av terapien, for som han sier: «[D]et må man nesten tillate, altså. Han må jo få synes at hun er en jævla grisehore først. Hvordan skal han ellers kunne holde ut med seg selv. Tenk deg selv å komme til psykolog, med stengt dør, og den eneste grunnen til at vi treffes er at han har begått en voldtekt.»

Noen av terapeutene går så langt som å si at omskrivingen av overgrepet er psykologisk nødvendig for å i det hele tatt kunne begå handlingen. En sier: «Det er jo nesten en forutsetning for at man skulle kunne begå en voldtekt, for å på et eller annet vis forsvare... Kunne man ikke gjøre det, hadde man latt være å voldta.» Terapeutenes refleksjoner om dette er i samsvar med psykologene Kwarnmark og Andersson (1999), som mener at seksualovergriperen antakelig ikke ville vært i stand til å begå overgrepshandlingen hvis han hadde fullt ut forstått hva den innebar for offeret (s. 50). Kwarnmark og Andersson beskriver en form for «psykologisk blindhet» hos overgriperne de har i behandling – at de oppfører seg uempatisk og ‘useende’ i møte med den andre i overgrepssituasjonen.⁴³ En av terapeutene sier: «[J]eg tror de finner forsvaret for sin egen atferd. Og jeg tror også at de blokkerer seg selv, at de ikke ser offerets perspektiv. Og da vet de ikke hva de gjør. Altså, de vet hva de gjør selv,

---

⁴³ Innenfor voldtektforskningen har empati vært et viktig tema i flere tiår. Den tidlige forskningen på menn som har begått voldtekt og empati konkluderte med at disse mennene hadde problemer med å vise empati. Senere har man nyansert dette, da man fant ut at empatimangelen hos menn som har begått voldtekt ikke er *generalisert*. Mangelen på empati er avgrenset og handler først og fremst om mannens eget offer. Overgriperen kan altså godt vise empati overfor andre mennesker, men kan ha store vansker når det kommer til sitt eget offer (Fernandez & Marshall 2003).

men de vet ikke hva slags betydning det får.»⁴⁴ En annen av terapeutene forteller om ungdommene han har jobbet med. Han antyder at ungdommene selv «stenger av» for sin egen empatiske evne:

[J]eg pleier å si at når deres egne behov går på tvers av noen andres behov, så er det som om de får skylapper på. Da kan de legge til side empatien og gjøre nesten hva som helst for å få det de vil ha. (...) Så de har en slags evne til å stenge av empatien, om man kan snakke om at det er noe de gjør bevisst eller ikke.

Empati handler for en stor del om perspektivtaking, å ta innover seg hvordan en situasjon oppleves for den andre, og det handler om å kunne overskue konsekvensene av sine egne handlinger for den andre (Ward et al. 1997). Om overgriperen er bevisst *konsekvensen* av sine handlinger for den andre er også en side av diskusjonen om rettferdiggjøring. Et annet viktig moment er fornektelsen og i hvilken grad manglende empati med sitt offer også kan være uttrykk for en uvilje mot å se seg selv som en overgriper. De fleste terapeutene jeg intervjuet uttrykte at de ikke trodde at noen egentlig *ønsket* å begå en voldtekt. Flere tror at mennene og guttene de har behandlet ville foretrukket frivillig sex hvis de hadde fått valget mellom det og voldtekten. En terapeut forteller at det vanligste han ser, er at mennene «bare» bruker akkurat så mye makt som nødvendig for å tvinge gjennom sin vilje. Som jeg kommer tilbake til er forutsetningen for slik voldsutøvelse imidlertid utestengelse av offerets perspektiv – en utestengelse som senere kan finne ny grobunn i rettferdiggjøringen, og skape en ond sirkel som kan legge til rette for nye overgrep.

For flere av informantene er det å adressere fornektelse og rettferdiggjøring en viktig del av behandlingen. En annen av terapeutene beskriver dette på en slående måte. Han kaller det «å gjøre det uvirkelige virkelig». Når voldtekt og overgrepshandlinger er sterkt fordømt, kan det å skulle forholde seg til en slik anklage være så vanskelig at fornektelsen tar over og man gjør overgrepet til noe uvirkelig, noe som ikke finnes eller noe som ikke skjedde. Jeg spør ham hvor han tror de kognitive forvrengningene kommer fra, og han svarer:

De kommer fra at man vil holde ut med seg selv og overleve. (...) [D]et kan jo være, det var hun som forførte meg, eller at man gjør om hendelsesforløpet (...). Det er jo for å gjøre virkeligheten mer utholdelig. For å holde ut med det man har gjort, så gjør man om det man har gjort.

Terapeuten forteller at for å gjøre det uvirkelige virkelig, så må man snakke om overgrepet «i klartekst», snakke om hvem som har gjort hva med hvem, selv når klientene kommer inn til behandling og forteller om et helt annet hendelsesforløp enn det offeret har fortalt om. Men,

---

⁴⁴ Et unntak fra dette oppstår dersom voldtekten er sadistisk motivert eller på andre måter primært motivert av et ønske eller en lyst til å skade. Da kan det være nærliggende å anta at overgriperen både «vet hva de gjør» og «vet hva slags betydning det får», men at denne betydningen også er motivasjonen for overgrepet.

sier han: «Da må man jo holde ut med at man er et menneske som har gjort et annet menneske noe vondt. Da er man ondskapsfull og kanskje ikke riktig klok, altså, at det er noe feil med en.» Han forteller også at overgripere kan bli suicidale når de først innser hva de har gjort. Så hardt kan erkjennelsen gå inn på dem. Rettferdiggjøringen av overgrepet kan være en form for tilsløring av en virkelighet som er uvirkelig og vanskelig å forholde seg til, fordi den er en monumental trussel mot overgriperens selvbylde.

Når overgriperen konfronteres med en mer «virkelig» og mindre forvrengt versjon av overgrepshandlingen han har begått, kan en løsning på problemet med det sviktende selvbylde være å vende oppmerksomheten mot sykdomsforklaringen. En av terapeutene forteller at klientene hans undrer seg mye over hva som var årsaken til overgrepet, og da kan sykdom være en nærliggende forklaring:

Det jeg i hvert fall kan si er at alle som begår seksuelle overgrep undrer seg over, hvorfor gjorde jeg det? Så de har et behov for å finne ut av det. Det tror jeg henger sammen med at det å ha gjort noe så uakseptabelt er vanskelig å integrere i egen selvforståelse (...) så da tenker man, det må være ett eller annet med meg som gjør at jeg har gjort dette, en eller annen sykdom eller noe sånt.

En annen av terapeutene forteller at selv om klientene hans, stort sett ungdommer, ikke er syke i noen medisinsk forstand, så synes han de er «jævlig syke i [overgreps]situasjonen», fordi han mener at de der og da mangler kognitive evner, evner til å ta offerets perspektiv på situasjonen. Samtidig forteller han om et sterkt møte med en overgriper som var innlagt på en lukket psykiatrisk avdeling:

Da sa [overgriperen], en mann på min egen alder: «Man velger faktisk ikke å bli sånn her.» Og det synes jeg er viktig. [D]et var litt sånn spooky. (...) Og det har jeg dyp respekt for. Det er jo en psykopatologi også, som blant annet omfatter at man forvrenger eller forminsker offeret, sånn at man vet hva man selv gjør, men man kjenner ikke hva slags betydning det kan få.

En tredje terapeut sier at han ikke tror det han kaller «sunne, normale mennesker, med god tilknytning» er i stand til å begå voldtekt, mens en annen forteller om sine klienter at de representerer «en normalitet sånn personlighetsmessig og når det gjelder psykisk helse». Likevel mener han at det også blir feil å si at klientene hans er friske og sunne eller har god psykisk helse – selv om de ikke nødvendigvis kan diagnostiseres eller har en psykopatologi, har de like fullt «sår og skader og belastninger» som er relevante for å forstå overgrepsatferden. «De er friske i de fleste henseender, med noen skader», som han sier.

Innenfor den feministiske voldtektsforskningen har det som nevnt vært en markert motstand mot å behandle voldtekt som et psykopatologisk problem. Diana Scully (1990) er en tydelig motstander av den psykopatologiske forklaringsmodellen, og hun setter slike forklaringer av voldtekt i sammenheng med et syn på mannlig seksualitet som aggressiv, ukontrollerbar,

grenseløs og i kontrast til den kvinnelige seksualiteten som på sin side anses å være passiv og underkastende. Slik jeg tolker Scully er et av problemene med psykopatologiske forklaringsmodeller er den implisitte eller eksplisitte ansvarsfraskrivelsen som ligger i slike modeller – at den syke voldtektsmannen ikke kan holdes til ansvar for sine handlinger. Det kan virke som om det i enkelte feministiske voldtektsforståelser også er en skepsis til å vektlegge andre typer psykologiske- eller avviksforklaringer når det gjelder overgriperperspektiver på voldtekt og seksuelle overgrep.⁴⁵ Kanskje er denne skepsisen også forbundet med at man er engstelig for at et slikt fokus skal gi økt legitimitet til bagatellisering og rettferdiggjøring av voldtekt, og i siste instans determinisme eller ansvarsfraskrivelse. Dersom det er slik, kan det være nødvendig med en tredje vei mellom psykopatologiseringens essensialisering og de feministiske posisjonene som ikke aksepterer at individuell psykologi og/eller psykopatologi kan være en viktig del av forståelsen. Slik jeg oppfatter mine informanter representerer flere av dem en slik tredje vei, i likhet med A. Nicholas Groth når han hevder at majoriteten av overgriperne han har hatt i behandling verken er «gale» i noen tradisjonell forstand eller sunne og friske menn (1979, s. 6).

Det som synes klart i terapeutenes fortellinger om sine klienters rettferdiggjøring av overgrepet, er at en sentral del av bakgrunnen for rettferdiggjøring, i sine ulike former, er et psykologisk behov for å opprettholde et akseptabelt selvbilde. Det gjør antakelig terapeutens jobb svært utfordrende, dersom han ser på det som en av sine oppgaver å stille spørsmålsteget ved og utfordre rettferdiggjøringen, omskrivingen og bagatelliseringen av overgrepene.

Knut Hermstad, tidligere fengselsprest, spesialist i klinisk sexologi og med lang erfaring i å behandle overgripere – har en gang uttalt⁴⁶ at det paradoksale med behandling av menn som har begått seksuelle overgrep er at den bryter med det som vanligvis er utgangspunktet for enhver terapeutisk relasjon – at pasienten skal få det bedre gjennom terapien. Hermstad sier at man slett ikke har noen garanti for at menn som har begått seksuelle overgrep får det bedre av å gjennomgå terapi, fordi terapien i mange tilfeller vil medføre at pasienten må se i øynene at han har begått en handling som har påført et annet menneske traumer og skader. Når benektelsen og bagatelliseringen blir borte, kommer smerten over den skade man har påført

---

⁴⁵ Se f. eks. Jarl & Stolt (2010) for en diskusjon om dette.

⁴⁶ Uttalelsen falt på et seminar om unge som begår seksuelle overgrep, avholdt i oktober 2010 på Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS).

andre. Dette er etter mitt syn et viktig perspektiv å ha med seg i møte med voldtektsovergriperes rettferdiggjøring av handlingene de har begått. Uten et slikt perspektiv kan rettferdigjøringen kanskje for lett bli fortolket som bevisst ansvarsunndragelse, og rettferdigjøringens psykologiske funksjon forsvinner ut av syne.

I terapeutenes fortellinger om klientenes rettferdiggjøring fant jeg to hovedtendenser; å rettferdiggjøre voldtekten med henvisning til egenskaper ved offeret og å rettferdiggjøre voldtekten ved å omskrive den til en frivillig handling. Begge former for rettferdiggjøring kan leses som uttrykk for et maktforhold der overgriperen selv ikke problematiserer sitt eget maktmisbruk, men tvert imot forsøker å tilsløre det. Rettferdiggjøring av voldtekt kan sees som en språklig handling, og derfor både produsert og produsent av makt. I et forsøk på å omskrive en voldtekt eller et overgrep til et frivillig seksuelt møte ligger et potensial for definisjonsmakt. I dagens juridiske hverdag gjør muligheten for DNA-bevis det vanskeligere å benekte seksuell kontakt i møte med en voldtektsanklage, og grensene mellom voldtekt og 'gråsoner' er usikre og gjenstand for debatt. Da blir gjerne en nærliggende strategi for en voldtektsanklaget mann å hevde at det seksuelle overgrepet slett ikke var et overgrep, men et frivillig seksuelt møte (Bitsch & Kruse 2012). Flere av terapeutene jeg intervjuet snakker om sine klienters syn på hva som *er* og *ikke er* en voldtekt, og forteller at klientene ofte har vanskelig for å jamføre sine egne handlinger med voldtektsbegrepet, slik de ser det uttrykt for eksempel i mediernes dekning av voldtektssaker. Når overgriperen ikke ser det han gjorde som en voldtekt, ser han heller ikke seg selv som den mektige part i en dominansrelasjon. Gjennom bagatellisering og rettferdiggjøring av voldtekten ved å omskrive den til en frivillig seksuell handling, responderer han på anklagen med å legge avstand mellom sin egen handling og det han mener er en «ordentlig» voldtekt. Ved å adressere rettferdigjøringen og bagatelliseringen utfordrer imidlertid terapeutene det naturaliserte maktforholdet som ligger i omskriving av overgrep til en handling som er preget av frivillighet eller noe offeret selv hadde lagt opp til.

4.2.3 Kognitive forvrengninger og nøytraliseringsteknikker

Som det ble påpekt i innledningen til dette underkapitlet, kan Sykes og Matzas teori om nøytraliseringsteknikker (1957, også beskrevet i Skjørten 1994) sees som en sosiologisk eller kriminologisk parallell til den psykologiske forskningen om kognitive forvrengninger. I

artikkelen *Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency* kritiserer Sykes og Matza avviksteorier som forutsetter at kriminelle opererer etter helt egne, 'kriminelle' verdi- og moralsystemer, og derfor ikke forholder seg til normene og verdiene i det samfunnet de lever i. Forskerne posisjonerer seg i opposisjon til teorier som forutsetter at avvikende handlinger begås innenfor ditto avvikende subkulturer, der handlingen anses å være 'rett' eller 'akseptert' innenfor den umiddelbare sosiale ramme som avvikerer forholder seg til (Cohen 1955, i Sykes og Matza 1957). Da skulle man ifølge Sykes og Matza i tilfelle forvente svært liten grad av skyldfølelse eller skam hos den som begår den uønskede handlingen, hvis han uansett oppfatter den som akseptabel. Dette stemmer imidlertid sjelden overens med virkeligheten, mener de: «[T]here is a good deal of evidence suggesting that many delinquents *do* experience a sense of guilt or shame, and its outward expression is not to be dismissed as a purely manipulative gesture to appease those in authority» (s. 665).

Som Skjørten (1994) skriver; «allmenne oppfatninger om rett og galt, det gode og det onde, finnes også blant de som foretar avvikende handlinger» (s. 152). Parallellen til mine informanter er tydelig – svært få, kanskje ingen, av deres klienter mener at voldtekt prinsipielt sett er en handling som fullt ut lar seg forsvare med henvisning til normer og verdier som mennene forholder seg til. De forholder seg tvert imot mer eller mindre aktivt til likestillingsidealer og idealer om gjensidige, seksuelle relasjoner. Men dersom avvikende handlinger er i strid med verdisynet til den som begår dem – hvorfor begås handlingene likevel? Sykes og Matza mener at handlingene rettfærdiggjøres av den som begår dem, og at denne rettfærdiggjøringen er det som gjør at handlingene kan omformuleres til noe som er sosialt akseptabelt. Rettfærdiggjøringen skjer gjennom fem identifiserte nøytraliserings teknikker. Skjørten (1994) oppsummerer disse teknikkene slik:

1. Benektelse av ansvarlighet: Den avvikende handlingen blir forklart ut fra omstendigheter man ikke har kontroll over.
2. Benektelse av at det har skjedd noen skade: Dette kan enten henseile på at man mener man har rett til å begå handlinger som tilsynelatende ikke eller i liten grad påfører skade, eller at man på en eller annen måte unngår å se skadene av handlingen.
3. Benektelse av at offeret har krav på rettsbeskyttelse: Man kan for eksempel anse offeret selv som laverestående eller umoralsk, vedkommende får som fortjent, eller fortolke handlingen som rettfærdig gjengjeldelse.
4. Fordømmelse av de som fordømmer: Stilt overfor primær- eller sekundærkontrollører, kan man avvæpne deres angrep på ens handlinger ved å påstå at kontrollørene heller ikke er skyldfrie. De har ingen rett til å dømme.

5. Påstanden om lojalitet overfor gruppen: Dersom det oppstår konflikt mellom samfunnets normer og primærgruppens krav, vil primærgruppen bli satt høyest ut fra en moralsk vurdering av hvilke lojalitetsbånd som betyr mest. (s. 152)

I mitt materiale er det først og fremst de tre første nøytraliserings-teknikkene som kommer til syne. Benektelse av ansvarlighet kommer til uttrykk der informantenes klienter viser til at «det svartnet for dem» eller at de ble lurt inn i situasjonen og «gjorde noe de ikke hadde tenkt til å gjøre». Benektelse av at det har skjedd noen skade er kanskje den tydeligste formen for nøytraliserings-teknikker som informantene mine forteller om – når deres klienter omformulerer en voldtekt eller en overgrepssituasjon til noe som var frivillig, gjensidig og ikke preget av maktmisbruk, skjer en simultan opphevelse av voldtektsrealiteten og av overgriperens eget ansvar; for hvis det ikke var noen voldtekt, har ingen skade skjedd, og hvis det ikke var noen voldtekt, er overgriperen ikke lenger noen overgriper. Benektelse av at offeret har krav på rettsbeskyttelse kommer til uttrykk der informantenes klienter ‘prater ned’ offeret, gjør henne til en «umoralsk» jente eller kvinne, fokuserer på sider ved hennes seksualitet og seksuelle uttrykk som gjør henne til en mindreverdige ‘hore’ og derfor også mindre av et offer.

Sykes og Matzas teori om de fem nøytraliserings-teknikkene står i motstrid til den delen av feministisk voldtektsforskning hvis underliggende premisser er at menn voldtar fordi det på ett eller annet vis er i tråd med deres norm- og verdisyn.⁴⁷ I sin doktoravhandling om menn som begår vold mot partnerne sine påpeker Skjørten (1994) at deler av den feministisk orienterte voldsforskningen også ser ut til å forutsette at en del av menns vold mot nærstående kvinner kan forklares med henvisning til at voldshandlingene får kulturell støtte, at volden de utøver er sosialt akseptert. Skjørten er kritisk til et slikt standpunkt, og poengterer at bare det faktum at nøytraliserings-teknikker tas i bruk av menn som begår denne typen vold forteller oss at volden oppfattes som i alle fall delvis uakseptabel. Hun påpeker også at nøytraliserings-teknikkene, som aktiveres i møte med den offentlige fordømmelsen av menns vold mot kvinner, paradoksalt nok kan bidra til at volden fortsetter og gjentas over tid – så lenge nøytraliseringen fungerer etter hensikten og mannen «tror på dem» selv. Skjørten (1994) refererer til Margareta Hydéns doktoravhandling om menn som begår partnervold (1994). Hydén fant at den faktoren som betydde mest for om mannen sluttet å bruke vold eller ei, var om han var villig til å påta seg ansvaret for volden, eller om han fortsatte med

---

⁴⁷ Jeg mener at dette underliggende premisset kommer til uttrykk for eksempel hos Scully (1990), som legger stor vekt på voldtekt som bevisst og nærmest ideologisk patriarkalsk kvinneundertrykking.

ansvarsfraskrivelsen. Dersom nøytraliseringsteknikkene utfordres og slutter å være virksomme, kan det se ut til at sjansen øker for at volden opphører. Dette kan sees som en parallell til det sterke fokuset på å adressere kognitive forvrengninger i behandling av seksuelle overgrepere. Tanken er at dersom de kognitive forvrengningene om overgrepet brytes ned, øker mulighetene for erkjennelse, og dermed også mulighetene for å forebygge nye overgrep.

Både Skjørten (1994) og Ugelvik (2012) påpeker at Sykes og Matzas avviksteori forutsetter at nøytraliseringen foregår *før* handlingen begås. Ugelvik setter nøytraliseringsteorien i sammenheng med både forskning på kognitive forvrengninger og rehabiliteringsideologien slik den kommer til uttrykk i den norske kriminalomsorgen. Han skriver:

These distortions are viewed as prime targets for correctional interventions as part of the widespread current trend of rehabilitation oriented evidence-based criminal justice. This research tradition would rephrase neutralization accounts in the language of the psychology of criminal conduct (e.g. Andrews and Bonta, 1998), and claim that what is happening is that the clearly culpable is made acceptable through cognitive reconstruction. (2012, s. 260)

Videre forklarer Ugelvik at rehabiliteringsideologien og Sykes og Matzas nøytraliseringsteori har til felles at de kognitive forvrengningene anses å være *forløper* for de avvikende handlingene, og at det å gi opp forsøket på nøytralisering eller forvrengning sees som en sentral forutsetning for å forebygge nye uønskede handlinger. «The un-neutralized, undistorted truth is potentially transformative if you can only bring yourself (or be brought) to accept it», skriver han (2012, s. 261). Men denne delen av nøytraliseringsteorien har blitt kraftig kritisert, ifølge Ugelvik. Det er ikke konsensus om at nøytraliseringen skjer forut for handlingen, og flere har stilt spørsmålsteget ved denne *kausale* sammenhengen i nøytraliseringsteorien. Snarere kan det se ut til at nøytralisering kan være uttrykk for rasjonalisering og rettferdiggjøring *etter* at handlingen er begått. Også hos mine informanter er det delte meninger om dette – noen av terapeutene mener å se at klientenes handlinger kan premediteres av kognitive forvrengninger eller forestillinger om kjønn, mens andre stiller seg tvilende til dette og kjenner det i mindre grad igjen.

Ugelvik siterer Maruna og Copes (2005), som hevder at fortellinger om nøytralisering heller enn å sees som «criminogenic narratives to be removed from the cognitive repertoire of offenders» (2012, s. 261), bør sees som lovbrüterens forsøk på å forstå og håndtere handlingene sine og konstruksjon av sin egen identitet i relasjon til disse. Ugelviks posisjon står i sammenheng med Ward et al. (1997), sitert i innledningen til dette underkapitlet, som på sin side påpeker at den kognitive rettferdiggjøringsprosessen er normal og ikke patologisk –

det er kognisjonenes *innhold* som er problematisk, og ikke den kognitive prosessen i seg selv. Ugelvik tar ikke stilling til de nøytraliserende kognisjonenes innhold i sin artikkel, men slår fast at nøytraliseringsprosessen er resultat av et menneskelig behov for å bli forstått og anerkjent heller enn misforstått og underkjent. «[M]orality is a question of context on different levels», skriver han (s. 273). Omskrivninger av overgrep hos mine informanternes klienter kan også sees i et slikt lys – som tilpasning av fortellinger om hendelsesforløp til den moralske konteksten som terapirommet konstituerer.

4.4 Er voldtekt et (bevisst) valg? Voldtekt som «vold med retning»

Hvis [Anders Behring] Breivik er noe annet enn oss, det vil si, den onde andre, har han handlet i pakt med noe i sin egen natur. Da er vi inne i patologiens og det determinertes natt, og der finnes ikke den frie vilje, og uten fri vilje, ingen skyld. Uansett hvor ødelagt et menneske er, uansett hvor skakkjørt dets sjel har blitt, er det også alltid et menneske, som kan velge. Det er valget som gjør oss til mennesker. Bare det gir begrepet skyld mening (Knausgård 2012, s. 52).

Forfatter Karl Ove Knausgård setter i dette essayet fra tidsskriftet *Samtiden* ord på noen vanskelige spørsmål om handlinger og valg. For hva er egentlig fri vilje? Kan et menneske alltid velge? Hvordan formes valget – av egenskaper inne i individet, i hans 'natur', eller av de historiske, sosiale krefter som former ham? Eller finnes svaret et sted midt i mellom? Rettens syn på dette spørsmålet ble et sentralt omdreiningspunkt i 22. juli-rettssaken, etter at de to motstridende sakkyndigrapportene sådde betydelig tvil om Breiviks tilregnelighet da han begikk sine grusomme terrorhandlinger. Slik sett har *handlingsvalget* vært, og vil antakelig forbli, et av de viktigste spørsmålene vi som samfunn må besvare når vi nå og i fremtiden skal forsøke å forstå det som skjedde den julidagen i 2011. Handlingsvalget har også vært en sentralt spørsmål for meg når jeg, gjennom intervjuer med terapeuter som har lang erfaring med å jobbe med menn som har begått voldtekt, har forsøkt å forstå voldtektshandlingen som både en sosialt og en psykologisk betinget handling.

Er voldtekt en handling man velger å begå? Er det en bevisst handling? En rasjonell handling? Er den gjennomtenkt og planlagt, eller impulsdrevet og spontan? Det finnes utallige variasjoner i svarene på disse spørsmålene. I denne delen vil jeg først gi en kort redegjørelse for hva som er bakgrunnen for at jeg har valgt å belyse nettopp spørsmålet om voldtekt er et valg. Så vil jeg presentere mine informanternes syn på spørsmålet, relatert til temaer som

seksuell berettigelse⁴⁸ og meningen med voldtekt. Til slutt vil jeg drøfte informantenes refleksjoner i forhold til nyere kriminologisk teori om det handlende subjekt og relativ handlingsfrihet.

4.4.1 Voldtekt: bevisst, kalkulert, planlagt, rasjonelt – eller ingen av delene?

Ja, jeg skulle nok si at [voldtekt] stort sett alltid er [en] bevisst [handling], blant dem jeg har truffet. Det har veldig sjelden bare dukket opp som et innfall når de var ute og gikk, ofte har det foregått en eller annen form for planlegging. Man har sett seg ut et offer, man leter etter en viss type person som man kan utsette. For det er jo oftest sånn at det ikke er hvem som helst som blir offer. De som utsetter velger jo en person som de føler at de har en eller annen form for overtak over. (...) På ett vis er det et valg. Jeg tror nok ikke så mange av dem sitter hjemme og tenker «Nå skal jeg gå ut og voldta». Snarere tenker de «Nå skal jeg se til å få litt sex. Jeg har det så dårlig, noe har skjedd, angsten stiger og jeg kjenner at nå må jeg gjøre noe med dette her.» Og ut fra det så har man en form for plan.

[J]a, jeg mener at det er et valg. Men jeg mener ikke nødvendigvis at alle jeg møter opplever det sånn eller klarer å se det på den måten. Og det er også noe med at raseri på mange måter er blindende. (...) Men den terapeutiske retningen er veldig tydelig. Og når du er i stand til å si at jeg ville straffe henne, det er virkelig den konkrete demonstrasjonen av at det er et valg, når du faktisk har en hensikt og når en del av deg faktisk har skjønt at seksualiteten er det mest krenkende området.

Utgangspunktet for denne siste delen av mitt analysekapittel er spørsmålet: Er voldtekt et bevisst valg?⁴⁹ Som det viser seg i sitatene over, hentet fra to ulike intervjuer, er dette et komplekst spørsmål som antakelig ikke i tilstrekkelig grad lar seg besvare med mindre det omformuleres. Jeg kommer tilbake til dette om litt. Terapeutene som er sitert over er tydelige på at det er mange dimensjoner man må ta hensyn til i diskusjonen av spørsmålet om voldtekt som valg: er handlingen kalkulert og planlagt, er den bevisst, er den rasjonelt motivert eller motivert av følelser, hvilke funksjoner og meninger har en voldtekt for den som begår den? En viktig motivasjon for meg til å diskutere dette spørsmålet er at deler av feministisk volds- og voldtektsteori har en tendens til å forutsette en rasjonell, bevisst og målrettet gjerningsmann. Som vi skal se mener terapeutene i varierende grad at voldtekt er et bevisst valg.

---

⁴⁸ Eng.: *sense of entitlement*.

⁴⁹ Spørsmålet «Er voldtekt et valg?» formulerte jeg *etter* det første av totalt åtte intervjuer jeg hadde med terapeutene. På slutten av dette første intervjuet slo det meg at spørsmålet er sentralt for forståelsen av voldtekt, fordi det forteller noe om graden av bevissthet om handlingen. Mange menn som er dømt for å ha begått seksuelle overgrep fornekter i varierende grad overgrepet (Kwarnmark & Andersson 1999). Jeg visste fra før at fornektelse, rasjonalisering og ansvarsfraskrivelse er et spesielt viktig tema i flere typer behandling av seksualovergrepere, og at mange terapeuter legger stor vekt på dette i terapien.

Et blikk på den tidlige feministiske voldtekstlitteraturen viser at den intensjonelle voldtekten var et sentralt underliggende premiss for feministers og kjønnsforskeres voldtektsforståelse på 1970-tallet. Journalisten og skribenten Susan Brownmiller har skrevet en av voldtekstlitteraturens store klassikere, *Against Our Will. Men, Women and Rape* (1975, norsk oversettelse: 1977).⁵⁰ I boken skriver Brownmiller:

Mannens oppdagelse av at han kunne bruke sitt kjønnsorgan som et fryktinngydende våpen, må ha vært en av de viktigste oppdagelser i førhistorisk tid, på lik linje med oppdagelsen av ilden og den første primitive steinøksten. Jeg er overbevist om at voldtekt har spilt en viktig rolle i førhistorisk tid og fram til i dag. Voldtekt er en bevisst avskrekkingsprosess, verken mer eller mindre, og ved hjelp av denne trussel holder *samtlig*e menn *samtlig*e kvinner i en tilstand av frykt (1977, s. 14-15, original utheving).

Noen av de tidlige feministiske teoriene om voldtekt forutsatte at voldtekt var et ledd i menns kollektive undertrykking av kvinner, muliggjort av patriarkatet, og at flere av dem gikk langt i å antyde at selve voldtekthandlingen i seg selv også var en villet handling; bevisst, planlagt og/eller intensjonell. Volden ble i dette paradigmet en strategi for å opprettholde menns undertrykkelse av kvinner, og gjennom det opprettholde sin overlegne sosiale posisjon.

Feministene og de feministiske voldsforskerne forsøkte på 1970-tallet og i tiden som fulgte å synliggjøre vold mot kvinner og snu fokuset fra slik vold som en uheldig, men privat affære til å vise konsekvensene av volden og plassere ansvaret hos den som begår den. Jeg mener at det var sentralt for denne snuoperasjonen å i større grad enn tidligere betone den enkelte manns ansvar for sine egne handlinger – å få en slutt på det de mente var ‘bortforklaringer’. Diana Scully (1990) påpeker at menns seksuelle vold mot kvinner gjennomgående har blitt forklart, og i mange tilfeller unnskyldt, med henvisning til psykopatologi og menns ‘naturlige’ sterke og utøylelige seksualdrift. Dermed har man også unnlatt å plassere ansvaret for konsekvensene den seksuelle volden fikk, på skuldrene til overgriperen. Og sentralt i ansvarsdiskusjonen står også ideen om volden som en bevisst og rasjonell handling. Fordømmelsen fra resten av samfunnet er mer øyeblikkelig og ugjendrivelig dersom handlingen fortolkes som et bevisst valg. Da er det også vanskeligere å unndra seg ansvaret.⁵¹

---

⁵⁰ Dette verket ble toneangivende for flere av Brownmillers samtidige, blant feministiske aktivister så vel som feministisk orienterte forskere. Det er muligens et av de mest siterte verkene i den engelskspråklige delen av voldtekstlitteratur, og det er vanskelig å underspille den betydningen boken hadde i sin tid.

⁵¹ Den kriminelle handling forstått som individets valg står også sentralt innenfor strafferetten. Her fortolkes den skyldiges handlinger enten som forsettlige eller uaktsomme – i begge tilfeller ser strafferetten den skyldige som en person som kunne eller burde handlet og valgt annerledes. Derfor kan han også bebreides for sin handlemåte (Hauge 2001, s. 130). Men forsettlige voldtekter straffes og skal straffes hardere enn grovt uaktsomme voldtekter. I strafferetten er det et viktig prinsipp at den bevisst valgte, forsettlige handling skal slås hardere ned på enn den som kom til ved grov uaktsomhet.

For en del feministiske voldtektsteoretikere har tesen om voldtekt som et bevisst, rasjonelt og iblant nærmest strategisk valg vært sentral. Scully (1990) skriver:

... for many sexually violent men the motivations to rape are not irrational, subconscious, and uncontrollable but, rather, overt and deliberate. (...) Indeed, what these men tell us is that from their perspective, rape is a low-risk, high-reward act (s. 137).

Men spørsmålet i forlengelsen av dette blir: Hva går den tradisjonelle, feministiske forståelsen av voldtekt som bevisst valg glipp av? Hvilke andre sider av fenomenet kommer i bakgrunnen når det bevisste aspektet fremheves?

I samtalene med terapeutene forsøkte jeg å få tak på deres refleksjoner om hvordan klientene deres snakker om voldtekten som valg, og i hvilken grad terapeutene selv så klientenes handlinger som resultat av valg eller en form for bevissthet. I min analyse i dette kapitlet forsøker jeg også å sette ord på hva som kan forme et valg, hvordan valget som foretas ikke oppstår i et sosialt vakuum. Altså ser jeg valget om å voldta som en del av en sosial kontekst, der jeg vil drøfte hvordan valget eller det bevisste i voldtekten kan sees som en forlengelse av overgripernes livs- og handlingsbetingelser. Det er viktig å understreke at jeg ikke har som intensjon å drøfte *valget* forstått snevert, som nærvær eller fravær av alternative handlemåter enn voldtekten. Med en slik definisjon av valg er det min oppfatning at de aller fleste av, kanskje alle, terapeutenes klienter helt klart kunne valgt å ikke begå voldtekt. Jeg er heller ute etter å drøfte terapeutenes syn på klientenes bevissthet om sine handlinger, handlingenes funksjon eller mening, og konsekvensene av dem.

Så – hva legger jeg i ideen om voldtekt som bevisst valg? For å belyse dette spørsmålet har jeg gått til Skjørtens diskusjon av Webers handlingsteori (Skjørtten 1994, s. 193). Weber skisserer fire idealtyper av sosiale handlinger. Ofte kan man i virkeligheten ikke gjenfinne rendyrkede versjoner av idealtyper, de er ment som sammenfatninger av en eller flere vesentlige sider ved et fenomen, men er abstraksjoner og ikke virkelighetsbeskrivelser. Webers fire idealtyper av sosial handling oppsummeres på denne måten (ibid):

- 1) Den målrasjonelle handlingen kjennetegnes ved at man velger rasjonelt mellom ulike midler og vurderer hvilke av disse midlene som er mest hensiktsmessige for å nå et bestemt mål.
- 2) Den verdirasjonelle handlingen kjennetegnes ved at man handler i overensstemmelse med moralske, politiske eller religiøse overbevisninger, uten å ta spesielt hensyn til følgene av handlingene.
- 3) Den følelsesmessige handlingen kjennetegnes ved å være en til dels ukontrollert reaksjon på en uvanlig stimulus.
- 4) Den tradisjonelle handlingen kjennetegnes ved at man handler ut fra vane.

Det to første handlingstypene betegner rasjonelle handlinger, påpeker Skjørten. Ifølge Engelstad (1999) er «meningsfull sosial handling» kjernen i Webers sosiologi. Det betyr at aktøren, den som handler, inngår i relasjoner med andre aktører og med normer, verdier og regler for handling og samhandling, som påvirker handlingsvalget. Handlinger er ikke isolerte fenomener. Handlinger blir i dette perspektivet meningsbærende og kommunikative, og Engelstad skriver: «Webers grunnleggende krav er at vi må *forstå* hvorfor aktørene handler som de gjør» (s. 13). Forståelsen av handlingen er ikke av psykologisk art, den legger heller vekt på hva som er aktørens subjektive grunner til å handle som han gjør. Grunnene «finner vi i de oppfatninger aktøren har om verden og om sin egen situasjon, samt i de verdier og målsettinger som handlingen skal virkeliggjøre», skriver Engelstad (ibid). Også situasjonen og betingelsene handlingen utføres under er viktige for den weberianske handlingsforståelsen. Ifølge Engelstad avviste Weber at statistiske sammenhenger er gode nok samfunnsvitenskapelige forklaringer: «En forklaring forutsetter forståelse av aktørens meningssammenheng», skriver han (s. 14). For at man skal kunne ha en tilfredsstillende forklaring av en handling, må motivet sees i sammenheng med situasjonen handlingen utføres i. Forklaringen må også ta hensyn til de årsakssammenhenger handlingen er del av. Den weberianske handlingsforståelse overskrider slik skillet mellom individorienterte og samfunnsmessige forklaringer på sosiale fenomener.

Når jeg i dette underkapitlet diskuterer voldtekt som valg, undersøker jeg hvordan terapeutene tematiserer det bevisste aspektet i voldtekten, i betydningen hvordan de oppfatter sine klienters overgrep som resultat av rasjonelle overveielser eller planlegging. Jeg undersøker også i hvilken grad terapeutene mener at klientene er bevisste på, klar over, at deres handlinger er voldtekt eller seksuell vold. Det er sjelden i terapeutenes fortellinger om sine klienter at voldtekten fremstår som rendyrkede versjoner av den første eller den andre idealtypen av sosial handling.⁵² Likevel tematiserer alle terapeutene på den ene eller andre måten bevisste, kalkulerte, planlagte eller målrettede sider ved den seksuelle volden som klientene deres utøver. Som vi skal se, finnes det ikke et enkelt svar på om terapeutene mener at sine klienters voldtekter er et valg. For eksempel tematiserer flere av dem hvordan voldtekt kan være planlagt, men med et seksuelt møte for øye, og ikke med voldtektshandlingen per se som formål. Andre fortolker enkelte av sine klienters voldtektshandlinger som verdirasjonelle,

---

⁵² Som Skjørten (1994) også påpeker, vil sosiale handlinger i virkeligheten ofte bære preg av forskjellige sider ved handlingsformene.

i betydningen at de er i overensstemmelse med et moralsk verdisystem som gir (visse typer) kvinner liten seksuell medbestemmelse, og gir menn seksuelle rettigheter i kraft av å være menn – men dette er terapeutens fortolkning av voldtekten, og ikke nødvendigvis klientens egen.

I Kristin Skjørten's doktorgradsarbeid om menn som begår vold mot sine kvinnelige partnere (1994) diskuteres spørsmålet om det rasjonelle og intensjonaliteten i volden grundig. Skjørten kommer fram til at mennenes voldshandlinger ikke kan forklares som rene målrasjonelle prosjekter. Hun påpeker at selv om volden kan fremstå som rasjonell og målrettet i øyeblikket, og selv om volden fører til noen ønskede og forutsette konsekvenser for utøveren, medfører voldsbruken også andre, uforutsette og uønskede konsekvenser – for eksempel partnerens frykt for mannen eller samlivsbrudd. Dette er altså ikke hva mannen ønsket å oppnå med å begå vold, ofte er det det motsatte av mannens ønsker i et langsiktig perspektiv. Samtidig kan de rasjonelle sidene ved voldsbruken ikke utelukkes fra diskusjonen, mener Skjørten, for mennenes voldshandlinger har også potensiale til å frembringe ønskede resultater i de konkrete konfliktsituasjonene – for eksempel at mannen vinner en diskusjon eller får tvunget viljen sin igjennom. Som vi har sett betoner flere av terapeutene jeg har snakket med at mange av deres klienter egentlig ønsker seg frivillig og gjensidig seksuell kontakt, men at ulike former for ufrivillig sex (f. eks. 'forsoningsvoldtekt') blir resultatet av mannens handlinger. Vi har også sett at flesteparten av terapeutene mener at ingen eller veldig få av klientene deres *ønsker* å begå voldtekt. Dermed kan vi ikke gå ut fra at voldtektene mine informanternes klienter har begått er rene målrasjonelle prosjekter – men vi kan samtidig ikke utelukke perspektiver som handler om makt, kontroll og identitetsskaping.

Skjørten (2004) skriver at kjønnsmaktperspektiver på kvinnemishandling ofte antar ett av to ulike utgangspunkt. I det første anses volden først og fremst å være resultat av strukturelle føringer; av «strukturelle trekk ved vårt samfunn som produserer ulike handlingsbetingelser og handlingsmønstre for kvinner og for menn» (s. 69). I det andre vektlegges i større grad vold som resultat av menns bevisste handlingsvalg, og dette er mer i tråd med Webers maktforståelse. «Intensjon og rasjonalitet er her vesentlige dimensjoner for å forstå kjønnsmakten», skriver Skjørten (s. 69). Carmody (2003) påpeker på sin side at hovedfokuset for både radikal og liberal feminisme historisk har vært *kvinnen*; «whose dignity and worth have had to be rescued from the centuries of misogynist and patriarchal descriptions» (s. 206). Når kvinnen står i sentrum for analyse av seksuell (og annen) vold, mener Carmody at det lett

fører til essensialisering av både 'femininitet' og 'maskulinitet'. Menns antatt 'iboende' potensiale for seksuell og annen vold fører til at mannlig seksualitet blir monolittisk og totaliserende, mens kvinners offerstatus, passivitet og maktesløshet universaliseres på den andre siden. Disse forenklete bildene av virkeligheten kan være kraftfulle analytiske redskaper, men de skygger samtidig for mangfoldet i kjønnsrepresentasjoner og -posisjoner, og gjør arbeid med endring svært vanskelig å overskue. Carmody (2003) kritiserer derfor radikalfeministiske voldsforståelser for determinisme, og for villedende å framstille menn og maskulinitet som voldelige/kriminelle eller potensielt voldelige/kriminelle. Som Skjørten (2004) påpeker, kan en tredje vei mellom 'over-strukturelle' og 'over-intensjonelle' aktørperspektiver være en form for mykdeterminisme. I et mykdeterministisk perspektiv fanges både strukturelle føringer som kan bidra til menns vold og menns motiver for vold. Det rent strukturelle perspektivet medfører ofte en form for kulturell determinisme, som kan stå i fare for å essensialisere menns vold, mens en analyse sentrert rundt menns motiver for å utøve vold kan føre til et overdrevent blikk for det intensjonelle, og dermed miste kulturelle føringer av syne. Et motivperspektiv kan medføre at det aktive handlingsvalget i volden betones i for stor grad, på bekostning av å analysere bakenforliggende strukturelle dimensjoner som bidrar til å forme handlingsvalget. Mykdeterminisme kan forene disse to posisjonene og slik unngå begges fallgruver.

En viktig forutsetning for vellykket overgrepsspesifikk terapi er at klienten er villig til å diskutere overgrepet han har begått – og det blir jo vanskelig dersom man over tid ikke er villig til å vurdere om det faktisk var et overgrep, det man gjorde. Derfor var jeg interessert i å finne ut om mennene som terapeutene behandlet var bevisste på at det var voldtekter de hadde begått, eller om de var mer eller mindre fornektende. Det viste seg, ikke overraskende, at det var mer komplisert enn som så. Ut fra terapeutenes erfaringer med dette spørsmålet er det ikke mulig å stille opp en enkel motsetning mellom på den ene siden bevisste, rasjonelle aktører, som *velger* å begå en voldtekt, og menn som hevder at det «bare skjedde» eller helt fornektekter voldtekten på den andre siden.

4.4.2 De vet det var galt – men det var ikke voldtekt

Ingen av terapeutene svarer entydig *nei* eller *ja* på spørsmålet om voldtekt er et valg. De fleste av dem er tydelige på at klientene deres på ett eller annet plan er klar over at det de gjør er

galt. Samtidig er det min oppfatning at ingen av terapeutene som uten forbehold vil svare at voldtekten alltid *oppleves* som et valg av den som begår den. Om mitt spørsmål hadde vært verken «Er voldtekt et valg?», «Er voldtekt en rasjonell handling?» eller «Er voldtekt en bevisst handling?», men heller: «Vet de at det er galt, det de gjør?», så er min fortolkning at de fleste, kanskje alle, terapeutene ville svart ja på det spørsmålet. Ifølge terapeutene er mennene som voldtar klar over at det er galt å tvinge seg til sex. Men de er ikke nødvendigvis klar over, eller vil ikke være klar over, at det er en voldtekt de selv har begått. Flere terapeuter poengterer at mange av mennene forbinder begrepet voldtekt relativt eksklusivt med overfallsvoldtekten, og dermed faller deres egne handlinger utenfor den kategorien og «er» derfor heller ikke noen voldtekt.

Noen av mine informanter har hovedsakelig fordypet seg i overfallsvoldtektsproblematikk mens andre først og fremst jobber med voldtekter i ulike typer nære relasjoner. Overfallsvoldtekt blir i mitt materiale i større grad enn andre voldtekter (og for så vidt også andre seksuelle overgrep) tematisert som ukontrollerbare og lite viljestyrte, «et maskineri som har starta opp», som en av terapeutene formulerer det. Denne terapeuten har også jobbet med å behandle menn som har begått seksuelle overgrep mot barn. Hans erfaring er at disse mennene oftere enn overfallsvoldtektsmennene kan vurdere handlingene sine i ettertid, de har:

...mer en opplevelse av prosessen, hvor det går hen. Og om de ikke har noen klar opplevelse av at de har et valg, så kan de i ettertid se at der kunne jeg gjort ting annerledes. Og det synes jeg er vanskeligere å se med de som begår overfallsvoldtekter. [Overfallsvoldtekten] går mer av seg selv, altså.

En annen terapeut tror at mennene han har hatt i behandling vet hva de gjør, når de begår voldtekten. Han tror også noen vet hva de gjør før de gjør det. Men han mener ikke at det nødvendigvis betyr at voldtekten er et bevisst eller rasjonelt valg av den grunn:

Det er jo ikke rasjonalitet. Det er bare å følge ett eller annet som dukker opp. Når du kjenner at du blir bare så sint på kjæresten din, og så gjør hun noen små ting ekstra, og så kjenner du bare den avmakten, at faen, hun gjør jo aldri det som jeg egentlig ønsker, se her, nå tar hun et skritt til, og nå skal hun faen røske meg få. Nå slår jeg eller voldtar jeg.

Denne terapeuten forteller om en klient som flere ganger har voldtatt kjæresten han har hatt. Mannens versjon var at han hadde hatt sex med disse kvinnene, han kunne ikke forstå at han hadde begått voldtekt. Terapeuten gikk til slutt til det skrittet å demonstrere for klienten hvilken objektiv avmaktsposisjon hans ofre hadde vært utsatt for, og den frykten de måtte ha følt.

Og da ble han livredd, [og sa] «Er det sånn det har vært?» «Ja, det er nok det,» sa jeg. Og da skjønnte han at han hadde begått voldtekt. Da tenkte jeg, du har virkelig vært bortreist, med måten du opplever eller forstår deg selv på.

Klientene til en annen av terapeutene mener, ifølge ham selv, at en seksuell relasjon skal være «jevnbyrdig og likeverdig, den skal bygge på frivillighet, den skal ha som forutsetning begge parters gjensidige opplevelse av lyst og glede.» Spørsmålet blir da: Hvorfor begår de overgrep likevel? Hvorfor gjør de noe de vet er galt? Hos mennene sier terapeuten at han ser «et brudd mellom det man på den ene siden mener er en akseptabel atferd, og den atferden man faktisk har. Hvis vi tenker oss om,» sier han, «så gjelder jo det for de aller fleste av oss på ulike områder i livet. Vi gjør ting som vi egentlig er imot, men som vi av forskjellige grunner likevel velger å gjøre.»

4.4.3 Seksuell berettigelse – rett til å voldta?

I forskningslitteraturen om voldtekt har man siden 1980-tallet diskutert om menn som begår voldtekt føler at de har en slags ‘rett’ til å begå voldtekten, enkelt sammenfattet i begrepet *seksuell berettigelse*.⁵³ Vi finner spor av feministisk teori om voldtekt også her – som vi har sett har flere feministisk orienterte forskere i tiårene etter 1970-tallet jobbet med å utforske forholdet mellom såkalte voldtektsmyter og voldtekt eller overgrepstatferd i seg selv. *Seksuell berettigelse* er én del av dette ‘myteapparatet’, og baserer seg på forestillingen om at menn har en form for ‘rett’ til å ha sex med kvinner, uavhengig av om det er frivillig fra hennes side – i kraft av at kvinnen anses å være mannens eiendom fordi hun er hans kone eller kjæreste, eller i kraft av kvinnens sosiale posisjon som kvinne – for eksempel dersom hun er prostituert eller på andre måter fortolkes som seksuelt promiskuøs og dermed mindre ‘dydig’. Tesens premiss er at det vil være lettere for en mann å ha sex med en kvinne mot hennes vilje dersom han føler at han har en viss ‘rett’ til det – gitt av samfunnets normer og konvensjoner (for eksempel sex som «ekteskapelig plikt» eller som følge av myten «har du sagt A, må du også si B»), eller fordi kvinnen ved å bryte med normer og konvensjoner for forvaltning av kvinnelig seksualitet har gjort seg selv til ‘fritt vilt’, og dermed ikke lenger har krav på at hennes ‘dyd’ blir respektert.

---

⁵³ Se f. eks. Hill & Fischer 2001, Bergen 1996.

Alle terapeutene fortalte at de har lite eller ingen erfaring med at menn direkte og eksplisitt hevder at de hadde 'rett til' å begå voldtekten. Samtidig kan det i historiene om menn som hevder at kvinnen «fortjente det», «skulle få se at jeg er mann» eller «skulle skjønne at hun var min» ligge en form for berettigelse likevel. Denne berettigelsen kommer kanskje tydeligst til uttrykk i de voldtektene som bærer preg av *straff*. Terapeutene som forteller mest om denne typen voldtekt jobber med menn som begår seksuell vold mot sin kvinnelige partner. Det er likevel langt fra gitt, forteller terapeutene, at mennene som begår denne typen straffende voldtekter selv omtaler voldtekten som noe de hadde 'rett til' i samtaler med terapeuten. Det er terapeutenes og min fortolkning at forestillingen om berettigelse kan være relevant for å forstå denne typen voldtekter.

En terapeut som jobber med behandling av menn som har begått seksuell vold mot partneren sin beskriver straffevoldtekter på denne måten:

Straffevoldtekter tror jeg handler om å handle på opplevelsen av forakt, raseri og krenkethet. [D]et er eksplisitt ment som en straffende handling, knyttet til enten en opparbeidet opplevelse av krenkelse, eller at hun oppfører seg på en måte eller gjør ting hun ikke skulle gjort, eller *ikke* gjør ting hun skulle gjort. Jeg tror det kan være nært koblet til en opplevelse av avvisning og krenkelse, som gjerne er bygget opp over tid, så det kan komme en situasjon som oppleves som at «nå er det nok», og så er det et oppsamlet raseri. Med tilsvarende mangel på empati, som kan legge til rette for en opplevelse av at nå har jeg rett til, eller at det er fordi hun har oppført seg sånn og sånn, som gjør at nå er det nok og dette er en måte å straffe henne på, for måten hun er på. Mer knyttet til en direkte opplevelse av aggresjon og raseri og... forakt, kanskje også. Det er et viktig element i det.

Ifølge en annen terapeut kan motivasjoner til straffevoldtekter også være sjalusi, kontroll gjennom seksuell fornødelse eller en markering av et eiendomsforhold; «Jeg gjorde det for at hun skulle skjønne at hun var min», siterer han en klient. Et annet eksempel kan være voldtekter som skjer i separasjonsfasen, når et forhold er i ferd med å ta slutt: «[De] som enkelt og greit bestemmer seg, i en separasjon, for eksempel, for å oppsøke hennes leilighet for å voldta henne. Der er det også veldig konkret, det er jo ikke tvil overheadet, om at det ikke bare er et valg, det er et bevisst og planlagt valg, i mange tilfeller», sier han. Han fremhever det bevisste aspektet ved denne voldtektstypen, og mener at det å begå slike voldtekter *ikke* handler om «uflaks eller klønethet, [om at] egentlig så vil jeg bare være nær deg». Han mener det er en handling som er aggressiv i sin natur, og at denne typen voldtekter handler om hat, raseri, straff og krenkelse. Terapeuten kaller det å velge å voldta partneren sin for en «monumental handling», som man må gå over en del terskler for å kunne gjennomføre. Han mener at flere av mennene han møter også er klar over at de krysser disse grensene, selv om de på sin side ikke opplever voldtekten som et valg av den grunn. De omtaler gjerne

overgrepet som en ukontrollerbar handling: «Jeg mista kontrollen, jeg var så rasende, jeg klarte ikke tenke på hva jeg gjorde, jeg eksploderte...», gjenforteller terapeuten.

En terapeut reflekterer over om det som kommer til uttrykk i *seksuell berettigelse*, mer enn noen direkte rettferdiggjøring av det enkelte overgrep, er en legitimering av overgrepsatferd på et mer overordnet plan. «Det er ingen av [klientene mine] som sier at jeg har så sterk seksualdrift at jeg er nødt til å få utløp for det. Det er ingen (...) som prøver å rettferdiggjøre handlingene sine på den måten», forteller han. Han setter det heller i sammenheng med forestillinger om mannlig seksualitet:

[B]jerepet (...) *seksuell berettigelse* [er] i og for seg er en ganske god betegnelse på en kulturell forforståelse, der den maskuline seksualiteten blir sett på som en eruptiv og uregjerlig kraft, og man må «lette på trykket» for å få det under kontroll. Det er en sånn tanke som stammer fra den tidlige psykoanalysen, og presset fra disse uregjerlige driftene i dypet av menneskesinnet. (...) Og lokket på trykkokeren i seksuelle henseende fjernes ved at menn får utløp for sine seksuelle behov. Så det kan nok være en form for legitimering av overgrepshandlinger i et større perspektiv. Men gjerningspersonene selv tenker jo ikke sånn at de har rett til å begå disse handlingene fordi det indre presset er så stort. Så det er mer (...) de større forutsetningene, som ligger her.

Terapeuten beskriver her en mulig sammenheng mellom ulike nivåer, og forklarer hvordan kulturelle forforståelser av mannlig seksualitet kan understøtte holdninger om at menn har en viss 'rett til sex' under gitte omstendigheter. Han påpeker at hans egne klienter ikke direkte benytter seg av berettigelsesargumentasjon, men mener likevel at slik argumentasjon kan fungere som indirekte legitimering av overgrep.

En annen av terapeutene har jobbet mest med ungdommer. Han forteller at ungdommene han har truffet har et forhold til flere av sine udekkede behov eller ønsker som noe de på et vis har 'rett til', at denne følelsen av berettigelse ikke bare gjelder sex. En berettigelseslogikk kan også gjelde en stjålen bil eller et ransutbytte:

[Det] handler det mer om å ta det man vil ha, uansett om det er sex eller en mobiltelefon eller om det er penger. (...) Og en del av dem bryr seg ikke, det handler jo også mye om synet på ofrene. De syns ikke at de utnytter dem, men de sier mer at dette er helt okei ut fra deres [overgriperens] synspunkt. At de har en slags rett til det. (...) [D]a er det helt okei å ta det man vil ha, og (...) sex [er] en del av det, akkurat som penger.

Selv om mennene som har begått voldtekt ikke selv uttrykker noen eksplisitt form for berettigelse i forbindelse med voldtekten, er det likevel noe flere av terapeutene gjenkjenner i historiene deres. Men berettigelsen er ikke uttalt, snarere er den et underliggende premiss, et element i forståelsen av hvilken rolle forventninger til seg selv som mann, partneren som kvinne og seksuelle relasjoner spiller. Den samme terapeuten forteller at ungdommene han jobber med ofte 'prater ned' jentene de har voldtatt, snakker nedsettende om dem og plasserer dem i lite fordelaktige kategorier av kvinner.

[De sier] at det ikke er hvilken jente som helst som de har gjort det med. Det er jenter i en viss kategori (...), de er kjent for å ha hatt sex med mange eller har kledd seg på en viss måte eller de var beruset. De finner jo på masse forklaringer på at denne jenta her får skyld seg selv. (...) [J]eg vet ikke om det handler så mye om å rakke ned på offeret, men at det kanskje heller handler om å rettferdiggjøre det de har gjort selv. At ansvaret egentlig ligger hos offeret.

Altså kan ikke bare forestillingen om å straffe sin partner, men også idéer om mer eller mindre 'beskyttelsesverdige' jenter gi næring til en følelse av berettigelse. Knyttet til både seksuell berettigelse, rettferdiggjøring og rasjonalisering er også hva terapeutene oppfatter som meningen med voldtekten.

4.4.4 Synliggjøring av handlingens mening

Psykologen Per Isdal fra Alternativ til vold har levert et viktig bidrag til norsk fagdebatt om vold – boken *Meningen med volden* (2000). I boken hevder han at ingen vold er «meningsløs» eller «blind» – all vold har en funksjon for den som utøver den, volden har en forhistorie, springer ut av en indre følelsestilstand og er produktiv, sett gjennom voldsutøverens øyne. «Sett fra utøverens side har volden alltid en mening, og dermed vil den alltid kunne bli logisk», skriver Isdal (s. 11). Isdals refleksjoner om voldens mening ligger til grunn for mitt eget perspektiv på voldtekt som en meningsfylt handling.

Meningen med voldtekt eller voldtektens funksjon er relevant for spørsmålet om voldtekt er et valg fordi man gjennom å spørre etter denne meningen også får vite noe om gjerningsmannens bevissthet om handlingen han begikk. Når voldtektshandlingen utelukkende fortolkes som intensjonell, målrettet og/eller formålsrasjonell, kommer en til kort når det gjelder å forklare handlingens kompleksitet. På den annen side påpeker flere av terapeutene at de aktivt konfronterer sine klienters behov for å *underspille* det valget eller de valgene de tok i prosessen som førte fram mot voldtekten. Å fokusere på nettopp valget kan bidra til at klientene bevisstgjøres om både de mindre bevisste hensikter og funksjoner voldtekten hadde, og om egne muligheter til å velge annerledes i fremtiden gjennom å se at noen valg faktisk ble truffet når de selv opplevde situasjonen som ukontrollert.

Flere av terapeutene fremhever at mange av mennene de har hatt i behandling selv ikke omtaler voldtekten(e) de har begått som resultat av valg. Mange av mennene snakker om voldtekten som noe som «bare skjedde», noe de ikke hadde kontroll over. Sett i lys av Webers idealtyper av sosial handling, kan man si at disse klientene fortolker sine handlinger som

følelsesmessige handlinger (type 3). Noen av terapeutene mener at en del av deres jobb er å synliggjøre for mannen de valgene han tok som førte fram mot et overgrep eller en voldtekt. De ser på det som sin oppgave å hjelpe mannen til å se at handlingene hans ikke oppstår av seg selv eller i et vakuum, og gjennom det hjelpe ham til å kunne forebygge lignende situasjoner i framtiden. Ofte handler det om å sette ord på for klienten at en voldsepisode er resultat av en lang rekke situasjoner som alle sammen åpner for valg. En av terapeutene sier det på denne måten:

Jeg mener jo at det alltid er en dimensjon av valg i det. Og jeg mener at det handler om [at klienten skal] bli en aktiv person, en som faktisk i realiteten velger, det er jo det jeg jobber i retning av. Gjennom å i det hele tatt bare tenke tanken, fantasere om det, gjennom å vente til andre har gått, situasjonen er der, gå inn i en situasjon, for eksempel full av raseri, på soverommet, på kjøkkenet, på en eller annen måte som også inneholder seksualitet. Så jeg mener i hvert fall at jobben min er å gjøre det til et valg. Det betyr at du faktisk (...) klarer å se at det er jeg [klienten] som styrer dette, jeg vil det, jeg gjør det og jeg vil noe med det.

En annen av terapeutene snakker om valget som en del av sin grunnleggende forståelse av volden. Han understreker at selv om voldshandlinger ikke nødvendigvis er planlagte og kalkulerte, kan det likevel være mulig å peke på handlingsvalg i kjeden som leder fram mot voldtekten. Han understreker også at dette kan se annerledes ut i andre klientgrupper enn hans egen, som er menn som har begått voldtekt mot partneren sin.

[M]in grunnforståelse er at det ikke er en tilfeldig eller ukontrollert handling, selv om det ikke er ensbetydende med at det er en kalkulert og planlagt handling. Det er en handling som har retning, ut fra både erfaringsbakgrunn og hva den kan tjene som, hva den kommer til å føre til. Jeg tenker at voldtekt er en styrt handling, en handling som har retning

Tanken om voldtekt som valg kan altså også være en viktig terapeutisk inngang, en måte å bevisstgjøre mennene om sin egen rolle i dynamikken som skaper en voldtekt. Her sees voldshandlingen som *produktiv*, den fører til noe og har en funksjon. For at klientene skal forstå denne funksjonen, må de kanskje også forstå hva som var bakgrunnen for alle de handlingsvalgene som førte fram mot voldtekten. For å se hva voldtekten fører til for ham selv, må han også se hva som brakte ham dit.

4.4.5 Mannen som voldtar – sosial marionette eller rasjonell aktør?

I denne siste delen av min analyse har jeg drøftet et høyst filosofisk spørsmål: Er voldtekt et valg? I likhet med terapeutene jeg har intervjuet mener jeg at det ikke finnes noe 'riktig' eller enkelt svar på det spørsmålet. Det finnes elementer av valg i enhver handling, men ofte vil det være vanskelig å overskue hele rekken av handlingsvalg som leder fram mot en voldtekt.

Likevel mener jeg man skal gjøre et forsøk, fordi spørsmålet om voldtekt, bevissthet og valg på mange måter utgjør en blindflekk i spennet mellom ulike teoretiske posisjoner.

En del tradisjonell feministisk teori har som implisitt premiss at menns voldtekt av kvinner er en form for strategisk maktutøvelse, og noen ser voldtekt som en uunngåelig konsekvens av det globale patriarkatet. Sett i et slikt lys blir enhver voldtekt til en målrasjonell eller en verdirasjonell handling i weberiansk forstand – enten en villet undertrykking gjennom utøvelse av mannlig makt innenfor patriarkatet, eller undertrykking av kvinner legitimert gjennom patriarkalske verdisyn. Som nevnt, og som Edwards (2006) påpeker, er det ikke slik i dag at det finnes én feministisk vold(tekt)steoretisk posisjon. Snarere finnes det flere feministiske innfallsvinkler til både vold og voldtekt som legger vekt på andre aspekter ved menns vold mot kvinner. Like fullt er det noe problematisk ved den ofte uproblematiskerte mannlige sosiale utgangsposisjonen, slik den kommer til uttrykk for eksempel hos Scully (1990). For å komme under huden på voldtektsproblemet, må man etter mitt syn ta utgangspunkt i menns egne opplevelser, for å forstå kompleksiteten i fenomenet og komme nærmere fenomenologiske forklaringer sett fra 'den andre siden'.⁵⁴

I boken *Psychosocial Criminology* (2007) tar David Gadd og Tony Jefferson til orde for et nytt kriminologisk subjekt. De er bekymret for en tendens de ser i kriminologifaget til at man ikke greier å beskrive den individuelle lovbrøtteren godt nok, med alle menneskelivets kompleksiteter, motsetninger og sosialt krysspress. De skriver:

In place of messily complex human subjects shot through with anxiety and self-doubt, conflictual feelings and unruly desires, we are offered depleted caricatures: individuals shorn of their social context, or who act – we are told – purely on the basis of reason or 'choice', interested only in the maximization of utility. Or, we are presented with individuals who are nothing but the products of their social circumstances, who are not beset by any conflicts either in their inner or their outer worlds: pure social constructions, to use the fashionable jargon. (s. 1)

Gadd og Jefferson mener altså at kriminologien i stor grad har feilet i sitt forsøk på å forklare individuell kriminell eller avvikende atferd, og mener at dette er en av grunnene til at kriminologien som fagfelt i det store og det hele ikke evner å forklare kriminalitetens årsaker. Denne kritikken er utgangspunktet for resten av boken deres, der de tar til orde for en forståelse av det kriminologiske subjektet som skal inkorporere både strukturelle, sosiologiske og individuelle, psykologiske forklaringer på kriminell eller avvikende atferd. Forfatterne beskriver et kritisk, sosiologisk paradigmeskifte som kunne se lovende ut på 70- og 80-tallet,

---

⁵⁴ Et slikt standpunkt deler jeg med flere, for eksempel Edwards (2006).

men som likevel feilet på grunn av marxistisk inspirert 'blind' tro på strukturenes forklaringskraft. Individuelle biografier ble forkastet til fordel for et fornyet blikk på sammenhengene mellom kriminalitet, rettssystemet og staten. Gadd og Jefferson skriver at feministisk teori kunne blitt 'redningen', med sitt utgangspunkt i subjektiviteten og kvinnebevegelsens slagord «det personlige er politisk», men at også denne retningen sporet av i forsøket på å etablere «the structural or discursive importance of gender rather than its subjective significance» (side 13).

Gadd og Jefferson leverer også i boken en kritikk av tradisjonell feministisk voldtektsteori, der de blant annet kritiserer den for å levere 'oversosiale' forklaringer på voldtekt, for å fokusere utelukkende på voldtekt som vold og dermed miste viktige seksualitetsaspekter, for å kollapse ulike voldtektstyper ned i en og samme forklaringsmodell og for å ikke kunne forklare hvordan det kan ha seg at det tross alt er slik at kun et mindretall av menn faktisk begår voldtekt, selv innenfor 'patriarkatet'.

En av de teoretiske fellene ved å ukritisk ta utgangspunkt i den tradisjonelle feministiske forståelsen av voldtekt er å ikke ta i betraktning viktige dimensjoner ved overgrepssatferd som springer ut fra gjerningsmannens egen livsverden. Eksempler på slike oversette dimensjoner kan være skam- og avmaktsproblematikk, som jeg har diskutert tidligere i dette analysekapitlet. Sirkelbevegelsen mellom skam, avmakt og makt(misbruk) er interessant for spørsmålet om voldtekt som valg, ikke fordi skamfølelser og avmakt eliminerer valget, men fordi skam og avmakt er elementer som kan *påvirke* valget, og som derfor må tas i betraktning. Dette henger også sammen med faren for essensialisering, faren for å gjøre voldtektsproblemet enklere enn det er gjennom å forflåte menns motivasjoner for vold og 'kollapse' voldsbruken i den større patriarkatteorien. Gadd og Jefferson (2007) påpeker et skille mellom det de kaller «indre verdens-faktorer» (*inner world issues*) og «ytre verdens-faktorer» (*outer world issues*) i forklaringer av voldtekt. Slik jeg tolker dem, mener de at feministiske tilnærminger til menns vold ofte legger for stor vekt på den siste kategorien, som har med maktrelasjoner og de diskurser makt medieres gjennom, og for lite vekt på den første, som handler om angst, sårbarhet og hvordan dette påvirker særlig menns liv. I boken sin fremmer de en psykososial kriminologi, som søker å forene disse to perspektivene, uten å behandle verken det ene eller det andre stemoderlig. I forhold til å forklare voldtekt betyr dette; «attending both to the discursive positions that are available to people and what motivates them to take up particular positions: why they are 'invested' in particular positions

(and not others)» (s. 84). I dette ligger en erkjennelse av at voldtekt som sosial handling både påvirkes av og påvirker de sosiale posisjonene aktørene besitter. Voldtekt er en kjønnnet handling som på en og samme tid skaper og bekrefter aktørenes sosiale posisjoner. Sett i et slikt lys blir voldtekt et valg som ikke foretas i et sosialt vakuum, og det blir tydelig at en ved å sette handlingsvalget inn i en deterministisk kjønns- og maktforståelse mister viktige nyanser.

Når det gjelder spørsmålet om voldtekt som valg, kommer motsetningene hos mennene som voldtar tydelig fram i terapeutenes fortellinger om dem. Vi husker terapeuten som påpekte at alle hans klienter var tilhengere av likestilte seksuelle relasjoner, men at de likevel begikk seksuelle voldshandlinger som de visste var gale. Motsetningsfylt er også det terapeutene forteller om mennenes forhold til voldtektsbegrepet – også kjent fra feministisk voldtektslitteratur er gjerne gjerningsmennenes forklaringer en av to varianter: «Det jeg gjorde, var ingen voldtekt», eller; «Det jeg gjorde var kanskje en voldtekt, men *jeg* er ingen voldtektsmann» (Scully 1990). Ambivalensen og de individuelle psykologiske motsetningene kommer kanskje sterkest til uttrykk i gjerningsmennenes fornektelse. Fornektelsen kan, som vi har sett, tolkes på mange måter, men sett fra et psykologisk perspektiv handler den kanskje først og fremst om opprettholdelse av et selvilde som er til å leve med. For å forstå hvorfor merkelappen «voldtektsmann» er så smertefull, må voldtekten og personen som begikk den analyseres med flere perspektiver enn det psykologiske – her vil kulturelle forståelser av maskulinitet, mannlig seksualitet og idealer for seksuelle relasjoner også være viktige.

Og når det gjelder å forstå bakgrunnen for selve handlingen, selve voldtekten, levner terapeutenes refleksjoner liten tvil om at et rent strukturelt perspektiv ikke vil favne kompleksiteten i fenomenet – hvordan kan man da forklare at de aller fleste menn *ikke* begår voldtekt, på tross av sitt sosiale/biologiske kjønn og de muligheter for å begå voldtekt det tilbyr? Psykologiske perspektiver er nødvendig for å forstå hvilken *mening* og *funksjon* handlingen har for den enkelte mann som begår voldtekt. Og dette kan på den annen side heller ikke ses isolert fra den sosiale situasjonen som handlingen begås innenfor – hvilke elementer som, i de ulike sosiale sammenhengene som mannen inngår i, kan legge til rette for en voldtektshandling.

Også forholdet til offeret blir motsetningsfylt og komplisert sett gjennom de psykososiale brillene. Sett i et rent individualpsykologisk perspektiv kan det å begå en voldtekt være

uttrykk for repetisjon av traumer, en umiddelbar reaksjon på sinne, avmaktsfølelser, sårbarhet eller behov for å hevne seg eller straffe. Men for å forstå den sosiale bakgrunnen for at voldtekten skjedde nettopp da, mot nettopp det offeret, på nettopp den måten, vil det være nødvendig å også ta i betraktning at voldtekt er en sosial, styrt handling – «vold med retning», som en av terapeutene kaller det. Dersom voldtekt ikke er en tilfeldig, 'blind' handling, er den heller ikke avskåret fra maktforhold, kjønn – og forestillinger om disse. Gjerningsmannens nedvurdering av og forakt for sitt eget voldtektsoffer kan forstås som forsøk på ansvarsforskyvning og -fraskrivelse – om hun «var med på det», blir hans ansvar for det som skjedde forminsket, og han slipper å forholde seg til merkelappen han ikke orker. Men for å forstå *hvordan* nedvurderingen kan skje, blir det nødvendig å ta kjønns- og maktbrillene på: Hva gjør slik dehumanisering mulig? Hva understøtter dehumaniseringen, hva utfordrer den? Og kanskje er det slik at dehumanisering i en eller annen grad er nødvendig for å kunne begå en voldtekt?

Poenget til Gadd og Jefferson, som også er mitt poeng i denne sammenhengen, er at å snakke om voldtekt utelukkende som en bevisst, formålsrasjonell handling er for enkelt. For det første oppfattes ikke voldtekten som et valg av de fleste av mennene terapeutene har snakket med. Samtidig som vi må ta mennenes opplevelse av ukontrollerbarhet på alvor, påpeker flere av terapeutene hvordan dette også kan være en måte å unngå ansvar for handlingen. Dypest sett handler dette kanskje om et behov for å la lokket ligge på de vanskelige følelsene og livssituasjonen som utgjør den psykologiske bakgrunnen for voldtekten. En av terapeutene jeg intervjuet mener at en hovedfunksjon med voldtekten for hans klienter er angstreduksjon. Å hankses med vonde følelser, utilstrekkelighet og mindreverdighetskomplekser må, som mannsforskningen i en årrekke har påpekt, sees i et spesifikt mannlige perspektiv, i sammenheng med de vilkår menn har for å forvalte sitt følelsesliv. Hvorfor fungerer det å begå en voldtekt som angstreduksjon? Hva er det med voldtekten som skaper den etterlengtede følelsen av makt og kontroll – og hvorfor er dette behovet for makt og kontroll så stort?

Fortellingene om det ukontrollerbare raseriet, eller for den saks skyld utøylelige seksuelle drifter, må forstås i sammenheng med de kulturelle forestillingene om det samme på diskursivt plan. Slik kan man få øye på hva som får menn til å 'investere' i ulike posisjoner og ikke i andre, for å bruke Gadd og Jeffersons uttrykk.

For det andre er det ikke gitt at *intensjonen* med voldtekt alltid er å skade, selv om *resultatet* blir lidelse og skade sett fra offerets side – den kan være langt mer motsetningsfylt enn som så. I den tradisjonelle feministiske forestillingen om voldtekt som intensjonell, institusjonalisert kvinneundertrykking ligger en forestilling om at bevisst skadepåføring, gjennom maktutøvelse, er voldtektens kjerne. Selv om dette kan være tydelig i noen typer voldtekter, er kanskje de fleste voldtekter forbundet med mindre bruk av ekspressiv, fysisk vold. Iblant kan instrumentell vold, blandet med hensynsløshet, insensitivitet og manglende evne eller vilje til å ta den andres perspektiv være vel så viktige forklaringer. Sentralt i teorier om den rasjonelle kriminelle aktøren, som en nyttemaksimerer, står evnen og muligheten til å vurdere konsekvenser av handlingen man har tenkt å begå. Implisitt i forestillingen om den rasjonelle kriminelle ligger også at vurderingen av de positive konsekvensene for egen del oppveies av de negative konsekvensene for offerets del. Terapeutene Kwarnmark og Andersson ser som nevnt annerledes på gjerningsmenneskes vurdering av handlingens konsekvenser. Om han fullt ut forstår hva overgrepshandlingen innebærer, finner antakelig ikke overgrepet sted, mener de (1999, s. 50). Dette gir gjenklang i flere av intervjuene jeg har foretatt – lidelsen overgrepet kan skape for offeret ville ikke vært til å bære dersom mennene hadde tillatt seg å kjenne ordentlig på det, er det flere av terapeutene som fremhever.

Er voldtekt et valg? Kanskje er spørsmålet stilt på feil måte. Kanskje er det ikke riktig spørsmål, fordi det ikke finnes noe svar. Eller kanskje må vi lete etter svaret et annet sted. Spørsmålet er kanskje heller om man kan (og skal) *gjøre* voldtekt til et valg, gjennom å synliggjøre hvordan mannen som voldtar ikke er noen marionette som styres av krefter utenfor seg selv – det være seg av seksualdrift eller ukontrollerbart raseri, eller som en patriarkatets fotsoldat, slik han kan fremstå i tradisjonelle feministiske forestillinger om voldtektsmenn. Farene ved den tradisjonelle, feministiske voldtektsforståelsen er både essensialisering og determinisme – og med begge disse utfallene forminskes betydningen av både valget og den individuelle *agens*. Men skal man yte voldtektens kompleksitet rettferdighet, må det være plass til både sosial kontekst, uten determinisme, og psykologiske forhold, uten sykeliggjøring eller isolering av individuelle årsaker til nettopp det individuelle.

5. Avsluttende drøfting

I denne masteroppgaven har jeg forsøkt å belyse hvordan voldtekt kan forstås som en kjønnnet handling. Utgangspunktet for oppgaven var et ønske om å drøfte påstanden om at «voldtekt handler om kvinnesyn». Denne påstanden kan etter mitt syn leses som en konsentrasjon av flere tiår med granskning av voldtekt som kjønnnet handling – en granskning som feministiske og feministisk orienterte volds-, voldtekts- og kjønnsforskere, aktivister, politikere og samfunnsdebattanter har stått for. De som har arbeidet for å sette voldtekt på dagsorden som en handling som springer ut av kjønn, fortjener honnør fordi de møysommelig har motarbeidet et syn på voldtekt og annen seksuell vold som et problem med to like problematiske ankerfester – det ene i den gale, syke eller onde voldtektsmannen, og det andre i voldtektsofferet som kan «skylde seg selv». Jeg leser prosjektet til de samfunnsaktørene som har problematisert disse to tradisjonelle forståelsene som et forsøk på å *plassere ansvar og sette ord på urett*, både hos de som begår voldtekt og hos samfunnet rundt som unnskylder, rettferdiggjør og legitimerer voldtekt – eller som toer sine hender i møte med voldtekt som uforståelig handling, begått på siden av og utenfor vårt kulturelle og normative fellesskap. Selv om de siste 30-40 årenes innsats for å ‘politisere’ voldtekt og voldtekts konsekvenser har båret frukter, har vi åpenbart fortsatt lang vei å gå på noen områder, og nye utfordringer avløser de gamle på voldtektsfeltet.

I denne oppgaven har min intensjon vært å undersøke hvordan terapeuter forholder seg til disse forståelsene av voldtekt som kjønnnet handling, og hvordan terapeutene opplever at feministisk orientert voldtektsanalyse stemmer overens med deres erfaring og deres møter med menn som har begått voldtekt. Gjennom min drøfting av de tre spørsmålene som utgjør hovedtemaer i denne oppgaven, har flere ting blitt klart.

5.1 Sex eller vold?

For det første har spørsmålet om voldtekt handler om sex eller om vold vært utgangspunkt for en utvidelse av forståelsen av begge begrepene. Det seksuelle innholdet i voldtekten er ifølge terapeutene viktig for en helhetlig forståelse av voldtektshandlingen, men seksualiteten spiller flere ulike roller. I noen voldtekter brukes seksualiteten eksplisitt som voldsverktøy, der overgriperens mannlige seksualitet brukes for å ramme eller skade den utsatte, og kanskje

særlig hennes kvinnelige seksualitet. Her kommer mennenes kulturelle forestillinger om kvinners seksuelle uttrykk til syne, og voldtekten brukes til å disiplinere og straffe innenfor et gitt forventningssystem som handler om kvinnen som eiendom og der kvinners seksualitet skal sanksjoneres og kontrolleres. Men seksualiteten kan også være en hensikt i seg selv, og da gjerne en hensikt som peker utover den seksuelle utløsningen og den kroppslige opplevelsen. Det lyder forstyrrende og ubehagelig, men flere av terapeutene forteller historier om menn som opplever at voldtekten tilfredsstillende emosjonelle og psykologiske behov. Jeg tolker terapeutene dithen at forutsetningen for opplevelsen av slik «behovstilfredsstillelse» er hensynsløshet, manglende kontakt med seg selv og den andre og liten evne eller vilje til empati. Også her finnes fortellinger om mennenes internaliserte forventninger til seg selv som maskuline, seksuelle vesener, og den tilranede, illegitime «seksualiteten» i voldtekten blir i så måte et element i mannlig identitetsskaping.

Volden i en voldtekt kan uttrykkes på mange måter, og har etter terapeutenes syn ulike funksjoner. Mange voldtekter begås uten bruk av ekspressiv, fysisk vold, volden som benyttes er ofte instrumentell og fortolkes først og fremst som et middel for å oppnå et mål. I slike tilfeller er selve volden ikke nødvendigvis hensikten, og da kan det være vanskelig for overgriperen å se sine handlinger som vold. Her er det viktig å presisere at terapeutene på sin side opererer med en vid og inkluderende voldsforståelse, slik at terapeutenes oppfatning av voldsinnholdet i voldtekten kan avvike fra klientenes egen forståelse. Flere av terapeutene problematiserte overgriperens behov for å kunne omskrive voldtekten til et frivillig, seksuelt møte, noe som dels har å gjøre med et sterkt ønske om å holde merkelappene 'voldtekt' og 'voldtektsmann' på avstand.⁵⁵ I slike tilfeller blir usynliggjøring av volden nødvendig for at omskrivingen skal fungere for overgriperen. På den annen side mente flere av terapeutene at vold også kan være en selvstendig hensikt i voldtektshandlingen, når hat, raseri, forakt eller et ønske om å straffe er den emosjonelle forløperen til voldtekten. Både avmaktsfølelser og behov for makt og kontroll er også viktige dimensjoner i forståelsen av voldsinnholdet i voldtekten. Avmakt, makt og kontroll er følelser og behov som er kjønnete og spesifikke, og

---

⁵⁵ Dette kan sees i sammenheng med sentrale stempingsteorier, som f. eks. Goffman (1975) og Becker (1973, begge i Skjørten 1994, s. 240-253). Mine informanter er samstemte om at deres klienter i all hovedsak ser innrømmelsen av å ha begått en voldtekt som et sterkt stigma. Av Goffman defineres stigma som en sterkt uønsket og miskreditert egenskap. At innrømmelse av voldtektshandlingen kan medføre sterkt stigma bekreftes også i annen litteratur, f. eks. Kvarnmark & Andersson (1999) og i Bitsch & Kruse (2012). Skjørten (1994) setter ord på stigmaets doble funksjon; på den ene siden som potensielt startpunkt for utstøting, på den andre siden som utgangspunkt for ivaretagelse av et felles normsystem, gjennom klare og tydelige reaksjoner på atferd som medfører stigma.

som må analyseres i konteksten av menns egne liv. Terapeutene fremhever at avmaktsfølelser hos deres klienter springer ut av en opplevelse av utilstrekkelighet, manglende emosjonell og relasjonell kompetanse og dårlige muligheter til å håndtere vanskelige følelser. Følelsen av å ha makt og kontroll blir en ettertraktet sinnstilstand, som kan oppnås gjennom å undertrykke, fornede eller utøve *makt over* den andre, for eksempel gjennom vold. Vold, og også voldtekt, kan slik leses både som *resultat* av en objektivt sett overlegen posisjon i maktasymmetri med et annet menneske, men det kan også leses som et forsøk på å *oppnå* en subjektiv følelse av makt og kontroll.

5.2 Holdninger og handlinger

Det andre spørsmålet jeg har stilt, både til meg selv, til terapeutene og til mitt datamateriale, handler om betydningen av holdninger, oppfatninger og kognitive forvrengninger for forståelsen av hvorfor en voldtekt finner sted. Det som først og fremst kommer klart frem gjennom terapeutenes refleksjoner er at voldtekt ikke kan 'forklares' med henvisning til holdninger, eller «kvinnesynd», alene.⁵⁶ Det er ikke nødvendigvis noen lineær eller åpenbar sammenheng mellom overgripernes holdninger til kvinner, seksuell likestilling eller vold, og deres overgrepshandling. Samtidig er det heller ikke slik at holdninger, oppfatninger eller andre faktorer som har med voldtektsovergripernes meningsskaping å gjøre ikke spiller noen rolle. Det kanskje viktigste stikkordet i denne sammenheng er etter mitt syn objektivisering, i betydningen at voldtektsofferet av overgriperen er fratatt en subjektivitet som krever oppmerksomhet, anerkjennelse og omsorg. Spørsmålet er da hva som skaper grunnlag for slik objektivisering eller dehumanisering, og her er terapeutene ikke enige. Noen mener at bakgrunnen er å finne først og fremst i mannens egen livshistorie, og at holdninger og oppfatninger kan sees som uttrykk for et forsøk på å skape mening ut av egne livserfaringer. Andre mener at dette kan være relevant, men at kulturelle forforståelser av mannlig og kvinnelig seksualitet, likestilling og motsetninger mellom ulike sett med kjønnsideal også spiller en rolle. Flere av terapeutene mener at klientenes syn på seg selv som menn, og i forlengelsen av det deres oppfatninger om 'god' og 'riktig' mannlighet, er faktorer av større betydning enn deres «kvinnesynd». En del av terapeutenes klienter rettfærdiggjør voldtektene de har begått med henvisning til egenskaper ved offeret, og da er det særlig uttrykk for

---

⁵⁶ Dette understrekes også i nyere voldtektforskning (se f. eks. Adams-Curtis & Forbes 2004).

‘upassende’ eller grenseoverskridende kvinnelig seksualitet som får være grobunn for rasjonalisering av overgrepene og minimering av egen skyld. Den viktigste formen for rettferdiggjøring som terapeutene beskriver handler imidlertid om forsøk på å omskrive overgrepene til frivillige seksuelle møter. Terapeutene setter dette i sammenheng med at mange av klientene deres tross alt, og kanskje kontraintuitivt for oss som betrakter voldtekten ’utenfra’, forholder seg aktivt til normative idealer om gjensidige og frivillige seksuelle relasjoner. Da kan omskrivingen leses som forsøk på å unngå selv-marginalisering og å utdefinere seg selv fra kulturelle fellesskap gjennom å innrømme voldtektshandlingen. Flere fremhever at en viktig årsak til omskriving og rettferdiggjøring er psykologisk selvoppholdelsesdrift, og slik sett er et funksjonelt ‘svar’ på den trusselen en voldtektsanklage utgjør mot klientenes selvbilder.

Samtidig er omskriving, bagatellisering og rettferdigggjøring ikke adskilt fra makt, og kan anses som språklige handlinger som får helt konkrete maktmessige konsekvenser.⁵⁷ Dersom overgriperens omskriving av voldtekten ikke møter motstand, og særlig dersom den får støtte i den sosiale konteksten han definerer seg selv i forhold til, utdefineres samtidig voldtektsofferets opplevelse av situasjonen, og overgriperen får definere situasjonen og hva som skjedde. Slik sett handler både forvrengning og omskriving av og holdninger og oppfatninger om voldtekt også om hvem som skal ha makt til å definere volden. Ut fra terapeutenes, og for så vidt også mine egne, refleksjoner om dette synes det klart at Isdal (2000) har et poeng når han understreker at voldsutøverer selv ikke kan få ha monopol på hva som skal og ikke skal defineres som vold (s. 37). Vi må, med Isdals ord, bakenfor bortforklaringene.

5.3 Valget

Jeg vil understreke at dersom ‘valget om å voldta’ defineres snevert som nærvær eller fravær av alternative handlemåter, finner jeg få holdepunkter i mitt materiale for at voldtekt *ikke* er et valg. Terapeutene mener likevel i ulik grad at det å begå en voldtekt fullt ut kan forstås som en bevisst, rasjonell, planlagt eller intensjonell foreteelse. Også her, i likhet med i drøftingen av forrige spørsmål, utgjør det ekstra laget av fortolkning som terapeutene representerer en

---

⁵⁷ Dette er også tema for diskusjon i Bitsch & Kruse (2012).

viktig forutsetning for å kunne se valget, det bevisste eller det planlagte i voldtekten. Det er hovedsakelig tre gjenkjennelige mønstre i måten de gjenforteller mennenes egne forklaringer.

Den første forklaringen, voldtekt som straff, «villet handling» eller «handling med retning» er kanskje den der *valget* trer tydeligst fram – selv om også noen av mennene her vil benekte at de tok et bevisst valg når de voldtok. I denne kategorien vil hensikten med voldtekten være å skade, straffe eller fornedre, og når denne intensjonen er der blir også det bevisste valget tydeligere i terapeutenes fortellinger. Den andre forklaringstypen som peker seg ut handler om voldtekt som resultat av hensynsløshet og egoisme, voldtekter som ifølge terapeutene bærer mer preg av insensitivitet og manglende kontakt, både med seg selv og andre, enn av ekspressiv vold. Voldtektens «funksjon» kan være å få dekket et behov – for trøst, nærhet, intimitet eller angstreduksjon. Her kan det bevisste valget fremstå som mer komplekst enn i den forrige kategorien. Hensynsløshet og manglende vilje til å se og forstå signaler kan også være et valg, men det er kanskje vanskeligere for overgriperen å se handlingsvalget og forbinde det direkte med selve handlingen, muligens fordi slik hensynsløs atferd er en del av et større og kanskje ubevisst mønster av ufølsomhet ovenfor andre.

Flere av terapeutenes klienter fremstiller handlingene sine som ukontrollerte, eller de lurer på om det er noe grunnleggende galt med dem, fordi de i ettertid ikke kan forstå hvorfor de handlet som de gjorde. Dette utgjør den siste forklaringstypen – voldtekt som «ukontrollerbar» handling.⁵⁸ Voldtekten som ukontrollerbar handling kommer til uttrykk hos de fleste terapeutene når de refererer til klientenes «ufiltrerte» forklaringer på egen atferd. Noen av terapeutene åpner for at type klientgruppe har betydning for hvordan man ser på voldtekt som ukontrollert eller kontrollerbar atferd. Én forklarer at han hos sine klienter, menn som har begått seksuell vold mot samlivspartner, ikke opplever at voldtekt er noe innarbeidet mønster som er umulig å stoppe, men fremhever at det kan være annerledes i andre klientgrupper, for eksempel de som har begått overfallsvoldtekt. En opplevelse av ukontrollerbart raseri og voldelig atferd som repetisjon av egne traumer er andre momenter som terapeutene tar opp når de diskuterer denne siden av voldtektsvalget, særlig i forbindelse med overfallsvoldtekter.

---

⁵⁸ Avhengig av hvilket forklaringsnivå en legger seg på, kan voldtekter i begge de to første kategoriene også falle innunder denne – terapeuten kan for eksempel fortolke klientens handling som resultat av et ønske om å straffe eller skade, mens klienten selv opprettholder fortolkningen av voldtekten som resultat av å miste kontrollen.

Flere av mine informanter forteller samtidig om en bevissthet om og en planlegging av voldtekten fra klientens side, men der klientens forestilling om det han ønsker å gjøre ofte er å «få seg litt sex», ikke å voldta. Forutsetningen for å kunne forholde seg slik til voldtekten, slik jeg tolker det, er fornektelse av den andres perspektiv, objektivisering av den andre og at hun reduseres til et middel for å oppnå et mål eller en ønsket sinnstilstand. Slik objektivisering finnes også i terapeutenes beretninger om menn som tilslutter seg en berettigelseslogikk i forhold til sex. Berettigelseslogikken er ikke gjennomgående i mitt materiale, og de terapeutene som har erfaring med det understreker at det ikke gjelder for alle klientene deres. I ulike former for berettigelse finnes interessante fortellinger om klientenes syn på kvinner som seksuelle objekter, hvilke internaliserte forventninger de har på det seksuelle området og hvilken betydning seksuell tilgang og erobring har for deres maskuline selvbylde.

Jeg fortolker de fleste av terapeutene dithen at mange av deres klienter på ett eller annet plan var klar over at det de har gjort er galt og strider mot sentrale seksualitetsnormer. Men det er, som jeg har vist, ikke dermed sagt at de selv fortolker sine handlinger som voldtekt, og ofte heller ikke som et bevisst valg. Noen av terapeutene framhever at de ser på det som en del av sin jobb å «gjøre voldtekten til et valg». De forteller at klientene selv kan ha problemer med å se sine egne handlingsvalg, men at den terapeutiske retningen de jobber ut fra også handler om å gjøre klienten i stand til å se at det var et valg, også der han ikke umiddelbart kan se det selv. Dette er også knyttet til å adressere kognitive forvrengninger, som en av terapeutene kaller «å gjøre det uvirkelige virkelig». Slik jeg fortolker disse terapeutene kan synliggjøring av valget om å voldta være viktig på to måter: for det første dreier det seg om å komme bakenfor fortellingene om den ukontrollerbare handlingen og undersøke om en slik forestilling egentlig har gyldighet, eller om den for klienten fungerer som et skjold mot den uvirkelige virkeligheten. For det andre, og dette knytter an til et mer sentralt poeng, kan en synliggjøring av valget, det bevisste eller det intensjonelle være spesielt viktig når det gjelder voldtektene som først og fremst preges av insensitivitet, manglende kontakt med seg selv og andre, respektløshet, berettigelse eller ulike grader av objektivisering. Slike voldtekter skjer gjerne ved bruk av instrumentell (kun 'nødvendig') vold, verbale trusler eller utnyttelse av frykt eller andre tilstander som gjør den utsatte ute av stand til å motsette seg handlingen. Kanskje særlig synliggjøring av voldens *instrumentelle* sider blir viktig i slike tilfeller – hva er voldtektens funksjon, hva er dens mening, for den enkelte overgriper? Dersom volden i seg selv ikke er selve hensikten med slike voldtektshandlinger, kan det være grunn til å tro at

mennene som begår slike voldtekter ikke selv ser på handlingene som vold. Hvis de skal oppnå en forståelse av hvilke konsekvenser handlingene deres fikk for offeret, må de etter mitt syn også være villige til å se disse handlingene som voldsutøvelse. Da kan både en synliggjøring av voldtektens instrumentelle sider og av rekken av handlingsvalg som ledet fram mot voldtektssituasjonen være sentralt.⁵⁹

5.4 Voldtekt og kjønnskomponenten

Så – på hvilke måter handler voldtekt om kjønn, ut fra mine analyser? Jeg har forsøkt å vise at tradisjonelle feministiske forståelser av voldtekt har bidratt med gode og viktige dimensjoner som før 1970-tallet ikke i noen særlig grad var integrerte deler av voldtektsforståelsen. Disse perspektivene setter voldtektshandlingen inn i et strukturelt rammeverk som problematiserer kjønnsmakt, kanskje særlig gjennom kritikken av normativ heteroseksualitet og ekteskapet som kvinneundertrykkende institusjon, og analyserer voldtekt som en handling tett knyttet til kjønne praksiser, samt individuelle og samfunnsmessige forestillinger, oppfatninger og myter om kjønn og seksualitet. Jeg har gått inn i dette prosjektet med en til dels kritisk tilnærming til feministiske voldtektsforståelser, og dette kritiske utgangspunktet har også handlet om et ønske om å granske egne forforståelser. I forlengelsen av det har jeg ønsket å undersøke hvilke dimensjoner ved voldtekt som sosial handling som kommer i bakgrunnen med et tradisjonelt feministisk perspektiv.

I denne oppgaven har jeg forsøkt å vise at et kjønns- og maktperspektiv på voldtekt også kan benyttes om man forsøker å forstå voldtektens «mening» og funksjon sett fra overgriperens side. Mitt materiale viser at kjønnskomponenten i voldtekt *også* handler om menn og mannlighet, og at spørsmålene man må stille dersom utgangspunktet er overgriperperspektivet er noen litt andre enn dersom man har et offerperspektiv. Menns kjønne og seksuelle selvbilder, menns livssammenhenger og forventningssystemer, menns krav til seg selv som

---

⁵⁹ Tett knyttet til dette er også diskusjonen om ansvar og ansvarliggjøring. Skjørten (1994, s. 220-222) fremhever Paul Leer-Salvesens studie (1991) av drapsdømte og hva slags oppfatninger de dømte har om sitt eget ansvar for drapene. Skjørten drøfter det å benytte seg av deterministiske eller andre forklaringer som fritar en for ansvar for sine (klanderverdige) handlinger. Hun påpeker at dette kan ha store omkostninger for den enkelte, fordi man ved slik ansvarsfritagelse underkjenner den egne viljen bak handlingen og slik «setter seg utenfor svært viktige grunnpillarer i oppbyggingen av en personlig identitet» (s. 221). Flere av mine informanter problematiserte nettopp ansvar og ansvarsfraskrivelse hos sine klienter, og det å «gjøre voldtekten til et valg», som enkelte av terapeutene er inne på, kan etter mitt syn sees som en variant av ansvarliggjøring.

mann, menns erfaringer med vold både som offer og utøver, sammenhengen mellom vold, makt og avmakt i menns liv, menns forhold til både vold og seksualitet som identitetsskaping, menns syn på seksuell likestilling, på det kvinnelige seksuelle subjektet/objektet, og deres syn på hva som utgjør legitim/illegitim makt- og voldsbruk er viktige bestanddeler i en overgriperorientert voldtektsforståelse. Vi må fortsette å grave i hva det er med menns liv som setter noen av dem i stand til å begå voldtekt. Med utgangspunkt i mitt datamateriale og min analyse mener jeg at voldtektsfeltet vil være tjent med å anlegge en form for *psykososial myktdeterminisme*⁶⁰ i møtet med overgriperperspektivet. Med et slikt perspektiv vil både strukturelle føringer, sosialt skapte handlingsbetingelser og individuelle interesser, motivasjoner (og omkostninger) ved å begå vold få plass. Psykososiale forklaringer av voldtekt anerkjenner at årsaker til handling må analyseres med utgangspunkt i den individuelle og motsetningsfylte *biografien*, inkludert men ikke avgrenset til psykologiske faktorer, og samtidig med et fast blikk på den sosiale verden biografien både skapes gjennom og gjenskaper. Et slikt perspektiv vil kunne unngå 'oversosiale' forklaringer på voldtekt gjennom for sterkt strukturelt, og dermed potensielt deterministisk, fokus. Det vil samtidig kunne unngå å overvurdere det intensjonelle og éndimensjonale makt-og-kontroll-prosjektet som uløselig og utelukkende knyttet til den patriarkalske overbygning og *individuell* makt gjennom *kollektiv* undertrykkelse.

Til sammen nesten fem års arbeid med voldtektsproblemet har lært meg at dehumanisering, objektivisering og fornektelse av den andres virkelighetsoppfatning er gjennomgående og sentrale dimensjoner i ulike typer forklaringer av voldtekt. En viss grad av forakt for offeret, følelsesmessig nummenhet og manglende evne eller vilje til å ta den andres perspektiv er fellesnevnerne også i mine informanternes refleksjoner om *hvorfor*. I denne oppgaven har jeg forsøkt å belyse hvordan det å begå en voldtekt kan analyseres med utgangspunkt i menns livsbetingelser, og jeg håper at jeg gjennom det har satt ord på noen mulige sammenhenger mellom den kjønnede objektiviseringen og disse livsbetingelsene.

Antall ord i oppgaven: 51955

---

⁶⁰ Gadd & Jefferson 2007, Skjørten 2004, Stefansen & Pape 2006.

Litteratur

Adams-Curtis, Leah E. & Gordon B. Forbes (2004): College Women's Experiences of Sexual Coercion: A Review of Cultural, Perpetrator, Victim and Situational Variables. I: *Trauma, Violence and Abuse*, vol. 5, no. 2. Side 91-115.

Ajzen, Icek & Martin Fishbein (1977): Attitude-Behavior Relations: A Theoretical Analysis and Review of Empirical Research. I: *Psychological Bulletin* 1977, vol. 84, no. 5. Side 888-918.

Atferdsterapi (Store medisinske leksikon). I Store norske leksikon. Hentet fra:
http://snl.no/.sml_artikkel/atferdsterapi

Barriga, Alvaro Q., Jennifer R. Landau, Bobby L. Stinson II, Albert K. Liao & John C. Gibbs (2000): Cognitive Distortion and Problem Behaviors in Adolescents. I *Criminal Justice and Behaviour*, vol. 27, no. 1. Side 36-56.

Bergen, Raquel Kennedy (1996): *Wife Rape. Understanding the Response of Survivors and Service Providers*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Bitsch, Anne & Anja Emilie Kruse (2012): *Bak lukkede dører. En bok om voldtekt*. Oslo: Cappelen Damm.

Boeringer, Scot B. (1999): Associations of Rape-Supportive Attitudes with Fraternal and Athletic Participation. I: *Violence Against Women*, vol. 5, no. 1. Side 81-90.

Braun, Virginia & Victoria Clarke (2006): Using thematic analysis in psychology. I: *Qualitative Research in Psychology*, vol. 3, no. 2. Side 77-101.

Brownmiller, Susan (1975): *Against Our Will. Men, Women and Rape*. New York: Simon & Schuster.

Brownmiller, Susan (1977): *Voldtekt: Myter og fakta*. Oversatt av IdaLou Larsen. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Burt, Martha (1980): Cultural Myths and Support for Rape. I: *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 38, no. 2. Side 217-230.

- Cahill, Ann J. (2000): Foucault, Rape and the Construction of the Feminine Body. I: *Hypatia. A Journal of Feminist Philosophy*, vol. 15, no. 1. Side 43-63.
- Carmody, Moira (2003): Sexual Ethics and Violence Prevention. I: *Social and Legal Studies*, vol. 12, no. 2. Side 199-216.
- Christie, Nils (1972): *Fangevoktere i konsentrasjonsleire*. Oslo: Pax forlag.
- Christie, Nils (1986): The ideal victim. I: Fattah, Ezzat A.: *From Crime Policy to Victim Policy*. London: Macmillan.
- Dahl, Tove Stang (1994): *Pene piker haiker ikke. Artikler om kvinnerett, strafferett og velferdsstat*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Drieschner, Klaus & Alfred Lange (1999): A Review of Cognitive Factors in the Etiology of Rape: Theories, Empirical Studies and Implications. I: *Clinical Psychology Review*, vol. 19, no. 1. Side 57-77.
- Dworkin, Andrea (1976): *Our Blood: Prophecies and Discourses on Sexual Politics*. New York: Harper & Row.
- Edwards, Tim (2006): Violence and Violation. Men, Masculinity and Power. I: *Cultures of Masculinity*. Side 44-63. New York: Routledge.
- Engelstad, Fredrik (1999): Innledning ved Fredrik Engelstad. I: Weber, Max (1999): *Verdi og handling*. Side 7-22. Oslo: Pax.
- Ericsson, Kjersti (2000): Maskulinitet, kriminalitet og kontroll. I: *Materialisten. Tidsskrift for forskning, fagkritikk og teoretisk debatt*, nr. 4/2000. Side 7-43.
- Fernandez, Yolanda M. & W. L. Marshall (2003): Victim Empathy, Social Self-Esteem and Psychopathy in Rapists. I: *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, vol. 15, no. 1. Side 11-26.
- Finstad, Liv (1988): Sedelighetsforbryterne ut av fengslene: prinsipper for en realistisk utopi. I: *Materialisten. Tidsskrift for forskning, fagkritikk og teoretisk debatt*, nr. 3/1988. Side 7-29.
- Finstad, Liv (1996): Rettsapparatet som erkjennelsessystem. I: *Materialisten. Tidsskrift for forskning, fagkritikk og teoretisk debatt*, nr. 1/2. Side 41-62.

Friestad, Christine (2005): *Tilbudet til volds- og sedelighetsdømte. En gjennomgang av fem tiltak. Fafo-rapport 488*. Oslo: Fafo.

Førde, Kristin Engh (2011): – Voldtekt handler også om sex. [Intervju med Linda Alcoff på kjønnsforskningsnettstedet *Kilden*.]

URL: <http://kilden.forskningsradet.no/c16880/artikkel/vis.html?tid=77708>.

Hjemmesiden besøkt: 15. oktober 2012.

Gadd, David & Tony Jefferson (2007): *Psychosocial Criminology. An Introduction*. London: Sage Publications.

Grohol, John M. (2012): 15 Common Cognitive Distortions. [Artikkel på nettstedet *Psych Central*.]

URL: <http://psychcentral.com/lib/2009/15-common-cognitive-distortions/>.

Hjemmesiden besøkt: 16. oktober 2012.

Groth, A. Nicholas (1979): *Men Who Rape. The Psychology Of The Offender*. New York: Plenum Press.

Hauge, Ragnar (2001): Kapittel 10: Den rasjonelle lovbrøyer. I: *Kriminalitetens årsaker*. Side 129-143. Oslo: Universitetsforlaget.

Hearn, Jeff (1998): Chapter 11: Key Issues for Theory, Policy and Practice. I: *The Violences of Men. How Men Talk About and How Agencies Respond to Men's Violence to Women*. Side 202-224. London: Sage Publications.

Hennum, Ragnhild Helene (2004): Den rettslige behandlingen av voldtekt – hvorfor har Norge fått kritikk av FN? I: *Materialisten. Tidsskrift for forskning, fagkritikk og teoretisk debatt*, nr. 1/2004. Side 31-40.

Hennum, Ragnhild Helene & Rachel Eapen Paul (2007): Kapittel 12: Seksualisert vold. I: Finstad, Liv og Cecilie Høigård (red.): *Kriminologi*. Oslo: Pax.

Hermstad, Knut (2010): *Forbrytelse og selvforståelse: Om menn som begår seksuelle overgrep mot barn*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Hill, Melanie S. & Ann R. Fischer (2001): Does Entitlement Mediate the Link Between Masculinity and Rape-Related Variables? I: *Journal of Counseling Psychology*, vol. 48, no. 1. Side 39-50.

Houge, Anette Bringedal (2008): *Wartime Rape and Sexual Violence. A qualitative analysis of sexual violence during the war in Bosnia and Herzegovina*. Master of Philosophy in Peace and Conflict Studies. Oslo: Department of Political Science, University of Oslo.

Høigård, Cecilie & Liv Finstad (1986): *Bakgater. Om penger, prostitusjon og kjærlighet*. Oslo: Pax.

Haakestad, Hedda (2009): Gamle likestillingsmyter i Nye seksualiteter – en kritikk av Willy Pedersens seksualitetsforskning. I: *Sosiologisk Årbok 2009*. 1-2. Side 129-145.

Isdal, Per (1990): Vold og kjærlighet. Menn som mishandler kvinner. I: Anstorp, Trine & Eva Axelsen (red.): *Menn i forandring. En tydeliggjøring av problemer og utviklingsmuligheter*. Oslo: Tano.

Isdal, Per (2000): *Meningen med volden*. Oslo: Kommuneforlaget.

Isdal, Per (2006): Vold og aggresjon som mestring av og kilde til skam. I: Gulbrandsen, Pål, Per Fugelli, Grete Hovind Stang & Bente Wilmar (red.): *Skam i det medisinske rom*. Side 189-198. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Jarl, Bengt & Eleonora Stolt (2010): Mellan normalitet och avvikelse. Forskning om sexualförövare och framväxten av praktisk behandling. I: *Antologi. Sju perspektiv på våldtäkt*. NCK-rapport 2010:02. Uppsala: Nationellt Centrum för kvinnofrid.

Jeffner, Stina (1997): «Liksom våldtäkt, typ». *Om betydelsen av kön och heterosexualitet för ungdomars förståelse av våldtäkt*. Uppsala: Uppsala Universitet.

Johannessen, Asbjørn, Per Arne Tufte & Line Kristoffersen (2005): *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (3. utg.). Oslo: Abstrakt forlag.

Justis- og beredskapsdepartementet (2012): *Handlingsplan mot voldtekt 2012-2014*. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.

Jørgensen, Marianne Winther & Louise Phillips (1999): *Diskursanalyse som teori og metode*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.

- Kielos, Katrine (2009): *Voldtekt og romantikk*. Oslo: Cappelen Damm.
- Kimmel, Michael (2008): *Guyland. The Perilous World Where Boys Become Men*. New York: HarperCollins.
- Kognitiv psykoterapi (Store medisinske leksikon). I Store norske leksikon. Hentet fra: http://snl.no/.sml_artikkel/kognitiv_psykoterapi
- Kolnar, Knut (2006): Volden. I: Lorentzen, Jørgen og Claes Ekenstam (red.): *Män i Norden: manlighet och modernitet 1840-1940*. Side 208-228. Stockholm: Gidlunds förlag.
- Knausgård, Karl Ove (2012): Det monofone mennesket. I: *Samtiden* nr. 3/2012. Side 50-63.
- Kripos (2013): *Voldtektssituasjonen 2012*. Voldtektsgruppa, taktisk etterforskningsavdeling. Oslo: Kripos.
- Kruse, Anja Emilie (2009): *Voldtektsproblemet. Perspektiver på menn som har voldtatt*. Fordypningsoppgave i kriminologi. Oslo: Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Kruse, Anja Emilie (2011): *Unge som begår seksuelle overgrep*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS).
- Kruse, Anja Emilie, John-Filip Strandmoen & Kristin Skjørten (2013): *Menn som har begått voldtekt – en kunnskapsstatus*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS).
- Kwarnmark, Elisabeth & Inga Tidefors Andersson (1999): *Förövarpsykologi. Om våldtäkt, incest och pedofili*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Kwarnmark, Elisabeth (2002): Våldtäkt. I: Bogren, Monika & Joachim Volckerts (red.): *Våldets psykologi*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.
- Langfeldt, Thore (1993): *Sexologi*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Laqueur, Thomas (1999): Chapter 1: Of Language and the Flesh. I: *Making Sex. Body and Gender from the Greeks to Freud*. Side 1-24. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Lisak, David & Paul M. Miller (2002): Repeat rape and multiple offending among undetected rapists. I: *Violence and Victims*, vol. 17, no. 1. Side 73-84.

Lonsway, Kimberley A. & Louise F. Fitzgerald (1994): Rape Myths in Review. I: *Psychology of Women Quarterly*, vol. 18, no. 2. Side 133-164.

Lorentzen, Jørgen & Wencke Mühleisen (2006): *Kjønnforskning. En grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget.

MacKinnon, Catharine (1987): Sex and Violence: A Perspective. I: *Feminism Unmodified. Discourses on Life and Law*. Side 85-93. Cambridge: Harvard University Press.

Madsen, Svend Aage (2002): Socialisering, køn, fortællinger og vold. Når samvær bliver til seksuelt overgreb – et bud på en kønsbaseret udforskning af kontaktvoldtægt. I: *Kön och våld i Norden. Rapport från en konferens i Køge, Danmark, 23.-24. november 2001*. Side 385-397. Oslo: NorFA.

Messner, Michael (2001): Friendship, Intimacy, and Sexuality. I: Whitehead, Stephen M. & Frank J. Barrett (red.): *The Masculinities Reader*. Side 253-266. Cambridge, Polity Press.

Messerschmidt, James W. (1993): *Masculinities and Crime: Critique and Reconceptualization of Theory*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

Messerschmidt, James W. (1994): Schooling, Masculinities and Youth Crimes by White Boys. I: Stanko, Elizabeth & Tim Newburn (red.): *Just Boys Doing Business? Men, Masculinities and Crime*. London: Routledge.

Messerschmidt, James W. (1997): *Crime as Structured Action: Gender, Race, Class and Crime in the Making*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Mossige, Svein (2001): *Ungdoms holdninger til seksuelle krenkelser og overgrep. Ungdommers oppfatning av barn som legitime mål for seksuelle handlinger*. Oslo: NOVA.

Mühleisen, Wencke & Åse Røthing (red.): *Norske seksualiteter*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Nordahl, Hans M., Egil W. Martinsen & Catharina E. A. Wang (2012): Psykologiske behandlingsformer for depresjon med vekt på individualiserte tilnærminger. I: *Tidsskrift for norsk psykologforening*, vol. 49, nr. 1. Side 40-48.

NOU 2008: 4 *Fra ord til handling. Bekjempelse av voldtekt krever handling.*

Voldtektsutvalgets sluttrapport til Justis- og politidepartementet. Oslo: Departementenes servicesenter (DSS), Informasjonsforvaltning.

Nyman, Anders, Olof Risberg & Börje Svensson (2001): *Young Offenders. Sexual Abuse and Treatment.* Stockholm: Save the Children Sweden.

Ot.prp. nr. 28 (1999-2000): *Om lov om endringer i straffeloven mv. (seksuallovbrudd).* Oslo: Justis- og politidepartementet.

Ot.prp. nr. 22 (2008-2009): *Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 (siste delproposisjon – slutføring av spesiell del og tilpasning av annen lovgivning).* Oslo: Justis- og politidepartementet.

Pape, Hilde & Kari Stefansen (red.) (2004): *Den skjulte volden? En undersøkelse av Oslo-befolkningens utsatthet for trusler, vold og seksuelle overgrep.* Rapport 1/2004. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

Payne, Diana L., Kimberley A. Lonsway & Louise F. Fitzgerald (1999): Rape Myth Acceptance: Exploration of Its Structure and Its Measurement Using the Illinois Rape Myth Acceptance Scale. I: *Journal of Research in Personality*, vol. 33, no. 1. Side 27-68.

Pedersen, Willy (2005): *Nye seksualiteter.* Oslo: Universitetsforlaget.

Pervan, Susan & Mick Hunter (2007): Cognitive Distortions and Social Self-Esteem in Sexual Offenders. I: *Applied Psychology in Criminal Justice*, vol. 3, no. 1. Side 75-91.

Psykodynamisk. (27.02.2013) I Store norske leksikon. Hentet fra <http://snl.no/psykodynamisk>

Psykoterapi. (27.02.2013) I Store norske leksikon. Hentet fra: <http://snl.no/psykoterapi>

Psykoterapi (Store medisinske leksikon). I Store norske leksikon. Hentet fra: http://snl.no/.sml_artikkel/psykoterapi

Riksadvokaten (2007): *En undersøkelse av kvaliteten på påtalevedtak i voldtektssaker som har endt med frifinnelse m. v. Riksadvokatens utredningsgrupper – rapport nr. 1/2007.* Oslo: Riksadvokaten.

Ringheim, Gunnar (1987): *Menn som voldtar.* Oslo: Forlaget LIV.

- Råkil, Marius (red.) (2002): *Menns vold mot kvinner. Behandlingserfaringer og kunnskapsstatus*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Scully, Diana (1990): *Understanding Sexual Violence. A Study of Convicted Rapists*. New York/London: Routledge.
- Skjørten, Kristin (1988): *Når makt blir vold. En analyse av seksualisert vold i parforhold*. KS-serien nr. 4. Oslo: Institutt for kriminologi.
- Skjørten, Kristin (1994): *Voldsbilder i hverdagen. Om menns forståelse av kvinnemishandling*. Oslo: Pax.
- Skjørten, Kristin (2004): Kvinnemishandling – kunnskap og politikk. I: *Kvinneforskning*, vol. 13, no. 3. Side 63-75.
- Snare, Annika, Hildigunnur Olafsdottir & Teuvo Peltoniemi (1983): Den private volden: om hustrumishandling. I: Høigård, Cecilie & Annika Snare (red.): *Kvinnens skyld. En nordisk antologi i kriminologi*. Oslo: Pax.
- Soble, Alan (2006): Andrea Dworkin. 1946-2005. I: *Sex From Plato to Paglia. A Philosophical Encyclopedia*. Side 241-248. Westport, Connecticut: Greenwood Press.
- Stefansen, Kari & Hilde Pape (2006): Kapittel 3.6: Kjønn og vold. I: Lorentzen, Jørgen & Wencke Mühleisen (red.): *Kjønnforskning. En grunnbok*. Side 207-218. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sykes, Gresham M. & David Matza (1957): Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency. I: *American Sociological Review*, vol. 22, no. 6. Side 664-670.
- Sætre, Marianne & Veslemøy Grytdal (2011): *Voldtekt i den globale byen: Endringer i anmeldte voldtekter og seksualkultur i Oslo*. Oslo: Oslo Politidistrikt, Strategisk stab.
- Thagaard, Tove (2002): *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode* (2. utg.). Oslo: Fagbokforlaget.
- Ugelvik, Thomas (2008): Opp mot toppen, ned langs elven: Mot et vokabular for mannlighetsarbeid. I: *Norsk tidsskrift for maskulinitetsstudier (NORMA)*, nr. 1/2008. Side 63-75.

- Ugelvik, Thomas (2012): Prisoners and their victims: Techniques of neutralization, techniques of the self. I: *Ethnography*, vol. 13, no.3. Side 259-277.
- Ward, Tony, Stephen M. Hudson, Lucy Johnston & William L. Marshall (1997): Cognitive Distortions in Sex Offenders: An Integrative Review. I: *Clinical Psychology Review*, vol. 17, no. 5. Side 479-507.
- Wennstam, Katarina (2002): *Flickan och skulden. En bok om samhällets syn på våldtäkt*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Wennstam, Katarina (2004): *En riktig våldtäktsman. En bok om samhällets syn på våldtäkt*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Whisnant, Rebecca (2011): Feminist Perspectives on Rape. I: Edward N. Zalta (red.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2011 Edition)*. [Nettressurs.]
URL: <http://plato.stanford.edu/archives/spr2011/entries/feminism-rape/>.
Hjemmesiden besøkt: 11. oktober 2012.
- Widerberg, Karin (1992): Kjønn og sex – problematiske selvfølgeligheter. I: Brantsæter, Marianne og Karin Widerberg (red.): *Sex i arbeid(et) i Norge*. Side 120-129. Oslo: Tiden.
- Zimbardo, Philip (2007): *The Lucifer Effect. How Good People Turn Evil*. London: Rider Books.